

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

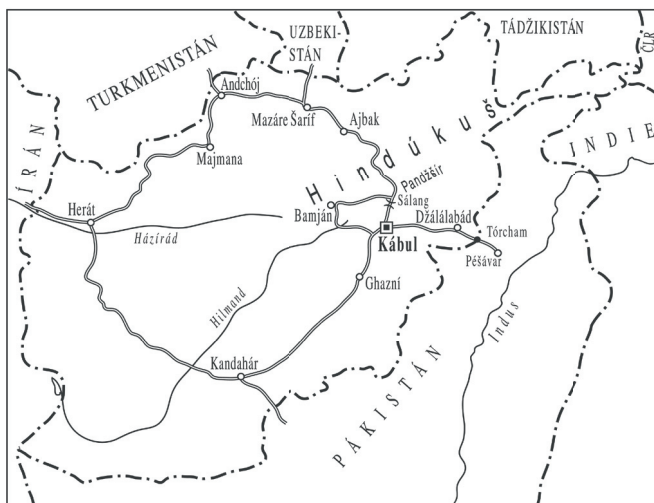
AFGHÁNISTÁN

Jan Marek

S T R U Č N Á H I S T O R I E S T Á T Ů

Afghánistán

JAN MAREK

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2003

Kniha vychází s podporou Open Society Fund Praha.

© Doc. PhDr. Jan Marek, 2003

© Libri, 2003

ISBN 80-7277-128-0

Obsah

Afghánistán před dosažením nezávislosti	7
Afghánské území ve starověku (do 6. století po Kr.)	7
Šíření islámu (7.–12. století)	11
Vláda Tímúrovců (14.–16. století) a vývoj ve století sedmnáctém	18
Vznik afghánské říše (18. století)	22
Afghánistán v první polovině 19. století	24
Britská expanze ve druhé polovině 19. století	27
Budování centralizovaného státu	31
Afghánistán jako nezávislý stát	36
Vyhlášení nezávislosti (1919)	36
Ukvapené reformy (1919–1929)	37
Vláda vzbouřenců (1929)	41
Afghánistán královstvím (1929–1973)	43
Období po druhé světové válce	44
Poslední léta království (1963–1973)	48
Afghánistán republikou (1973–1979)	53
Čtvrt století bojů	59
Sovětská okupace	59
Program národního usmíření	64
Ozbrojená opozice	65
Boje pokračují	68
Občanská válka	71
Vzestup a pád Tálibánu	76
Nový Afghánistán	80
Česko-afghánské styky	84
Diplomatické a politické styky	84
Stranické a politické styky po sovětské invazi	85
Hospodářské a obchodní styky s Afghánským královstvím	86
Hospodářské styky v době řízeného hospodářství	88
Kulturní, školské a sportovní styky	90
Humanitární a vojenská pomoc	91
Co bychom měli vědět o afghánské společnosti	93

Náboženství	93
Pestrá mozaika afghánských národností	97
Doporučená literatura	102
V češtině	102
Cizojazyčná	103
Encyklopedické heslo	104
Rady a doporučení pro turisty	116
Podmínky pro vstup do Afghánistánu	116
Časový posun	116
Cestování	116
Turistické cíle	117
Hotely a restaurace	118
Péče o zdraví	118
Důležité informace pro cesty do Afghánistánu	120
Zastupitelské úřady	120
Internetové adresy	120
Jazyková první pomoc	121
Nejdůležitějších deset frází	121
Slovníček	121

Afghánistán před dosažením nezávislosti

Afghánské území ve starověku (do 6. století po Kr.)

Prehistorie Dějiny Afghánistánu byly vždy těsně spjaty s dějinami oblastí ležících v bezprostřední blízkosti země, především s oblastí Íránu, Střední Asie a Indie.

Afghánské území bylo obydleno už ve starší době kamenné. Obývali je kočovní zemědělci a pastevci. Podle některých badatelů z těchto krajů pochází pěstování obilí. Nejstarší osídlení lze vystopovat ve střední době kamenné (asi 6. tisíciletí před Kr.). Ve 3. a 2. tisíciletí před Kr. se v jeho jižní části šířila kultura usedlého obyvatelstva, která souvisela s vyspělou městskou civilizací v blízkém údolí Indu, známou hlavně z jejích největších nalezišť Harappa a Mohendžodáro v sousedním Pákistánu. Byla spjata také s jihoturkmenskou kulturou, která podle vykopávek u obce Anau nedaleko dnešního Ašchabádu trvala od neolitu až po dobu bronzovou. Pozůstatky osídlení s vyspělou řemeslnou výrobou pocházející ze 3. tisíciletí před Kr. byly objeveny v lokalitě Mundigak ležící severně od Kandaháru, kde se dochovaly zbytky městských obydlí s pevnostmi a chrámy.

Baktrie První státní útvary na území dnešního Afghánistánu vznikly už v první polovině 1. tisíciletí před Kr. Nejstarší a nejbohatší říší byla Baktrie (persky Báchtar, řecky Baktriana). Rozkládala se v povodí řeky Amudarje nejen na území dnešního Afghánistánu, ale také v severnějším Tádžikistánu a Uzbekistánu. Na afghánském území leželo její hlavní město Baktra, dnešní Balch.

Baktrie byla podle svědectví řeckých historiků už v 7. století před Kr. bohatým státem s rozvinutým zavodňováním a s vyspělými sídly městského typu. Razila vlastní mince a na svém území podporovala karavanní obchod mezi Střední Asií, Íránem a Indií. Někteří badatelé se domnívají, že ji v 7. století před Kr. založil panovník Guštásp (Vištásp), který snad byl

současníkem Zarathuštry (Zoroastra, 7.–6. století před Kr.), perského proroka a reformátora staroíránského náboženství. Přijal prý i jeho nové nábožensko-sociální učení velebící usedlý způsob života, obdělávání půdy, chov dobytka a kult ohně.

Zpráv o starověké Baktrii se nezachovalo mnoho. Stručné zmínky o ní můžeme najít v *Avestě*, sbírce dochovaných částí staroíránských svatých písem z 1. tisíciletí před Kr., dále v latinských *Filippských dějinách* (*Historiae Philippicae*) od římského dějepisce Pompeia Troga, který v 1. století před Kr. vyličil osudy nástupnických států říše Alexandra Velikého do jejich dobytí Římany, pak také v arabských spisech chórazmského historika a geografa al-Bírúniho (973–1051) a konečně i v rozsáhlém eposu *Kniha králů* (*Šáhnáme*) od perského básníka Abolkásema Ferdousího (934–1025), který spolu s Bírúním v 11. století působil na dvoře sultána Mahmúda v afghánské Ghazně.

Peršané a Řekové Písemné zprávy o Afghánistánu máme k dispozici teprve od 6. století před Kr., kdy na území dnešního Afghánistánu přitrhly armády Peršanů. V polovině 1. tisíciletí před Kr. se afghánské území stalo součástí mocné perské říše Achajmenovců (Hachámanšija, podle zakladatele Hachámaniše), která kvetla přibližně v letech 670–330 před Kr. Její první králové vládli pouze v části Íránu jako vazalové Médie. Do Afghánistánu vpadl teprve zakladatel mnohem rozlehlejší perské říše Kýros II. Starší († 529 před Kr.), který si podmanil nejen Írán a západní část Afghánistánu, ale také Malou Asii, Mezopotámii, Sýrii, Palestinu a Egypt. Území Afghánistánu se stalo jednou z perských provincií.

Kýrův následovník Dareios I. Veliký (522–486 před Kr.) pronikl ještě hlouběji na východ a ovládl nejen celý Afghánistán, ale i sousední indický Paňdžáb. Jeho vláda byla neklidná a docházelo při ní ke vzpourám, které byly krvavě potlačovány, jak o tom svědčí trojjazyčný nápis na skalním reliéfu v Bísutúnu nedaleko perského města Kermánšáh.

Peršané nevládli Afghánistánu ani dvě století. Posledního Achajmenovce Dareia III. (336–330 před Kr.) porazil jiný dobyvatel, slavný řecký vládce Alexandr Makedonský (356–323 před Kr.), který na svém tažení do Indie roku 327 obsadil perské i afghánské území a oženil se s perskou princeznou

Roxanou (Rochsán). Obsazená území perské říše rozdělil na tzv. satrapie.

Jeho vojsko však v nehostinných hornatých krajích strádalo tak, že se začalo bouřit a Alexandr se musel vydat na zpáteční cestu. Jeho výprava sice hlouběji nezasáhla do politického života těchto oblastí, ale otevřela cestu k pronikání řeckých kulturních vlivů do Afghánistánu i do Indie. Alexandrův ústup později popsal řecký dějepisec Arrianos Flavios (asi 95–175) ve svém díle *Alexandrova anabáze* (*Anabasis Alexandrou*) o sedmi knihách.

Seleukovci Po Alexandrově smrti řecké panství v Afghánistánu zaniklo. Přibližně po dvou desetiletích (v roce 305 před Kr.) se je pokusil obnovit makedonský vojevůdce Seleukos I. Nikátor (Vítěz, 355–281 před Kr., zavražděn), jeden z bývalých Alexandrových velitelů (diadochů), kteří po jeho smrti mezi sebou zápasili o politickou moc. Založil helénistickou dynastii Seleukovců, která na čas ovládla převážnou část někdejší Alexandrově říše včetně afghánského území, ale ani on neměl trvalejší úspěch. Jižní a východní část Afghánistánu záhy dobyl indický král Čandragupta z rodu Maurjů (322–298 před Kr.) a mírovou smlouvou se Seleukem ji přiřadil ke své mocné říši.

Postupného oslabování ústřední moci v polovině 3. století před Kr. využil seleukovský guvernér Baktrie a prohlásil se králem tzv. řecko-baktrijského státu, který se udržel přes sto let. Baktrie se tehdy znovu stala velikou a bohatou zemí s rozvinutým zemědělstvím i řemeslem.

Gandhárské (řecko-buddhistické) umění Ve 4.–3. století před naším letopočtem se na afghánské území začal z východu šířit buddhismus, nové učení namířené proti rostoucí moci indických bráhmánů. V Indii je už od konce 6. století před Kr. hlásal princ Siddhártha Gautama z rodu Šákjů (asi 563–483), později zvaný Buddha (Procitnuvší). Odsuzoval indický kastovní systém, zdůrazňoval lásku ke všem živým bytostem a doporučoval vést odříkavý život a vykonávat dobročinnost.

Jeho učení se do Afghánistánu šířilo hlavně z jednoho ze svých významných středisek v paňdžábském městě Taxila

(Takšašila) a na afghánském území se udrželo až do příchodu muslimských dobyvatelů v 7. století. Střetávalo se tam s řeckou kulturou, kterou s sebou přinesly armády Alexandra Makedonského. Ačkoliv Řekové nevládli v této oblasti dlouho, vliv řecké a helénské kultury tam přetrvával staletí. Od 1. století před Kr. umožnil vznik tzv. řecko-buddhistického umění, které podle Gandháry, historického území při severní části dnešní afghánsko-pákistánské hranice, dostalo název gandhárské.

Buddhistické umění v oblasti Gandháry do sebe přijímalo helénisticko-římské a západoasijské vlivy a kombinovalo je s domácími indickými tradicemi. Nejzřetelnější výraz našlo v sochařství, v němž vytvořilo závazný typ Buddhova zobrazení. Zlomky velkých soch představujících nejen Buddhu samotného, ale i místní vládce, šlechtice a vojáky oblečené do splývavých řeckých rouch, stejně jako drobné plastiky a reliéfy zpodobňující různé události z Buddhova života byly nalezeny na několika místech v severovýchodním Afghánistánu.

Nejen sochy, ale i celý soubor buddhistických klášterů a svatyní z 2.–7. století byl objeven v Haddě na jih od Džalálábadu a významné památky řecko-buddhistického umění byly odkryty také v Surchkótalu a zejména v Bagramu v provincii Kapísá. S nejcennějšími nálezy z těchto archeologických vykopávek jsme se zhruba do roku 1996 mohli seznámit v expozicích kábulského muzea, ale za vlády Tálibánu byly skoro všechny tyto kulturní památky buď zničeny, nebo rozkradeny.

Velkolepou připomínku buddhistického období až donedávna tvořily dvě kolosální sochy Buddhy v nadživotní velikosti, vysoké 53 a 37 metrů. Ve 2.–5. století byly vytesány do výklenků vyhloubených ve svislé pískovcové stěně skalního masivu v údolí řeky Bamján. Obě byly od 10. století mnohokrát poškozeny fanatickými muslimskými obrazoborci, ale vždycky nepřízeň osudu úspěšně přestály. O jejich úplnou zkázu se postaral až fundamentalistický tálibánský režim, který je ve své slepé nenávisti proti všemu neislámskému dal v roce 2001 barbarsky rozstřílet z děl. Současná afghánská vláda však prohlásila, že je s podporou mezinárodního společenství nahradí kopii a znovu osadí do původních skalních výklenků.

nikali do řecko-baktrijské říše příslušníci kočovných kmenů ze Střední Asie. Byli to zejména Šakové čili Skythové, členové starověkých íránských kmenů, vytlačovaných ze Střední Asie jinými kočovníky. Přicházeli z východního Turkestánu do Baktrie a tam byli dočasně podrobeni řecko-baktrijskými panovníky.

Severní Afghánistán mezi Baktrií a Badachšánem zaplavovali Tocharové (čínsky Tu-chuo-luo), vyšli snad ze stepí Čínského Turkestánu a kočující na jihu dnešního Uzbekistánu a Tádžikistánu. Ve 2. století před Kr. se jim podařilo ovládnout řecko-baktrijský stát. Západní část země obsadili středoasijsí Parthové, členové íránského kmene, kteří pod vládou dynastie Arsakovců (247 před Kr.–226 po Kr.) vytvořili mocnou říši v sousedním Íránu a vedli neustálé války se svými sousedy.

Na počátku 1. tisíciletí po Kr. nad nimi zvítězili Kušanové, vladaři patrně čínského původu, kteří ovládli území dnešního Uzbekistánu a postupně obsadili nejen Afghánistán, ale i severní Indii. Své rozsáhlé državy spravovali napřed z Kábulu, ale později přesídlili do Purušapury, dnešního Pešávaru na území Pákistánu. Jejich nejslavnější vládce Kaniška (78–123) rozšířil kušánskou moc na východ do údolí Gangy a na sever do Čínského Turkestánu.

Kušánskou říši rozvrátili kolem roku 250 od východu indiští Guptovci a od západu íránští Sásánovci (226–651), jejichž panovník Ardašír I. (180–241) postupně ovládl celý Írán a obsadil i západní oblasti Afghánistánu. Východní části země se na čas staly součástí indické říše, ale od 5. století si je začali podrobovat kočovní Heftalité čili Bílí Hunové, členové kmenového svazu obývajícího stepi jižně od pohoří Altaje. Ti znovu a znovu pronikali na afghánské území ze Střední Asie, Íránu a Čínského Turkestánu. Jejich pustošivé nájezdy ničily kvetoucí města, jako například Bagráh, a rozvracely zemědělství v Baktrii. Když hlavní hunský voj odtáhl do Evropy, sásánovští panovníci spolu se středoasijskými Turky konečně v 6. století Heftality ze svých držav vypudili.

Šíření islámu (7.–12. století)

Arabští dobyvatelé V první čtvrtině 7. století vzniklo na Arabském poloostrově nové monoteistické náboženství – is-

lám, které zčásti vycházelo z tradic křesťanství, židovství i staroarabských animistických věr a rychle se šířilo na východ i na západ. Jeho vyznavači (muslimové) věřili v existenci jediného Boha (Alláha) a považovali zakladatele svého náboženství Mohameda (arabsky Muhammad, 570–632), podle něhož se jim v Evropě říkalo také mohamedáni, za božího posla a posledního z řady proroků. Věřili, že osud každého jednotlivce je neodvratně předurčen, a podobně jako křesťané byli přesvědčeni, že existuje poslední soud, posmrtný život a vzkříšení z mrtvých. Všichni muslimové měli dodržovat pět základních povinností: víru v Boha, denní modlitby, půst v postním měsíci *ramazánu* (jak se v Íránu, Afghánistánu, Střední Asii, Pákistánu, Indii, Bangladéši a vůbec skoro všude na východ od Arábie vyslovuje i u nás známé slovo *ramadán*), náboženskou daň a jednou za život pouť do Mekky. Z dalších povinností byla pro ně nejdůležitější usilovná snaha o šíření islámu (*džihád*), která se často chápala jako ozbrojený boj proti nevěřícím.

Tento boj za víru spolu s mocenskými ambicemi Arabů vedl k tomu, že afghánské území se v polovině 7. století stalo kořistí arabských dobyvatelů, kteří nedlouho předtím poměrně snadno dobyli sousední Írán a rozvrátili zoroastrovskou sásanovskou říši, vyčerpanou neustálými válkami i odstředivými snahami provinčních vládců. Írán i velká část Afghánistánu se tehdy staly součástí arabského teokratického státu, jímž byl tzv. bagdádský chalífát. Dynastie Umajjovců, která v něm vládla v letech 661–749, byla v polovině 8. století vystřídána Abbásovci (dynastie arabských chalífů z rodu Abbásovců vládnoucí v Bagdádu 750–1258, kteří svůj původ odvozovali od Muhammadova strýce Abbáse [† 653]; moc získali porážkou Umajjovců). Nájezdům muslimských Arabů nejdříve podlehly západní afghánské kraje, zejména Herát a Kandahár, kdežto vzdálenější oblasti, jako Kábul a území na východ a na sever od něho, odolávaly náporu až do 9. století.

Arabové prohlásili všechnu půdu v dobytých oblastech za státní majetek a přidělovali ji rodinám arabských vojevůdců. Ponechali ji pouze místní šlechtě, která se podrobila vítězům a přijala islám. V té době se začala rozvíjet tzv. *ikta*, podmíněná feudální držba půdy. Vlastník pozemků (*iktadár*) měl právo

vybírat pozemkovou daň i další poplatky. Rolníci obdělávající pronajaté pozemky se postupně měnili v poddané pachtýře a velkou část úrody museli odevzdávat pánovi.

Za arabské nadvlády se výrazně uplatňovaly místní prvky ve státní správě i v kultuře. Afghánci sice přijali islám, ale v muslimském prostředí dále rozvíjeli své tradice a ovlivňovali vznikající islámskou civilizaci nejen svým vlastním přínosem, ale také tím, že národům západní Asie zprostředkovávali znalosti o indické vědě a kultuře.

Na východním okraji arabského chalífátu v té době vznikaly a působily náboženské sekty s výrazným sociálním zabarvením, namířené proti dogmatům islámu i proti sociální nerovnosti. Afghánci se zúčastňovali různých sociálních hnutí, jako byla například vzpoura sekty cháridžovců v 9. století nebo povstání, které proti arabské nadvládě vedl Abú Muslim z Chorásánu (746–749), jemuž se podařilo svrhnout Umajjovce a nastolit Abbásovce, nebo jiná protiarabská revolta v Turkestánu, v jejímž čele stál al-Mukanna (Zahalený).

Táherovci a Saffárovci Koncem prvního tisíciletí moc arabského chalífátu postupně slábla. V okrajových oblastech abbásovské říše se osamostatňovaly nezávislé dynastie, které abbásovského chalífu, vládoucího v dalekém Bagdádu, uznávaly jen formálně.

V 9. století ovládli území Afghánistánu perští Táherovci (821–873). V období rozkladu abbásovské říše, když synové Hárúna ar-Rašída zápasili o chalífát, prokázal jednomu z nich cenné služby zakladatel táherovské dynastie Táher ibn al-Hosejn (821–828), a za to dostal úřad místodržitele v Chorásánu. Tam si vytvořil dědičné panství, které se ještě dále rozšířilo za jeho syna Abdolláha (828–845) i za Abdolláhova syna Táhera II. (845–862). Kromě Chorásánu k němu patřil celý Afghánistán a indické území až k řece Indus. Postavení Táherovců bylo navíc posíleno i tím, že jiný Abdolláhův syn se stal velitelem městských stráží v Bagdádu.

Táherovské panství se rozpadlo za Muhammada (862–873), neschopného syna Táhera II. Zbavil ho moci jiný Peršan, Jakúb ibn Lajs (873–879), kterému se podle jeho řemesla říkalo Saffár (Mědikovec). Vyznamenal se statečností a zjednáním pořádku

za nepokojů vyvolaných sektou cháridžovců na východě Íránu a postupně se zmocnil všech táherovských držav. Chalífa však odmítl uznat jeho svrchovanost nad dobytými zeměmi.

Uznání dosáhl až jeho bratr Amr (879–902), původně oslař a zedník. Osvědčil se jako chytrý a obratný panovník a dokázal udržovat ve svých zemích klid a pořádek. Nespokojil se však se svou rozlehlou říší a žádal na chalífovi ještě další území ve Střední Asii za řekou Amudarjou, které už tehdy úspěšně spravovali vladaři z dynastie Sámánovců. Chalífa mu vyhověl, protože předpokládal, že Amr proti nim vytáhne a bude poražen. To se skutečně stalo, Amr byl zajat a poslán chalífovi do Bagdádu, kde byl roku 902 na jeho rozkaz popraven.

Sámánovci Mezi samostatnými vladaři v té době vynikali perští Sámánovci (874–999), kterým chalífa vděčil za zničení saffárovského panství. Odvozovali svůj původ od perských Sásánovců. Vlastním zakladatelem sámánovské moci byl Ismáíl ibn Ahmad (892–907), který se vymanil z nadvlády Abbásovců a ovládl rozlehlá území v povodí řeky Amudarje i velkou část Afghánistánu. Usadil se v Buchaře, zmocnil se většiny zemí, které náležely Saffárovcům, a připojil k nim i značnou část Íránu.

Sámánovský stát, jehož středisky byly Buchara a Samarkand, byl mezi středoasijskými státními útvary politicky i kulturně nejvyspělejší. Jeho mírumilovní vladaři nechtěli rozšiřovat svoje državy mečem, ale o to více pečovali o rozvoj kultury, zejména perské literatury. Jejich mírná politika se jim však stala osudnou. Jejich říši ze severu ohrožovali Turci kočující za řekou Syrdarjou a s nimi sympatizovali i četní sámánovští důstojníci a úředníci, kteří sami byli tureckého původu. Poslední Sámánovec Abdulmalik II. byl s jejich pomocí roku 999 sesazen.

Za vlády Táherovců, Saffárovců a Sámánovců v 9. a 10. století se afghánští kočovníci začali hojněji usazovat v úrodnějších nížinných krajích. Podobně jako v Íránu a ve Střední Asii, i v Afghánistánu se v té době začaly upevňovat nové formy pozemkového vlastnictví a vznikala kmenová a statkářská hierarchie. V nížinách se hospodařilo na zavlažovaných pozemcích a zemědělství, řemesla i obchod se poměrně rychle

rozvíjely. Do nepřístupných horských oblastí však tento vývoj ještě nezasahoval.

Ghaznavovci Na přelomu 10. a 11. století vznikla na afghánském území mocná islámská říše s hlavním městem Ghazna (dnešní Ghazní). Na vrcholu svého rozkvětu sahala daleko za hranice dnešního Afghánistánu. Založil ji Sabuktigin (Sebüktegin, † 997), Turek ve službách Sámánovců, který byl guvernérem jejich východních držav, a podstatně ji rozšířil jeho syn a dědic Mahmúd z Ghazny (971–1030), jako přísný sunnita věrně oddaný abbásovskému chalífovi v Bagdádu. Svým bezvýhradným podřízením náměstkovi Prorokovu brzo získal čestný titul „Pravá ruka říše“ (Jamínuddaula), ale i po této poctě vždy vystupoval jako samostatný vladař a zásadně užíval titul šáh nebo sultán.

Jeho říše, ve které pronásledoval šíity, zaujímala značnou část východního islámského světa. Dobyl nejen značné části Íránu, ale z Afghánistánu podnikl také sedmnáct loupeživých výprav na východ do dnešního Pákistánu a do Indie. Jeho vojska se odtamtud vracela s ohromnou kořistí, kterou pobrala v rozbořených indických chrámech. Tyto výpravy měly za následek nejen připojení západní části Přední Indie k Mahmúdově říši, nýbrž i uvedení islámu hluboko do Přední Indie, kde se od té doby pevně uchytil. Ale ani samotné afghánské jádro Mahmúdovy říše nebylo ušetřeno vojenských akcí. Bylo nutno pacifikovat bojovné horaly, Paštúny a Ghúry, kteří teprve tehdy byli nuceni přijmout islám.

Mahmúd však nebyl jen krutým válečníkem, staral se i o hospodářský a kulturní rozvoj své říše. Ghaznu ozdobil nádhernými paláci a výstavnými mešitami, z nichž se dodnes zachovaly jen dva napůl zřícené minarety. Aby svému dvoru dodal větší lesk, zval k sobě básníky, umělce a vědce z celého Íránu a ty, kteří odmítali přijmout jeho pozvání dobrovolně, k tomu dovedl i donutit. Sám mluvil turecky, ale na svém dvoře rozvíjel perské básnictví a arabskou vědu, čímž navazoval na tradice sámánovské Buchary.

V Ghazně působili nejvýznamnější představitelé kultury té doby, jako proslulý lékař Abú Alí ibn Síná (v Evropě latinsky nazývaný Avicenna, 980–1037), slavný geograf, matematik

a fyzik Abú Rajhán al-Bírúní (973–1048), perští básníci Unsurí († 1040), Farrochí († 1038), Asadí († před 1090), Manúčehrí († kolem 1040), a krátce i největší epik Persie Abolkásem Ferdousí z Túsu († mezi 1020 a 1026). Ten byl sice horlivý šííta a snad i tajný zoroastrovce (zoroastrismus je náboženství vzniklé v 7.–6. století př. Kr. ve starověkém Íránu pod vlivem působení proroka Zarathuštry-Zoroastra založené na myšlence boje dobra se zlem), ale od sultána Mahmúda přesto dostal příležitost dokončit velkolepý epos o dějinách Persie až do začátku arabských výbojů. Svou rozsáhlou *Knihu králů* (*Šáhnáme*) seskupil kolem základního tématu odvěkého zápasu íránského a tůránského světa a na své veledílo, které svým rozsahem téměř sedmkrát předčí proslulou Homérovu *Íliadu*, byl nemálo pyšný. To snad vyvolalo pozdější sultánův nevědek, o němž se vyprávějí četné legendy.

Seldžukové Politický a kulturní rozmach ghaznavovské říše však dlouho nepřetrval smrt svého tvůrce. Jeho syn Masúd (1030–1042) ani jeho nástupci nedokázali udržet celistvost svých rozlehlých držav, když před nimi v polovině 11. století vyvstala nová hrozba. Představovali ji Seldžukové (985–1157), středoasijsí válečníci z tureckého kmenového svazu Oguzů, kteří kolem roku 985 přesídlili ze Střední Asie do Chorásánu a po přijetí islámu vstoupili do služeb sultána Mahmúda.

Jejich náčelník Muhammad Togrul-bek (Tugril Beg) se roku 1040 proti Mahmúdovu synovi vzbouřil a porazil jeho vojsko. Jeho nástupcům postupně odňal téměř celý Írán a ponechal jim jen Ghaznu s okolím a indický Paňdžáb, do jehož metropole Láhauru museli Ghaznavovci přenést sídlo vlády. Ale ani tam se dlouho neudrželi a koncem 12. století pozbyli moci nadobro. O jejich osudech nám zanechal podrobné zprávy dlouholetý tajemník sultánské dvorní kanceláře Abul Fazl Bajhakí († 1077), ale z jeho zápisků se naneštěstí zachovala jenom malá část pojednávající o poměrech za sultána Masúda.

Ghúrovci V polovině 12. století vznikl na afghánském území mezi Herátem a Kábulem nový státní útvar se střediskem ve městě Ghúru, podle něhož dostala tamější perská dynastie jméno Ghúrovci (1152–1206). Porazili Ghaznavovce, v roce 1173

dobyli Ghaznu a roku 1184 i Láhaur a jejich nejvýznamnější vládce Šihábuddín Muhammad z Ghúru (1173–1206) připojil ke své afghánské říši také velkou část severní Indie. Jeho vojevůdce Kutbuddín Ajbak tam pak na počátku 13. století založil samostatný Dillíský sultanát.

Afghánská říše Ghúrovců se však dlouho neudržela a v roce 1215 byla předposledním chórazmským vládcem Aláuddínem dobytá a přičleněna ke středoasijskému Chórazmu. Zbyla po ní jen jediná stavitelská památka – 65 metrů vysoký minaret v Džámu na levém břehu řeky Harírúd, předchůdce a vzor slavnějšího Ajbakova Kutubmínáru v Dillí.

Nájezdy Mongolů Ve 13. století Afghánistán, stejně jako ostatní oblasti západní Asie, silně utrpěl ničivými výboji divokých mongolských hord pod vedením Čingischána (Velkého vládce, asi 1161–1227). Ten v roce 1220 přepadl posledního chórazmského panovníka Džaláluddína v Bucháře, srovnal město se zemí a táhl dále do Íránu a do Afghánistánu. Tam rozvrátil Balch, zničil Bámján a další kraje až ke břehům Indu. Ovládl celou Střední Asii a nelítostně vyvraždoval její obyvatelstvo. Pouhé jeho jméno každému nahánělo strach.

Džaláluddín nad jeho vojsky sice nakrátko nedaleko Kábulu zvítězil, ale v roce 1221 byl poražen a při kvapném ústupu přes řeku Indus se utopil. Čingischán se za přechodnou porážku krutě pomstil: zničil nejen Kábul, ale i mnoho dalších afghánských měst, hradů a pevností. Nebyla to vlastně ani válka, jen soustavné ničení, plenění a vraždění. V Herátu nezůstal kámen na kameni a z královské Ghazny se stala nepatrná osada. Škody způsobené po celé zemi nebyly už nikdy napraveny a některá afghánská města tak zůstala rozvrácena až do dnešní doby.

Afghánistán se stal součástí mongolské říše Čingischánova vnuka, velkého chána Hulagua (Hülegü-chán, 1217–1265) a jeho nástupců, kteří sídlili v Íránu. Za mongolské nadvlády upadl hospodářsky i kulturně, ztratil velké množství obyvatelstva a úplně zpustl. Města se vylidnila, zavodňovací zařízení byla zničena a nebylo nikoho, kdo by je opravil.

Teprve po čtvrt století se vlády nad Afghánistánem ujala tádžická dynastie Kartů (1245–1381), mongolských vazalů

sídlících v Herátu. V polovině 14. století se ze závislosti na Mongolech vymanila a vládla pak samostatně.

Vláda Tímúrovců (14.–16. století) a vývoj ve století sedmnáctém

Emír Tímúr a jeho následovníci Koncem 14. století vtrhl do Afghánistánu jiný turkomongolský dobyvatel, Tímúr (1336–1405), v Evropě známý jako Tamerlán, tj. Chromý Tímúr (persky Tímúre lang), protože po zranění šípem kulhal. Byl to mocný náčelník původně mongolského, ale turecky mluvícího kmene ze Střední Asie. Opanoval Herát, Kábul i Kandahár a vyvrátil poslední zbytky ghúrovského knížectví. Afghánské obyvatelstvo téměř úplně vyhladil a zemi osídlil turecko-mongolskými kmeny, které přitáhly s vojsky dobyvatelů. Dnes se má za to, že jejich potomky jsou afghánští Hazárové.

Po jeho smrti se jeho velká říše se střediskem v uzbeckém Samarkandu rozpadla na několik částí, v nichž vládli jednotliví členové jeho dynastie. Jeho syn Šáhruch (1405 – 1447) si zvolil za své sídelní město afghánský Herát. V něm se dlouho udržel i Tímúrovův vnuk Hosejn Bajkará (1469–1506), za jehož vlády se Herát stal kulturním střediskem tehdejšího islámského světa. Celá vláda Tímúrovců byla významným obdobím kulturního rozmachu Íránu, Turkestánu i Afghánistánu. Sultán Šáhruch se zajímal o dějepisectví, jeho syn Ulugbeg byl vynikajícím astronomem a druhý syn Bajsungur kaligrafem a znalcem knižního umění.

Jako literární jazyk převládala perština. Perská poezie se vyvíjela v duchu starších tradic a po formální stránce dosahovala vrcholu stylistické vyumělkovanosti. Pod vlivem válek, které přinášely utrpení a zhoubu, se mysl básníků obracela k mystice. V mystickém duchu básnil i „král poetů“ této doby Abdurrahmán Džámí († 1492), poslední velký klasik Persie, který své stáří prožil na dvoře Husajna Bajkary. Spolu s ním tam působil jeho přítel a sultánův rádce emír Alíšér Navójí († 1501), který raději psal uzbecky a arabsky. Život zakladatele dynastie zvěčnil Džámího synovec Hátifí († 1521) ve své *Knize o Tímúrovi (Tímúrnáme)*.

Úspěšně se rozvíjelo také výtvarné umění. V herátské ma-

lířské škole se za Šáhruchovy a Hosejnovy vlády vytvářel nový způsob kompozice knižních miniatur, jehož půvab spočíval v bohatém propracování kresebných i barevných detailů. Na sklonku tímúrovského období byl jeho největším mistrem malíř Behzád. Z té doby pocházejí i významné herátské stavby, jako například mauzoleum Šáhruchovy ženy, královny Gauharšád, nebo její modlitebna (*musallá*), vystavěná v letech 1417–38. K menším kultovním stavbám na afghánském území patří hrobka šejcha Abdulláha Ansáriho v Gázúrgáhu u Herátu (1428–29) nebo mešita s mauzoleem Abú Nasra Pársa v Balchu.

Herátské knížectví vzkvétalo i hospodářsky. Obnovila se zemědělská výroba, rozvíjela se tradiční řemesla, zejména tkaní koberců, a čile se obchodovalo se sousedními krajinami. Období rozkvětu však netrvalo dlouho a většinu tímúrovských držav získaly jiné, dravější dynastie.

Rozdělení afghánského území Na počátku 16. století bylo území Afghánistánu rozděleno mezi tři z těchto dynastií:

1) Západní oblast kolem Herátu přešla pod panství perské dynastie Safíjovců (1502–1736), stoupenců islámského směru šíitů, a na dvě století se stala součástí Íránu.

2) Východní kraje včetně Kábulu a Kandaháru ovládl v roce 1504 Tímúrovec pocházející z Ferghány, sultán Zahíruddín Bábura († 1530), který později vpádl do Indie a založil tam slavnou říši Velkých Mughalů (tj. persky Mongolů; 1526–1857). Je pochován na jižním kábulském předměstí ve skromné hrobce nově upravené Báburovy zahrady (Bághe Bábura). Východní a střední Afghánistán patřil k indické říši Velkých Mughalů téměř 250 let.

3) Uzbecké a turkmenské území na severu země kolem Mazáre Šarífu, kde se rozkládala starověká Baktrie, opanovali Šajbánovci (1500–1598), uzbečtí chánové, kteří svůj původ odvozovali od Čingischánových potomků a připojili tyto oblasti ke svému Bucharскому chanátu (1506–1753). Ten v dobách svého rozkvětu zahrnoval nejen Bucharu, Samarkand, Taškent a Chórazm, ale také afghánský Balch a přilehlé kraje. Boje mezi sunnitskými Šajbánovci a šíitskými Safíjovci skončily porážkou Šajbánovců.

Dlouholeté rozdělení afghánského území do tří různých státních celků přineslo zemi obrovské škody a ovlivnilo její vývoj natolik, že výrazné jazykové, kulturní i etnické rozdíly mezi třemi oblastmi se zachovaly dodnes. Velmi zjednodušeně můžeme říci, že na západě státu převládá vzdělanost perská a mluví se afghánskou perštinou, na severu se udržují kulturní vlivy středoasijské a dorozumívacím jazykem je uzbečtina, kdežto ve středním a východním Afghánistánu žijí vlastní etnické tradice afghánské čili paštúnské, které mají i jazykově blíž ke kultuře severozápadní Indie (dnešního Pákistánu) a vzájemně se s ní ovlivňovaly.

Národní hnutí Paštúnů Původ Paštúnů není dosud objasněn. Okrajové zmínky o afghánských kmenech se vyskytují ve staroindických, čínských i arabských pramenech. Někteří badatelé se domnívají, že Paštúnové pocházejí od někdejších Šaků, jiní soudí, že důležitou složkou jejich etnogeneze jsou tzv. Bílí Hunové neboli Heftalité. Jejich vývoj významně ovlivnily také íránské, indické a východoturecké etnické prvky.

Paštúni čili Afghánci v užším smyslu začali od 10. století osídlovat Sulajmánské hory, západní část údolí Indu, kraje kolem Ghazní a Kandaháru a později pronikali i do afghánského vnitrozemí. Byli sice na nižší kulturní úrovni než Tádžikové a Turci, kteří tehdy v Afghánistánu žili, ale pro svou odvahu i bojovnost si postupně vydobyli vedoucí postavení v odboji proti cizím vládcům.

Poprvé organizovaně vystoupili proti nadvládě indické turkomongolské dynastie Velkých Mughalů, jimž byla od Báburových časů podřízena východní část země. Tam se ve druhé polovině 16. století rozvinulo muslimské reformistické hnutí róšanovců, příslušníků islámské panteistické sekty *róšaníja*, kterou založil mystik Bájazíd Ansáří (1525–1585), zvaný Jasný stařec (Píre róšan). Jeho panteistické učení mělo silný sociální podtext.

Na myšlenky róšaníje pak v 17. století navázalo další paštúnské národní hnutí, které vedl náčelník kmene Chataků a bojovník za jednotu Afghánistánu Chušhál Chán (1613–1689), který byl také dobrým básníkem. Pod jeho vedením Afghánci soustředili své síly do hor nedaleko Pešávaru, v roce 1680

jednotně povstali proti mughalskému císaři Aurangzébovi a partyzánským způsobem boje způsobili jeho vojskům mnoho porážek. Samostatným vládcem osvobozeného afghánského území se pak prohlásil Akmal Chán z pašúnského kmene Áfaríků. Aby zdůraznil svou nezávislost na okolních vladařích, dal razit vlastní mince.

Hnutí Paštúnů sice nedokázala nadvládu Velkých Mughalů úplně odstranit, ale měla velký vliv na probuzení národního uvědomění Afghánců.

Kandahárské a Herátské knížectví Zatímco východní Afghánistán patřil k indické říši Velkých Mughalů, západní afghánská území kolem Herátu, připojená k Íránu, zůstala i v 16. a 17. století pod vládou perské šíitské dynastie Safíjovců. Ti si v 17. století vybojovali na Velkých Mughalech i Kandahár. Afghánci se však bouřili nejen proti Mughalům, ale i proti staleté nadvládě Peršanů. Po nezdařeném povstání v Kandaháru byla část kmene Abdalí nuceně přesídlena do Herátu a kandahárská oblast byla přidělena loajálnějším členům kmene Ghilzajů. Ale ani ti se s cizí okupací nesmířili. Jejich náčelník Mír Vajs na počátku 18. století svrhl moc íránských Safíjovců a založil v Kandaháru samostatné Ghilzajské knížectví. To se pak stalo zárodkem nezávislého afghánského státu.

Vajsovým příkladem se řídil i kmen Abdalí v Herátu. V roce 1716 tam vytvořil druhé nezávislé knížectví pod vládou chánů z rodu Sadózájů. U východních Paštúnů v té době vzniklo samostatné knížectví Akóra.

Slabost perského safíjovského dvora a rozklad perské říše povzbudily Afghánce k výbojům za hranice směrem na západ. Vajsovův syn Mír Muhammad, který se v Kandaháru ujal vlády v roce 1717, poměrně snadno dobyl a obsadil Esfahán, tehdejší hlavní město Íránu, a držel je ve své moci sedm let.

Z Íránu ho vyhnal člen tureckého kmene Afšárů Náder Chán (1688–1747), který byl od roku 1726 ve službách perských šáhů. V roce 1732 svrhl posledního Safíjovce Tahmáspa II., dosadil na trůn jeho nezletilého syna Abbáse, vládl jako regent a o čtyři roky později se sám prohlásil králem. Pak se pustil do výbojů směrem na východ. V Afghánistánu po delším obléhání v roce 1739 ovládl města Kandahár, Herát, Ghazní, Kábul

i Pešavar a podnikl tažení do Indie, kde získal bohatou kořist. Na severu porazil uzbecké chány a dobyl Bucharu a Chívu. Po jeho zavraždění v roce 1747 se však říše rozpadla.

Vznik afghánské říše (18. století)

Ahmad šáh Abdalí Oslabení mocných sousedních států, zejména úpadek Íránu, způsobený Náderovými výboji, a rozpad indické říše Velkých Mughalů, stejně jako těsnější spolupráce mezi paštúnskými kmeny vytvořily příznivé předpoklady pro vznik nezávislého afghánského státu, v němž vládnoucí postavení zaujímalí náčelníci významných paštúnských kmenů. Zakladatelem nového státního celku se stal Ahmad chán Abdalí (1747–1773), který po nastoupení na trůn přijal čestný titul Dure durán (Perla perel), a proto začal sobě i svému kmenu říkat Perlový (Durání).

Poprvé v dějinách země sjednotil všechny paštúnské kmeny pod pevnou ústřední vládou a brzy si své postavení upevnil tak, že mohl podnikat i výboje do zahraničí. Považoval se za nástupce Nádera šáha na východě, prohlásil se šáhem a v Kandaháru vytvořil nové středisko rozlehlé afghánské říše. Na západě obsadil území na levém břehu Amudarje i celý Chorásán a Sístán, ale hlavní pozornost věnoval bohatým indickým krajům na východě. Několika výpravami ovládl nejen Balúčistán, Sind, Paňdžáb a Sirhind, ale také Kašmír a v roce 1761 dobyl i hlavní město Dillí. Jeho středoasijské a indické državy však po jeho smrti začaly od Afghánistánu opět odpadávat.

Nezávislý Afghánistán za Ahmada šáha hospodářsky prosperoval. Již dříve byl strategicky významnou oblastí, kterou procházely dálkové karavanní stezky ze Střední Asie na indický poloostrov. V 18. století se z Buchary přes Kábul do Indie dopravovali koně a přírodní hedvábí, z Ruska se vyvážela měď a železo a také papír. Opačným směrem se z Indie do Střední Asie vozilo modré indigové barvivo, bavlněné látky a kašmírské šátky z jemné ovčí vlny.

Ahmadovy dobovyatelské výpravy přinášely Afghánistánu nevídané bohatství. V dobytých krajích získávaly nejen úrodnou půdu a dobytek, ale také zlato, šperky a drahé kamení.

Blahobyt upevňoval afghánskou společnost a současně napomáhal její diferenciaci. Náčelníci pašúnských kmenů dostávali rozsáhlé pozemky, ale čím většího vlivu v novém státě nabývali, tím častěji vypovídali poslušnost představitelům ústřední vlády a bouřili se proti státní moci, která v Afghánistánu nebyla nikdy příliš pevná.

Sikhové Afghánská tažení měla charakter loupeživých výprav a obyvatelstvo dobytých území se proti nim muselo bránit. Proti afghánské nadvládě povstávali hlavně Indové v Paňdžábu. Byli to převážně sikhové (tj. žáci), kteří se pod vedením svých náboženských učitelů od 15. století neúspěšně snažili sblížit hinduismus s islámem a později si začali dělat nároky nejen na duchovní, ale i na světskou moc. Jejich desátý a poslední učitel (*guru*) Góbind Singh († 1708) se postavil do čela paňdžábských rolníků, kteří se bouřili proti upadající mughalské moci, a roku 1699 je vyzval, aby bojovali za vytvoření „čisté obce“ (*chálsa*), v níž by jim patřila všechna půda.

Sikhové se stali obávanými soupeři mughalských guvernérů, ale také Ahmad šáh v nich spatřoval nebezpečné protivníky pro svou vládu v dobytých oblastech Indie. Proto se s nimi hleděl raději dohodnout po dobrém a v roce 1770 prodal Paňdžáb i s Kašmírem jejich náčelníkovi Lahnu Singhovi. Snad si ani neuvědomil, že tím zároveň vytvořil předpoklady pro vznik nezávislého sikhského státu.

Sikhský vládce Randžit Singh (1780–1839) v roce 1799 koupené území rozšířil, dobyl paňdžábskou metropoli Láhaur, přijal titul velký král (*mahárádža*) a do roku 1819 připravil Afghánistán téměř o všechny dobyté indické oblasti. Území afghánského státu pak bylo ještě dále oklestěno tím, že nezávislá knížectví vznikla i v jiných indických krajích, zejména v Balúčistánu, Sindu a Bahávalpuru. Také v chanátech Kundúz, Majmane, Andchój, Šibirghán a Balch na levém břehu Amudarje vládli Afghánci už jenom formálně.

Rozpad afghánské říše na čtyři knížectví Rozklad afghánského království pokračoval i za Ahmadova syna Tímúra šáha (1773–1793), za něhož bylo hlavní město afghánské říše přeneseno z Kandaháru do Kábulu, a ještě více se prohlou-

bil za jeho slabého syna Zamána šáha (1793–1799) i za jeho nástupců. Ústřední vláda ztratila téměř všechnu moc a král se stal pouhou hříčkou v rukou kmenových náčelníků. Krále Zamána sesadil a oslepil jeho bratr Mahmúd šáh (1799–1803), ale toho hned na počátku 19. století s uzurpovaného trůnu svrhl jeho další bratr Šodžáolmolk (1803–1810 a 1839–1842), který za své vlády ochotně vycházel vstříc britským požadavkům. Proto ho sesazený král Mahmúd zbavil moci a sám se znovu ujal vlády (1810–1818 a 1826–1829). Místo něho ještě nakrátko vládl bezvýznamný panovník z dynastie Duráníů Ajjúb chán (1818–1826). Svržený král Šodžáolmolk uprchl do Indie a dál spolupracoval s Angličany. Jeho synové Fath Džang (1842) a Šáh-púr (1842) po něm už panovali jen formálně a skutečnou moc neměli.

Konec jednotného Afghánistánu definitivně nastal v roce 1819, kdy náčelník paštúnského kmene Barakzajů Dóst Muhammad chán (1826–1839) svrhl Mahmúda šáha a vypudil ho z Kábulu. Afghánská říše se rozpadla na čtyři drobná knížectví: Kábul, Kandahár, Pešávar a Herát. První tři ovládli chánové z kmene Barakzajů. V Kábulu panoval Dóst Muhammad, v Kandaháru a Pešávaru vládli jeho bratři, kdežto Herát zůstal v rukou svrženého šáha Mahmúda až do jeho smrti (1829). Dóst Muhammad chán přijal v roce 1826 titul knížete (*emíra*) a začal usilovat o nové sjednocení Afghánistánu. Tato jeho snaha byla však proti mysli provinčním vládcům a kmenovým náčelníkům – ti si chtěli udržet nezávislost na centrální moci.

Jeho záměrům nepřála ani Velká Británie, která na počátku 19. století už dostatečně upevnila své koloniální panství v Indii a nyní zamýšlela využít zaostalý Afghánistán jako nástupiště pro svou hospodářskou i vojensko-politickou expanzi do Střední Asie a do Íránu. Zároveň se také všemožně snažila prohlubovat afghánské spory s indickými sikhy a s íránskými panovníky, aby Afghánistán co možná nejvíc oslabil a na jeho území si tak připravila půdu pro vojenský zásah.

Afghánistán v první polovině 19. století

Afghánistán ve sféře britských zájmů V 19. století se Afghánistán ocitl mezi zájmovými sférami carského Ruska

a Velké Británie. To sice zvyšovalo jeho mezinárodněpolitický význam, ale zároveň to ohrožovalo jeho nezávislost a zpomalovalo jeho hospodářský a kulturní rozvoj. Ani politická situace v okolních zemích se v té době pro něj nevyvíjela příznivě. V Íránu se po období zmatků dostali k moci draví Kádžárovci (1796–1925), na severu Indie se upevnil sikhský stát a do politického boje se tam zapojila i britská Východoindická společnost, která usilovně připravovala půdu pro úplné ovládnutí Indie Velkou Británií.

Britové se snažili navazovat přátelské styky s afghánskými panovníky. V roce 1808 vyslali do Kábulu první diplomatickou misi, kterou vedl vysoký koloniální úředník Britské Indie lord Mountstuart Elphinstone. Se šáhem Šodžáolmolkem uzavřel smlouvu, podle níž se Afghánistán zavázal, že se nepřipojí k případnému francouzsko-rusko-perskému spojení.

Ve snaze rozšířit svůj vliv do Střední Asie Britové usilovali o to, aby se samostatné herátské knížectví nedostalo do perských rukou a aby pokud možno zůstalo nezávislým útvarem. Toto jejich úsilí však hatil kábulský emír Dóst Muhammad, který spolu se svým bratrem, vládcem Kandaháru, byl spojencem perského šáha i carského Ruska a vystupoval jak proti vládům Herátu, tak proti Britům. V roce 1834 proto britská Východoindická společnost přiměla sesazeného šáha Šodžáolmolka, který žil v Indii pod její ochranou, aby s vojskem vytáhl proti Dóstovu bratrovi v Kandaháru. Dóst Muhammad však svého bratra v Kandaháru vojensky podpořil a Šodžáolmolkovu malou armádu porazil. Jejich soupeření využil sikhský vládce Randžit Singh a v roce 1834 připojil ke svému paňdžábskému státu dosud afghánský Pešávar.

Dóst Muhammad ve snaze upevnit své mezinárodní postavení udržoval přátelské styky nejen s perským šáhem a bucharským emírem, ale také s ruským carem Mikulášem I. V prosinci 1837 slavnostně uvítal v Kábulu jeho diplomatické poselstvo, které vedl vyslanec I. V. Vitkevič. V Kábulu však v té době současně pobývala i britská mise. Její šéf, kapitán Alexander Burnes, se již dříve snažil přimět Dósta Muhammada, aby úplně přerušil styky s Ruskem a Persií. To se mu však nepodařilo, a v dubnu 1838 Kábul opustil.

První britsko-afghánská válka (1838–1842) Britové využili okázalého přijetí Vitkevičovy mise jako záminky pro rozpoutání války. Když kapitán Burnes nedokázal přimět Dósta Muhammada k politickým ústupkům v britský prospěch, rozhodli se Britové podrobit si afghánské území silou. V říjnu 1838 vyslali do Afghánistánu dva vojenské expediční oddíly o celkové síle asi patnácti tisíc mužů. Jeden oddíl byl podporován sikhy a táhl Chajbarským průsmykem na Kábul, kdežto druhý směřoval Chódžackým průsmykem na Kandahár. Urputné boje trvaly řadu měsíců, ale Britové se nakonec obou měst dokázali v květnu a srpnu 1839 přece jen zmocnit. Kromě Kábulu a Kandaháru obsadili i další významné body ovládající cesty do turkestánských nížin.

Po svém vítězství dali afghánským panovníkem znovu prohlásit svého chráněnce – svrženého emíra Šodžáolmolka (1839–1841), krátce nazývaného šáh Šodžá. Kábulský emír Dóst Muhammad před ním musel uprchnout do Buchary. V emigraci se však dlouho nezdržel, v roce 1840 se dobrovolně vrátil, vzdal se Britům a jako jejich zajatec byl odvezen do Kalkaty. Náčelníci afghánských kmenů se však nevzdali a v horách zahájili proti Angličanům vyčerpávající partyzánskou válku. Do čela afghánského odboje se postavil Dóstův syn Akbar chán. V listopadu 1841 vypuklo v Kábulu všeobecné povstání proti britské okupační moci, při němž byla celá britská posádka pobita a také kapitán Burnes, který se s vojskem do Kábulu vrátil, přišel o život. Neutěšenou situaci se ještě pokusil vyjednáváním zachránit váhavý diplomat sir William Macnaghten, ale i on byl v prosinci téhož roku zavražděn.

Šáh Šodžá, který si nedokázal získat podporu kmenových náčelníků ani muslimského duchovenstva a kterého Afghánci pro jeho spojenectví s Brity a se sikhy nenáviděli, musel z Kábulu v dubnu 1842 uprchnout. Na útěku ho pak bojovníci Akbara chána dostihli a zajali, obvinili jej z velezrady a na místě zastřelili. Na afghánský trůn místo něho znovu dosedl Dóst Muhammad (1842–1863), kterého Britové propustili ze zajetí.

Porážka Britů Britské expediční vojsko, už beztak oslabené nedostatkem vody a potravin, bylo po neúspěšném vyjednávání v lednu 1842 donuceno opustit zemi. Při svém

strastiplném návratu zasněženou horskou krajinou bylo navíc v úzké soutěsce řeky Malý Kábul (Kábule chord) ze zálohy přepadeno povstaleckými paštúnskými jednotkami. Téměř všichni britští a indiští vojáci byli v nelítostném boji pobiti nebo podlehli zraněním a útrapám namáhavého pochodu v krutých mrazech, takže do nejbližší britské posádky v Džalálábádu se z celé armády dovedl pouze jediný muž, těžce zraněný plukovní lékař dr. Brydon, který pak o tragické anabázi podal podrobnou zprávu. První britsko-afghánská válka skončila naprostou porážkou Britů.

Britové zakrátko do Afghánistánu vyslali trestnou výpravu, která se pokusila odčinit porážku a zlepšit pošramocenou pověst jejich vojska tím, že zpusťovala město Kábul, ale ani tentokrát ničeho nedosáhli. Brzo zjistili, že na trvalé ovládnutí Afghánistánu nemají dost sil ani prostředků, a museli své jednotky zase stáhnout zpátky do Indie.

Obnova afghánské říše Dóst Muhammad si po návratu z britského zajetí upevnil autoritu a pokračoval ve svých snahách obnovit jednotnou afghánskou říši a znovu podřídit celý Afghánistán silné ústřední vládě. Protože za krymské války a za indického národního povstání proti Angličanům v letech 1857–59 britský tlak na Afghánistán značně zeslábl, měl poměrně volné ruce a dokonce se odhodlal i k expanzi na sever proti Bucharскому emirátu. K afghánské říši postupně připojil drobné uzbecké chanáty ležící na levém břehu řeky Amudarje, zejména Balch, Kundúz, Andchój a Cholm, a v roce 1855 s britským souhlasem anektoval také Kandahár.

V lednu 1857 se dal přemluvit k tomu, aby s Brity uzavřel smlouvu o přátelství, namířenou proti Rusku. V dalších letech využil porážky Peršanů v druhé válce o Herát a v květnu 1863 po dlouhém obléhání ke své afghánské říši připojil i toto území. Krátce před svou smrtí tak dokázal obnovit jednotný afghánský stát s hlavním městem Kábulem.

Britská expanze ve druhé polovině 19. století

Soupeření mezi Velkou Británií a Ruskem o vliv v Afghánistánu Po Dóstově smrti vypukly mezi jeho šestnácti syny

boje o nástupnictví, které trvaly pět let. Nakonec v nich zvítězil jeho třetí syn Šér Alí chán (1868–1879) a vystřídal otce na afghánském trůnu. Postupně zlikvidoval zbytky třenic mezi jednotlivými afghánskými kmeny a upevnil svou moc po celé zemi. V sousední Indii si zatím Britové podrobili sikhly. Nástupci zakladatele sikhské říše Randžita Singha podlehl roku 1846 Britům v bitvě u Sóbráonu a po nezdařeném povstání o tři roky později také v bitvě u Gudžrátu, takže v roce 1849 byl celý Paňdžáb dobyt a připojen k Britské Indii.

Tím se některé oblasti osídlené východními Paštúny, zejména Pešávar, Kohát a Bannú, staly součástí Britské Indie. V roce 1876 britská vojska obsadila i horské knížectví Čitrál a severní část Balúčistánu s hlavním městem Kvétou (Quetta), čímž se britská koloniální moc dostala do bezprostředního styku s Afghánistánem po celé délce jeho východní hranice.

Britové se na svou stranu znovu snažili získat i afghánského emíra. Šér Alí k jejich požadavkům zaujímal celkem vstřícný postoj a ochotně od nich přijímal zbraně i finanční prostředky. Indický místokrál lord Mayo mu za projevenou loajalitu slíbil, že Británie se nadále nebude vměšovat do vnitřních záležitostí Afghánistánu a že ani nevyšle do Kábulu svého rezidenta.

Britská vláda se zároveň snažila uzavřít dohodu s carským Ruskem. Navrhla mu, aby mezi ruskými a britskými državami ve Střední Asii bylo vytvořeno neutrální pásmo. Ruští diplomaté sice s jeho vytvořením v zásadě souhlasili, ale žádali, aby zahrnovalo i Afghánistán. Britové proti tomu nic nenamítali, ale kladli si podmínku, aby se hranice takového pásma posunuly co nejdál na sever do Střední Asie. Na tu si však dělalo nárok Rusko, a k dohodě proto nedošlo.

Britům se nicméně v roce 1869 podařilo s Ruskem uzavřít jinou, ne tak důležitou dvoustrannou dohodu o Afghánistánu. Zavázali se v ní, že podniknou všechno, co bude v jejich silách, aby afghánského emíra odradili od pokusů rozšiřovat své državy jakýmkoliv směrem. Rusko jim na oplátku slíbilo, že nepřipustí, aby bucharský emír porušil nedotknutelnost severozápadní afghánské hranice. Potíž byla v tom, že nikdo nevěděl, kudy ta hranice vlastně vede. Proto bylo dohodnuto, že obě velmoci budou zatím jen shromažďovat informace o této oblasti a otázku hranic ponechají otevřenou.

To ovšem vedlo k mnoha nepředvídaným konfliktům. Britové tvrdili, že do afghánského území se musí zahrnout i všechny oblasti a chanáty, které Dóst Muhammad dříve na severu ovládal. Rusové naproti tomu poukazovali na to, že emír Šér Alí nyní už těmto oblastem nevládne a doporučovali nebrat na minulou situaci žádný ohled. V roce 1872 Britové navrhli, aby se za severní hranici Afghánistánu považovala řeka Amudarja od pramene až k jisté lokalitě v Turkmenistánu, ale Rusové za to žádali, aby jim Británie přenechala horské chanáty Badachšán a Váchán. Bez ohledu na tato jednání carská armáda v roce 1873 dobyla Chívu. Tehdejší ministr zahraničí Gorčakov však Velkou Británii znovu ujistil, že Rusko považuje Afghánistán za území ležící plně mimo sféru jeho působnosti.

Přípravy na válku V roce 1874 nová, průbojnější vláda Velké Británie zahájila přípravy na násilné připojení Afghánistánu k Britské Indii. O rok později to potvrdila diplomatickým prohlášením, že si přeje zachovat „svobodu akcí“ vůči Afghánistánu. Ruský car toho využil a v roce 1876 vydal manifest o připojení chanátu Chókand (Kokand) ke svému impériu. Britsko-afghánské vztahy se tím zkomplikovaly. Britové chránili afghánského emíra Šéra Alího proti Rusku „s dýkou v zádech“ tím, že udržovali přátelské styky s jeho soupeři z řad místních vládců.

Největším problémem se tehdy v britsko-afghánských vztazích opět stala otázka britského rezidenta v Kábulu. Emír Šér Alí na základě dřívějšího ujištění britského místokrále v Indii přítomnost rezidenta u svého dvora odmítal, což vzájemné vztahy zhoršovalo. Indická koloniální správa sice ještě navrhovala vyčkávat a dále jednat, ale britská vláda dávala přednost vojenskému řešení této otázky. Když emír opakovaně odmítl přijmout britskou misi v čele s rezidentem, nový indický místokrál lord Lytton zahájil přípravy na válku. Vydal zákaz vývozu zbraní do Afghánistánu a přerušil s ním veškeré styky.

Emír Šér Alí na to odpověděl tím, že navázal těsnější vztahy s Ruskem. Pozval do Kábulu novou ruskou misi v čele s generálem N. G. Stoletovem, který připravil smlouvu o přátelství a spolupráci Afghánistánu s Ruskem. Šér Alí ji v srpnu 1878 podepsal. Zároveň odmítl přijmout britské poselstvo a vy-

slanci Nevillu Chamberlainovi dokonce zakázal vstoupit do země. Britové na zjevnou urážku odpověděli tím, že emírovi zaslali ultimátum, do kdy musí britskou misi přijmout – on je ale nechal ležet bez povšimnutí. To byl podnět k válce.

Druhá britsko-afghánská válka (1878–1880) Pod záminkou nesplněního ultimáta Angličané 21. listopadu 1878 podruhé vyslali do Afghánistánu velkou britsko-indickou armádu, tentokrát o 36 000 mužích, a bez problémů obsadili začnou část afghánského území. Emír Šér Alí v obavě o život z Kábulu uprchl a vydal se za ruským poselstvem, aby je požádal o ochranu. Než je však dostihl, počátkem roku 1879 v Mazáre Šarífu zemřel.

Jeho syn emír Jakúb chán (1879–1880) byl v květnu 1879 Brity přinucen v Gandamaku podepsat otrockou mírovou smlouvu, podle níž za roční podporu 600 000 rupií uznal britský protektorát. Podle této nerovnoprávné smlouvy směl afghánský emír napříště vést mezinárodní jednání jen se souhlasem Britů, do Kábulu byl dosazen britský rezident a úřadům Britské Indie byl zaručen dohled nad průsmyky vedoucími do Afghánistánu.

Ponižující gandamacká smlouva se pro všechny Afghánce stala výzvou k rozhodnému boji za svobodu. Při protestních akcích proti vnucené smlouvě přišel v Kábulu o život britský rezident, a jeho smrt se stala signálem k povstání proti britským okupantům po celé zemi. Rozhodující bitva s britsko-indickým vojskem byla svedena 27. července 1880 u městečka Majvandu, kde se svou statečností proslavila afghánská dívka Malálaj, o níž se dodnes zpívají hrdinské balady. Britové byli u Majvandu na hlavu poraženi a další těžké ztráty utrpěli v obleženém Kandaháru i při bojích o Kábul a Ghazní, takže ještě v létě 1880 museli z Afghánistánu opět s nepořízenou odtáhnout.

Zakrátko sice do země vyslali novou trestnou výpravu a svrhli emíra Jakúba, kterého obvinili ze spiknutí proti nim, ale ani pak se jim nepodařilo Afghánistán ovládnout natrvalo. Na kábulský trůn dosadili synovce Šéra Alího emíra Abdurrahmána (1880–1901), který žil předtím deset let v emigraci v ruské Střední Asii. V duchu gandamacké smlouvy na něm vynutili slib, že zahraniční politiku své země plně podřídí do-

zoru britského místokrále v Indii, za což Británie Afghánistánu zaručí vnitřní samostatnost.

Afghánská krize 1885 Britové si pak vyhradili právo jednat jménem afghánské vlády o stanovení hranic mezi Afghánistánem a carským Ruskem. K tomu účelu byla vytvořena smíšená britsko-ruská komise. Hranice však ještě stanoveny nebyly, když v lednu 1884 carské jednotky dobyly strategickou oázu Merv (dnešní Mery). Afghánci odpověděli tím, že obsadili oázy Pandždeh na sever od Kušky. V březnu 1885 carští vojáci dobyli Pandždeh zpět a v Kušce se opevnili. Kvůli tomu vypukl mezinárodní konflikt mezi Velkou Británií a carským Ruskem, který vyvolal nebezpečí vzniku války mezi oběma velmocemi a proslul jako afghánská krize 1885.

Rusko však nechťelo válku riskovat a další pronikání svých vojsk na jih od Kušky včas zastavilo. Krize se pak vyřešila kompromisem. V září 1885 byla podepsána britsko-ruská dohoda, podle níž Britové ponechali většinu sporného území Rusku a Rusové za to uznali převahu britského vlivu v Afghánistánu. Hranice pak byly vytyčeny dodatečně v letech 1886 až 1888. V důsledku kompromisního vyřešení afghánské krize mohla Velká Británie v roce 1893 odtrhnout část východního afghánského území a připojit je k Britské Indii.

Budování centralizovaného státu

Emír Abdurrahmán (1880–1901) Na konci 19. století se v Afghánistánu začala uskutečňovat vize Ahmada šáha Abdalího a Dósta Muhammada a doopravdy se počal utvářet jednotný centralizovaný stát absolutistického typu. Emír Abdurrahmán se ho snažil všemožně upevňovat. Podle evropských vzorů provedl některé reformy, pro jednotlivé resorty vytvořil ministerstva, zavedl finanční a daňový systém, reorganizoval armádu a usiloval o sjednocení afghánských kmenů včetně těch, které sídlily v nezávislém pásmu afghánsko-indického pohraničí.

To se ovšem nelíbilo Britům, kteří neměli na upevnění afghánského státu zájem a nechťeli se vzdát území ležícího na pravém břehu Indu. Aby formálně legalizovali anexi tamějších

paštúnských oblastí, vyslali v roce 1893 do Kábulu misi, kterou vedl obratný vyjednaváč sir Mortimer Durand. Ten přinutil emíra Abdurrahmána podepsat další nerovnoprávnou smlouvu, podle níž byla nová hranice vedena po vrcholcích neobydlených hor tak, aby území východopaštúnských kmenů připadlo Britské Indii.

Takzvaná Durandova linie oddělila od Afghánistánu rozsáhlé území obydlené několika miliony Paštúnů a připojila je k britské koloniální říši. Toto území se pak po rozdělení Britské Indie v roce 1947 stalo součástí nově vzniklého Pákistánu a trvale vyvolávalo afghánsko-pákistánské spory.

Demarkaci vyžadovaly i severní afghánské hranice v Pamíru, kam se koncem 19. století rozšířilo panství carského Ruska. V roce 1895 byla podepsána dohoda mezi Ruskem a Velkou Británií, podle níž vysokohorský uzel Pamíru připadl carskému Rusku. Aby se ruské a britské oblasti přímo nedotýkaly, bylo horské údolí Váchán přiděleno Afghánistánu jako úzký nárazníkový koridor a zůstalo jeho součástí dodnes.

Závislost na Velké Británii a násilná izolace od ostatních zemí byly vážnou překážkou pro politický, hospodářský i kulturní rozvoj afghánského státu. Významné sociálně ekonomické procesy v něm proto začaly probíhat až na počátku 20. století. Zemědělská výroba v nížinách se specializovala, vytvářel se celoafghánský trh, rozrůstala se města a v nich vznikaly první manufaktury. V odlehlejších horských oblastech si však hospodářství stále ještě udržovalo naturální charakter.

Emír Abdurrahmán podporoval rozvoj řemesel a výstavbu mechanických dílen. V roce 1887 založil v Kábulu první státní manufakturu nazvanou prostě Strojírna (Mášínchána); vyráběla lehké pěchotní zbraně i předměty denní potřeby. Ale protože její výrobky byly příliš drahé, snadno je vytlačovalo levné průmyslové zboží z Velké Británie a Ruska, takže potřebný kapitál se neakumuloval u výrobců, nýbrž u obchodníků a u bankéřů. Afghánistán se tak stával pouhým surovinovým přívěskem Velké Británie a Ruska.

Levicové mladoafghánské hnutí. Emír Habíbulláh (1901 až 1919) Na počátku 20. století patřil Afghánistán k nejzaostalejším zemím regionu. Abdurrahmánův nástupce emír Ha-

bíbulláh byl donucen potvrdit svou závislost na Velké Británii, jejíž politická i hospodářská nadvláda se ještě upevnila po uzavření tzv. petrohradské konvence z roku 1907, ve které Rusko znovu uvedlo, že pokládá Afghánistán za území ležící mimo sféru svých zájmů. Ohlasy ruské revoluce z roku 1905 ale dolehly i do Afghánistánu a způsobily, že rodící se afghánská inteligence se začala zajímat o změny, které revoluce Rusku přinesla. To posilovalo protibritské nálady v zemi a prohlubovalo snahy o demokratizaci afghánského veřejného života.

Vnitřní politiku země od začátku 20. století nejvíce ovlivňovalo tzv. mladoafghánské hnutí. Účastnili se ho hlavně levicoví intelektuálové, především mladí lidé, kteří měli možnost vystudovat v zahraničí, a také zcestovalí obchodníci, zkušení státní úředníci, někteří liberálně smýšlející statkáři i vzdělanější armádní důstojníci. Všichni byli věřící muslimové, a proto svorně obdivovali panislámské myšlenky perského filozofa a reformátora Džamáloddína Afgháního (1838–1897), který chtěl přizpůsobit islám moderní společnosti. Kromě toho byli ovlivněni také příkladem nacionalistického mladotureckého hnutí a modernizačními snahami v sousedním Íránu.

Ideologem mladoafghánců se stal filozof a spisovatel Mahmúd Tarzí (1868–1935), který svými perskými spisy – např. *Věda a islám* (*Elm va eslámíjat*) nebo *Vlast* (*Vatan*) – způsobil obrat v myšlenkovém světě své země. V letech 1911–18 vydával v Kábulu první persky psané noviny *Svítilna zpráv* (*Serádžol Achbár*). Žádal v nich, aby byl zrušen britský protektorát nad Afghánistánem, a ve vnitřní politice požadoval omezení emírovy moci, přijetí ústavy a rychlejší rozvoj školství.

První světská střední škola evropského typu byla v Kábulu založena v roce 1903 a po panovníkovi dostala jméno Habíbija. Kolem jejích profesorů se soustřeďoval politický život mladoafghánského hnutí. Mladoafghánci založili tajnou organizaci Ústava (Mašrúta), nazvanou podle toho, že jim především šlo o přeměnu Afghánistánu v konstituční monarchii a o přípravu ústavy. I když si mysleli, že na boji za dosažení nezávislosti se musí podílet i lidové vrstvy, neměli prakticky žádnou podporu veřejnosti. Jejich spiknutí bylo snadno odhaleno a jejich špatně připravený pokus o státní převrat v roce 1909 úplně ztroskotal. Všichni byli krutě potrestáni.

Pravicová skupina staroafghánců V odboji proti nadvládě Velké Británie nebyli mladoafghánci sami. Proti britské politice protestovala i pravicová skupina tzv. staroafghánců, kterou vedl emírov bratr Nasrolláh chán. Její ideologii určovali vedoucí představitelé vládnoucích vrstev, především sunnitského duchovenstva a nejbohatších statkářů. Chtěli beze změny zachovat všechny staré zvyklosti a náboženské tradice, zejména *šaríu*, soustavu islámských nábožensko-právních předpisů v jejich nejdogmatictější podobě. I oni sice vystupovali proti britské nadvládě a stejně jako mladoafghánci chtěli dosáhnout nezávislosti země, ale z docela jiných důvodů. Očekávali, že nezávislost pomůže zajistit naprostou izolaci Afghánistánu a tím umožní návrat ke starému zbožnému životu, nezkaženému vlivem Západu. K tomu, aby pomohli vymanit zemi z britského panství, doporučovali orientovat afghánskou zahraniční politiku na muslimské Turecko a císařské Německo.

Pokus o reformy a vyhlášení neutrality Emír Habíbulláh od počátku své vlády horlivě zaváděl do země některé vymoženosti západní civilizace, i když při tom musel často i násilím překonávat odpor konzervativních kruhů. Nikdy se netajil svým přátelským postojem k Britům a toto přátelství se snažil zachovat i po vypuknutí první světové války (1914–18). Bylo to pro něho velmi obtížné, protože Turecko jako hlava islámského světa tehdy stálo na straně tzv. Ústředních mocností (Německa, Rakousko-Uherska a jejich spojence Bulharska) a snažilo se pro svou orientaci získat i ostatní islámské státy. S ohledem na silné protibritské nálady v zemi se emír neodvážil otevřeně podporovat Velkou Británii a raději vyhlásil neutralitu.

V roce 1915 se však nemohl vyhnout přijetí německo-rakousko-turecké diplomatické mise, vedené vyslancem von Hentigem. Ta na něj naléhala, aby se postavil proti Velké Británii a přidal se na stranu Ústředních mocností. Emír však nátlaku odolal a vyhlášenou neutralitu neporušil. Britové, tísnění novým rozmachem osvobozeneckého hnutí v Indii, mu za to slíbili peněžitou pomoc a samostatnost v zahraniční politice.

Na sklonku první světové války, 7. listopadu 1917, zvítězila v Rusku tzv. říjnová revoluce. Rada lidových komisařů na

jaře 1918 vydala prohlášení ke všem pracujícím muslimům Ruska a Východu a vyzvala je k podpoře revoluce. Sovětská vláda navrhla Afghánistánu přátelství a vzájemně výhodnou spolupráci.

Velká Británie se naproti tomu snažila přimět emíra Habíbulláha k účasti na protisovětské intervenci ve Střední Asii a pod záminkou průchodu britsko-indických vojsk do Turkestánu se chystala Afghánistán vojensky obsadit. Odmítla také přizvat Afghánistán na mírovou konferenci ve Versailles a uznat jeho nezávislost.

Představitelé konzervativních kruhů Habíbulláhovi zazlívali, že za války nevyužil příležitosti zbavit Afghánistán britského poručnictví přijetím nabídky Ústředních mocností, a v noci na 20. února 1919 ho dali zavraždit.

Afghánistán jako nezávislý stát

Vyhlášení nezávislosti (1919)

Sbližování se sovětským Ruskem. Emír Amánulláh (1919 až 1929) Moc v zemi převzal Habíbulláhův druhorozený syn, liberální emír Amánulláh, který přál levicovému mladoafghánskému hnutí. Hned po svém nástupu na trůn 23. února 1919 jednostranně vyhlásil nezávislost Afghánistánu a vypověděl válku Velké Británii. Úplně obrátil dosavadní zaměření politiky své země a navázal styky se sovětskou vládou. Ta jeho rázný krok ocenila tím, že 27. března 1919 jako první na světě uznala Afghánistán za nezávislý stát.

Emír Amánulláh se 7. dubna 1919 obrátil na předsedu revoluční vlády rady lidových komisařů V. I. Lenina s poselstvím, v němž oznamoval svůj nástup na trůn a vyjadřoval sovětské vládě uznání za to, že na sebe – jak prohlašovala – vzala úkol starat se o mír a o blaho lidu. Zároveň vyslal do Moskvy mimořádné poselstvo, což sovětská vláda oplatila urychleným vysláním obdobné mise, která s sebou přinesla návrh navázat mezi oběma zeměmi diplomatické styky.

Třetí britsko-afghánská válka Velká Británie ovšem nemohla nečinně přihlížet rusko-afghánskému sbližování a odmítla nezávislost Afghánistánu uznat. Přesunula své vojenské jednotky rozmístěné v Indii blíž k afghánským hranicím a dne 6. května 1919 oficiálně vyhlásila emírovi válku. Do bojů nasadila desetkrát víc vojáků (téměř 350 000) než před čtyřiceti lety ve druhé britsko-afghánské válce a kromě dělostřelectva na bojiště vyslala i množství nejmodernějších tanků a letadel.

Prudké boje se rozpoutaly na indicko-afghánských hranicích, zejména u Chajbarského průsmyku, v okolí Chóstu a na jih od Kandaháru, ale trvaly jen čtvrt roku, neboť Anglie potřebovala své vojáky spíše v Indii, kde se obávala všeobecného povstání proti své koloniální vládě. Proto raději 3. června 1919 navrhla zastavení palby a řešení sporných otázek mírovou

cestou. To uvítal i Amánulláh, když poznal, že by se svou nedokonale vyzbrojenou armádou jen těžko odolával útokům moderních britských zbraní.

Při jednání o míru se britská diplomacie i tentokrát snažila vnutit Afghánistánu postavení protektorátu. Žádala změny ve složení vlády a pokoušela se afghánskou delegaci zastrašovat tvrzením, že když Afghánistán nezůstane pod britskou ochranou, ze sovětského Ruska se do něho bude šířit ideologie komunismu. Emír však neustoupil a trval na svých požadavcích. Po delším jednání dosáhl svého: 8. srpna 1919 byla v Rávalpindí podepsána mírová smlouva, v níž Britové uznali nezávislost Afghánistánu.

První ústava Emír Amánulláh pokračoval v politice sbližování se sovětským Ruskem. V květnu 1920 sovětské vládě předložil návrh na uzavření rusko-afghánské dohody a dne 28. února 1921 ji při své návštěvě Moskvy podepsal. Podobnou přátelskou smlouvu ujednal v roce 1920 také s Tureckem. Britské vládě nezbylo, než aby se podle toho zařídila. Koncem roku 1922 uzavřela s Afghánistánem obdobnou sousedskou smlouvu a s konečnou platností v ní potvrdila afghánskou nezávislost.

Hlavním úkolem politiků nezávislého Afghánistánu bylo vypracovat ústavu státu. To se podařilo v roce 1923, kdy nejvyšší shromáždění kmenových náčelníků – tzv. Velká džirga (Lója džirga), která nahrazovala parlament – schválilo první ústavu v dějinách země. Nový základní zákon za nositele svrchované moci ve státě sice ještě označil emíra, ale stanovil, že Afghánistán je konstituční monarchií. Zřídil dvoukomorový parlament, reformoval soudnictví, modernizoval výkonnou moc, vytvořil vládu (tzv. státní radu) a kabinet ministrů. Zrušil také přežilé feudální instituce a uzákonil některé demokratické svobody, jako svobodu osobnosti, rovnost občanů před zákonem apod.

Ukvapené reformy (1919–1929)

První etapa reforem (1919–1923) Vyhlášení nezávislosti umožnilo emíru Amánulláhovi provádět reformy, které měly

skoncovat s nejtíživějšími předsudky minulosti. Proběhly ve dvou etapách: 1919–23 a 1927–29. V první etapě kromě přijetí ústavy měly největší význam hospodářské a sociální přeměny. Amánulláhova mladoafghánská vláda všemožně podporovala rozvoj průmyslu i zemědělství. Naturální daně změnila na peněžní, aby pomohla rozvíjet tržní prostředí na venkově, a v roce 1924 vydala zákon o konfiskaci půdy náboženských nadací (*vakf*). Jeho důsledky však nebyly tak dalekosáhlé, jak předpokládala. Zkonfiskovanou nadační půdu vláda sice začlenila do státního pozemkového fondu, ale protože současně přijala zákon o prodeji státních pozemků do soukromých rukou, většina půdy se brzo vrátila zpět původním majitelům včetně duchovenstva.

Vláda prováděla významné změny i v kulturním životě země. Především se snažila sekularizovat školství, snižovat počet náboženských škol (*madrasy*) při mešitách a naopak rozšiřovat počet státních i soukromých škol. Využívala při tom zkušenosti z Turecka a Indie, ale některé vzory přejímala také z Francie i jiných evropských zemí. Zároveň se pokusila zmenšit vliv všemocného islámského duchovenstva, omezit mnohoženství a odstranit politické a hospodářské výsady kmenových náčelníků. Tím si ovšem nijak neposloužila. Brzy poznala, že zakládání světských škol a omezování působnosti duchovních vyvolává nespokojenost prostých lidí, protože nové vyučovací metody popírají staleté tradice a odsouvají na vedlejší kolej učení islámu, které tvoří základ světového názoru naprosté většiny obyvatelstva.

Amánulláhovy radikální reformy byly předčasné a nemohly mít úspěch, protože vláda si při jejich provádění nedokázala získat podporu většiny obyvatelstva. Masy prostých afghánských muslimů se přidaly na stranu opozičního duchovenstva i všemocných kmenových náčelníků a reformy znemožnily. V letech 1924–28 nepřetržitě propukaly nepokoje a vláda byla natolik zaměstnána jejich potlačováním, že musela zavádění reforem přerušit.

Na jaře 1924 například v Chóstu proti vládě povstali náčelníci paštúnských kmenů, v jejichž čele stáli molla Abdurrašíd a Abdolláh Langí, a žádali zrušení všech nově zavedených opatření. Povstání se tak rozšířilo, že ho vláda nedokázala

potlačit silou a musela přistoupit na kompromisní řešení. V červenci 1924 na zasedání Velké džirgy, v níž dobrou třetinu tvořili zástupci vysokého duchovenstva, byli mladoafghánci přinuceni téměř všechny reformy odvolat. Vláda pak duchovním vrátila jejich dřívější výsady, a tím se jí podařilo na čas otupit ostří politického boje.

Druhá etapa reforem (1927–1929) V roce 1927 se emír Amánulláh vydal na dlouhou cestu po evropských i asijských státech, aby podrobněji poznal pokroky západní civilizace a mohl je zavádět i doma. Kromě Britské Indie, Anglie a Egypta navštívil Itálii, Francii, Belgii, Švýcarsko, Německo, Polsko, Sovětský svaz, Turecko a Írán a všude se zajímal o hospodářské poměry a řízení státu. Všude byl také vítán jako hrdina protikoloniálního boje Východu. Po návratu do vlasti přednesl na zasedání Velké džirgy 28. srpna 1928 podrobnou zprávu o své cestě a zároveň podle evropských vzorů navrhl nové reformy, které měly navazovat na reformní politiku z let 1919–23.

V reformách druhé etapy, které byly ještě radikálnější než ony nedávno odvolané, se zaměřil na feudální instituce a normy islámu, jež neodpovídaly potřebám moderní společnosti a překážely jejímu rozvoji. Především chtěl oslabit politický vliv duchovních, kteří změny rozhořčeně odmítali. Ale to nešlo tak snadno, jak si myslel, protože duchovní byli v neustálém styku s prostými lidmi, zejména na venkově, a mohli účinně ovlivňovat veřejné mínění. Neustále se oháněli islámskými zákony, bránili se všemu, co mohlo změnit vžitě normy a představy, a obviňovali emíra, že porušuje posvátné předpisy islámu.

Také navržená reforma soudnictví měla závažné politické důsledky. Soudnictví bylo vyňato ze správy duchovenstva a všechny soudní instituce přešly pod státní kontrolu. Vláda připravila návrh světského zákonodárství, vypracovala trestní zákoník včetně ustanovení o vojenských trestech a pokusila se změnit i zákony o rodině a manželství. Mimo jiné navrhla stanovit spodní hranici pro vstup do manželství na 22 let u mužů a na 18 let u žen. V islámském náboženském právu žádné takové omezení neexistuje, a návrh proto vyvolal mnoho námitek. S ještě větším odporem se setkal návrh na společné vyučování chlapců a děvčat do 11 let, na vysílání chlapců i dívek na studia

do zahraničí, a zejména návrh zakázat mnohoženství a zrušit zahalování žen.

Krise reformní politiky Navrhované reformy nezískaly vůbec žádnou podporu konzervativního a málo vzdělaného obyvatelstva. Dokonce i poslanci Velké džirgy začali po návratu do svých provincií energicky agitovat proti jejich provádění. Mladoafghánci se ocitli v izolaci, neboť do boje proti konzervativním silám se nezapojili ani ti, od nichž se očekávalo, že budou reformní politiku podporovat, totiž statkáři a obchodníci.

Neutěšenou situaci navíc zhoršovala skutečnost, že proti příliš radikální reformní politice se začali stavět i prozíravější emírovi spolupracovníci. Amánulláh si ani z toho nevzal poučení a naopak zahájil čistku ve státním aparátu. Odvolal z funkce ministra zahraničních věcí, kterým byl všeobecně vážený zakladatel mladoafghánského hnutí Mahmúd Tarzí, a zbavil úřadu i několik dalších ministrů oddaných reformám. Na podzim 1928 provádění reforem ještě víc zradikalizoval. Tím ovšem situaci jen zhoršil, protože svým neuváženým postupem vyvolal otevřený odpor obyvatelstva proti vládní politice.

Na mínění prostých Afghánců se nikdo ze zastánců reforem neptal. Nespokojenost s reformní politikou se šířila hlavně na venkově. Nejen náčelníci kmenů, ale i drobní rolníci a pastevci byli přesvědčeni, že vláda pohrdá jejich názory a nehájí jejich zájmy. Nenávist, která vůči vládě mezi nimi sílila, vyvolávala živelná rolnická povstání. Ta postupně přerůstala v organizovaný ozbrojený boj, jehož cílem bylo odstranit mladoafghánskou vládu. Náčelníci paštúnských kmenů, podněcovaní konzervativním duchovenstvem, v listopadu 1928 s pomocí Velké Británie rozpoutali ozbrojené protivládní povstání. Žádali svržení bezbožného emíra, zrušení jeho kacířských reforem a uzavření všech světských škol.

Jejich požadavky na vládní úrovni podpořili i nejvyšší představitelé duchovenstva. Koncem roku 1928 vydali závazný nábožensko-právní názor (*fatva*), kterým kritizovali reformní program z hlediska zásad islámského náboženského práva (*šaría*). Obvinili v něm emíra z bezbožnosti a prohlásili, že ho zbavují trůnu.

Vláda si konečně uvědomila, že se ocitla v naprosté izolaci. Svou bezvýchodnou situaci se ještě pokusila změnit tím, že 9. ledna 1929 odvolala celou řadu reforem a současně zřídila senát, v němž byli zastoupeni nejvýznamnější duchovní, náčelníci kmenů a vyšší úředníci. Senát dostal rozsáhlé pravomoci. Měl například právo posuzovat navrhované reformy i zákony z hlediska islámu, a kdyby neodpovídaly jeho předpisům, mohl je zamítnout. Ale ani tento podstatný ústupek vlády už nemohl nic změnit na poměru politických sil. Emír Amánulláh už neměl dost prostředků, aby se ozbrojeným vzbouřencům postavil na odpor. V noci ze 13. na 14. ledna 1929 se vzdal trůnu, uprchl do Kandaháru a pak do ciziny.

Vláda vzbouřenců (1929)

Syn nosiče vody Moc převzal nevzdělaný poddůstojník Habíbulláh, dezertér z armády, který stál v čele ozbrojeného povstání a jemuž se říkalo Syn nosiče vody (Bača sakháo). Pod záminkou obrany islámu obsadil 17. ledna 1929 hlavní město, prohlásil se emírem a přijal titul Habíbulláh Vítězný (Ghází). Hned svým prvním dekretem zrušil všechny Amánulláhovy reformy. Proti jejich stoupencům pomstychtivě rozpoutal divoké nepokoje, při nichž jich bylo mnoho zabito a ještě více donuceno opustit zemi.

Ve své devatenáctibodové deklaraci označil západní zvyklosti zaváděné v zemi za důkaz nevíry v hodnoty islámu. Zavřel světské školy, zrušil nezávislé soudy a duchovenstvu vrátil všechny odňaté výsady. Dokonce vyhlásil boj za víru (*džihád*) a pokusil se pořádat ozbrojené výpady proti Turkemské a Uzbecké sovětské socialistické republice, aby na jejich území spolu s vůdci kontrarevolučních basmačů bojoval proti ateistickým sovětským vládám a šířil moc islámu.

Bača sakháo nevládl dlouho. Politickým terorem i vyvoláním naprosté hospodářské anarchie posílil odstředivé tendence kmenových náčelníků, takže jednotný afghánský stát se málem rozpadl a ztratil nedávno nabytou nezávislost. Nespokojenost s primitivním způsobem vládnutí, který znovu nastoloval už odstraněné feudální přežitky, brzy zachvátila široké vrstvy rolníků, již od konzervativní vlády nic dobrého nezískali.

Do čela ozbrojené opozice proti samozvané krutovládě Habíbulláha Gházího se postavil bývalý Amánulláhův ministr obrany, probritský generál Nádír Chán, který do té doby žil ve Francii. Po několika neúspěšných pokusech porazil se svými dvěma bratry vojska vzbouřenců a 12. října 1929 obsadil Kábul. Habíbulláh, jehož vláda se stala národní katastrofou, byl zabit. Velká džirga kmenových náčelníků o tři dny později zvolila Nádira Chána králem Afghánistánu.

Upevnění islámské ideologie Syn nosiče vody si dokázal získat sympatie a na čas zvítězit jen proto, že afghánská společnost, po staletí ovládaná ustrnulými islámskými předpisy, nebyla na žádné změny ve způsobu života vůbec připravena. Prostí Afghánci se za vlády emíra Amánulláha nejvíc obávali toho, že by museli změnit své islámské přesvědčení a obtížně se přizpůsobovat něčemu novému a neznámému.

Dlouhodobá izolace Afghánistánu od vnějšího světa a zaostávání jeho sociálně ekonomické struktury přispěly k upevnění nadvlády islámské ideologie. V období boje proti britské koloniální politice sloužila obrana islámských hodnot jako vhodný impuls k osvobozovacímu zápasu širokých lidových vrstev, ale po získání nezávislosti, kdy už nebezpečí nadvlády evropských nevěrců nehrozilo, se stala nepřekonatelnou hrází proti zavádění moderních evropských pořádků a zdrojem sociální setrvačnosti. V minulosti bylo všem afghánským muslimům jasné, že je jejich svatou povinností bojovat proti nevěřícím kolonizátorům, ale po získání nezávislosti pro ně bylo mnohem těžší pochopit, proč by jejich země měla napodobovat zvyklosti rozvinutých nemuslimských států.

Modernizace zaostalé afghánské společnosti mohla mít úspěch jen v tom případě, že by se s ní ztotožnili muslimští duchovní podílející se na vedení státu a spolu s nimi široké masy obyvatelstva. To se však za Amánulláhovy vlády nestalo a omezování politické úlohy duchovenstva stejně jako státní kontrola nad jeho činností měly za následek, že se proti politice reforem spontánně postavila naprostá většina Afghánců, a tím připravila půdu pro dočasné vítězství vzbouřenců vedených primitivním poddůstojníkem.

Porážku mladoafghánců zavinila především ukvapená

taktika, s níž se vláda pokoušela reformy prosadit. Politické vítězství staroafghánců a následné ozbrojené povstání proti levicové vládě prozatím znamenalo konec všech snah o modernizaci země a omezení působnosti islámu. Další příležitost ke změně se naskytla až po druhé světové válce.

Afghánistán královstvím (1929–1973)

Nádír šáh (1929–1933) Nový vládce Muhammad Nádír šáh, který přijal titul král (*šáh*), upevňoval svou moc jen zvolna. Zpočátku musel ještě potlačovat vzpoury rolníků i členů kočovných kmenů, kteří se bouřili proti ústřední státní moci. Musel se také vypořádat s přívrženci svrženého emíra Amánulláha. Když se mu to podařilo, odvážně vyhlásil program hospodářských reforem, kterými chtěl vyvést zemi z finančních potíží a ze zaostalosti. V podstatě pokračoval v politice emíra Amánulláha, ale postupoval opatrněji a k modernizaci země používal mírnější metody. V politickém ohledu se rozhodl vytvořit konzervativní spojení své monarchie s feudálními šlechtici, velkostatkáři, kmenovými náčelníky a vlivným sunnitským duchovenstvem.

Parlament zůstal zachován a v roce 1931 schválil druhou ústavu, podle níž se svrchovaná výkonná moc soustřeďovala v ruce dědičného krále a zákonodárnou moc měl dvoukomorový parlament. V jeho horní sněmovně zasedali poslanci z řad kmenových náčelníků, velkostatkářů a vlivného duchovenstva a v dolní sněmovně zástupci vznikající vrstvy průmyslníků, velkoobchodníků, městských podnikatelů a inteligence. Předsedou vlády se stal králův bratr Muhammad Hášim Chán a ministry jednotlivých resortů byli jmenováni další královi příbuzní. Duchovenstvo si zachovalo velký vliv ve školství a v soudnictví a práva žen byla opět zrušena.

Nádír šáh podporoval rozvoj průmyslu a obchodu zakládáním akciových společností (*širkat*), které dostaly monopol na dovoz a vývoz mnoha druhů zboží. V roce 1932 založil Afghánskou národní banku (Da Afghánistán mellí bánk), která významně přispěla k akumulaci národního obchodního kapitálu. V zahraniční politice se především orientoval na západní mocnosti, ale přesto v roce 1931 uzavřel se Sovětským svazem

novou smlouvu o neutralitě a vzájemném nenapadení. Uvnitř země prováděl spíše pravicovou konzervativní politiku a pronásledoval stoupence mladoafghánského hnutí. To ovšem v levicových kruzích vyvolávalo nespokojenost a touhu po odvetě. Proti politice vlády demonstrovali zejména posluchači několika málo nově založených středních škol. Jedním fanatickým studentem byl pak Nádír šáh 8. listopadu 1933 v Kábulu zavražděn.

Záhir šáh (1933–1973) Na trůn nastoupil jeho syn Muhammad Záhir šáh a bratr zavražděného krále se stal předsedou vlády. Za panování krále Záhira pokračovala zesílená centralizace národního obchodního kapitálu. Akciové společnosti, jejichž počet vzrostl v letech 1934–40 několikanásobně, dostaly monopolní právo na obchod s určitými druhy zboží. To časem vedlo k pozvolnému vytlačení britsko-indického kapitálu. S pomocí Sovětského svazu byla vybudována řada průmyslových závodů a rozvíjely se i styky s ostatními zeměmi včetně meziválečného Československa. V roce 1934 bylo Afghánské království přijato do tehdejší Společnosti národů a v roce 1936 navázalo diplomatické styky se Spojenými státy.

Hitlerovo nacistické Německo i Mussoliniho fašistická Itálie se snažily využít tradičních sympatií afghánské pravice k protivníkům Velké Británie a přeměnit afghánské území ve vojenské nástupiště proti Sovětskému svazu, ale afghánská vláda po vypuknutí války v Evropě 1. září 1939 znovu potvrdila svou politiku neutrality a v roce 1941 dokonce vypověděla ze země všechny osoby s německým nebo italským občanstvím kromě diplomatů.

Období po druhé světové válce

Styky se Spojenými státy Druhá světová válka způsobila afghánskému hospodářství mnoho škod. Růst cen dováženého zboží a také neúroda způsobená suchem v letech 1944–45 zhoršovaly postavení širokých vrstev obyvatelstva. Znovu propukaly rolnické bouře a vzpoury pašánských kmenů proti ústřední vládě. Protože hospodářská situace se nelepšila, ceny stoupaly a všeobecná nespokojenost se stavem země se stup-

ňovala, vláda Muhammada Hášima Chána musela odstoupit. Mnoho se však nezměnilo, protože do čela nové vlády byl v roce 1946 jmenován druhý králův bratr Šáh Mahmúd. Jednou z priorit jeho nové vlády bylo snižování počtu kočovníků a jejich trvalé usazování na úrodné půdě.

K tomu bylo ovšem potřeba půdu nejprve zavodnit. Mahmúdova vláda uzavřela v roce 1946 s americkou stavební společností Morrison-Knudsen smlouvu o výstavbě rozsáhlého systému zavlažovacích zařízení v údolích řek Hilmand a Arghandáb. Zavodnění značné rozlohy poměrně úrodné půdy mělo části paštúnských a balúčských kočovníků umožnit přechod k usedlému způsobu života. Výdaje na výstavbu zavlažovacích kanálů však mnohonásobně překročily původní odhad a navíc byl Afghánistán poškozen tím, že ve Spojených státech prudce klesly ceny perziánových kůže, které tvořily podstatnou část afghánského vývozu. Afghánská vláda najednou neměla dost prostředků na dokončení projektu a musela se na Spojené státy obrátit se žádostí o půjčku ve výši sto milionů dolarů.

Výstavba zavodňovacích kanálů se však proti očekávání protahovala, ceny vyváženého zboží dále klesaly a tíživá hospodářská situace se nelepšila. Afghánská vláda proto v roce 1951 uzavřela se Spojenými státy dohodu o technické spolupráci. Ta byla formulována na základě tzv. Trumanovy doktriny, v níž americký prezident Harry Truman (1945–1953) vyjádřil ochotu Spojených států poskytnout pomoc všem zemím ohroženým komunismem a všem silám bojujícím proti násilnému rozšiřování hranic komunistického světa. U jeho hranic ležel i Afghánistán a uzavření takto motivované dohody umožnilo americkým monopolům účinně kontrolovat afghánskou ekonomiku.

Spolu s hospodářskou pomocí se Spojené státy snažily navázat s Afghánistánem i přímou vojensko-politickou spolupráci. V roce 1955 ho vyzvaly k účasti v nově založené Středovýchodní obranné organizaci, která působila v letech 1955–59 jako tzv. Bagdádský pakt a později byla přeměněna v pakt CENTO. Afghánská vláda však vstup do vojenského paktu odmítla a znovu potvrdila svůj tradiční kurs neutrality.

Životní podmínky obyvatelstva se v padesátých letech

dále zhoršovaly. V obchodě se stále více uplatňoval silný zahraniční kapitál, který ohrožoval zájmy drobných i středních obchodníků a řemeslníků. Na venkově se půda čím dále tím více soustřeďovala v rukou zámožných statkářů, což spolu s přežívajícími feudálními vlastnickými vztahy vedlo k dalšímu zbídačování rolníků a k jejich stále hlubšímu zadlužování u lichvářů. Těžké postavení mělo i vznikající a dosud málo početné dělnictvo.

Obrodné hnutí **Probuzená mládež** Obtížné životní podmínky a nespokojenost obyvatel se stavem společnosti vyvolaly v roce 1947 vznik obrodného hnutí Probuzená mládež (Véš zalmiján). Jeho členové se hlásili k sociálně reformistickým a nacionalistickým myšlenkám mladoafghánců a navazovali tak na snahy Mahmúda Tarzího ze začátku století. Žádali demokratizaci veřejného života, odstranění škodlivých přežitků a úplatkářství, prosazovali právo na vzdělání a emancipaci žen a chtěli pozvednout zemi ze všeobecné zaostalosti.

Brzy začali aktivně zasahovat i do politického života země. Někteří z nich se v roce 1949 stali poslanci Národního shromáždění. Na jeho zasedáních kritizovali vládu, odsuzovali korupci vládních představitelů a předkládali návrhy demokratických reforem. Svou činností přispěli mimo jiné k tomu, že v roce 1951 byl schválen tiskový zákon umožňující vydávat soukromé noviny a časopisy. Většina těchto tiskovin pak uveřejňovala požadavky různých reforem a hájila svobodu zakládat politické strany. Jako první politická strana v dějinách Afghánistánu byla v roce 1951 založena Lidová strana (Hezbe chalk), ale zakrátko byla opět zakázána a vydávání jejího tiskového orgánu bylo zastaveno.

Členové Probuzené mládeže vedle staršího časopisu *Kábul* vydávali od roku 1951 noviny *Žhavé uhlíky* (*Angár*), *Vlast* (*Vatan*), *Hlas lidu* (*Nidáje chalk*) a další. Žádali v nich nejen hospodářské reformy ve prospěch činnosti drobných podnikatelů, ale vytyčovali i politické požadavky. Žádali např. změnu ústavy a svobodné parlamentní volby.

Na počátku 50. let se hnutí rozpadlo na několik politických skupin s protichůdnými zájmy. Levicové skupiny soustřeďovaly intelektuály požadující radikální společenské přeměny. Patřil

k nim i Núr Muhammad Tarakkí, pozdější první předseda Revoluční rady Afghánistánu. Levicoví členové podporovali Svaz studentů, zakázaný v roce 1950, jehož mluvčím byl Babrak Karmal. V parlamentních volbách v roce 1952 však už nesměli kandidovat a mnozí z nich byli pro levicovou politickou činnost odsouzeni do vězení nebo museli odejít ze země.

První pětiletý plán (1956/57 až 1961/62) V listopadu 1953 nastoupila nová vláda, v jejímž čele stál králův bratranec Muhammad Dáud (1953–1963). Do svého úřadu nastoupil s úmyslem neodkladně řešit sociální problémy země. Jeho vláda v roce 1954 podle sovětského vzoru vyhlásila program řízení ekonomiky, který měl zvýšit životní úroveň obyvatelstva zaváděním státního kapitalismu. Nejdůležitějším opatřením bylo zakládání bank kontrolovaných státem, které poskytovaly úvěry podnikatelům, řemeslníkům i rolníkům, a tak je vymaňovaly ze spárů vyděračských lichvářů. Byl zrušen monopol soukromé Afghánské národní banky a v roce 1954 došlo k založení Afghánské banky s převahou státního kapitálu. Tím se upevnilo postavení státního sektoru v průmyslové výrobě i v obchodě. Současně byly zvýhodněny investice zahraničního kapitálu.

V roce 1956 schválila vláda první pětiletý plán hospodářského a sociálního rozvoje na léta 1956/57 až 1961/62, financovaný většinou ze zahraniční pomoci. V jeho rámci vyhlásila boj proti ngramotnosti, založila nové školy, zrušila povinnost žen nosit závoj a dokonce stanovila trest pro každého, kdo by je k tomu nutil. Neřešeny však zůstávaly tíživé poměry na vesnici, které ovšem nejvíce ovlivňovaly každodenní život naprosté většiny obyvatelstva.

Paštúnistán Snahy o zlepšení ekonomiky musely ustoupit do pozadí, když se vyhrotila otázka Paštúnistánu. To byl problém, který Afghánistán zdědil po Velké Británii. Území východních Paštúnů, anektované v roce 1893 Britskou Indií, připadlo po rozdělení Britské Indie v roce 1947 Pákistánu. Afghánská vláda toto začlenění nikdy neuznala. Naopak soudila, že východní paštúnské oblasti i po vytvoření tzv. Durandovy linie v roce 1893 zůstaly součástí Afghánistánu, a podporovala

snahy Paštúnů žijících v horách na východ od ní o vytvoření nezávislého paštúnského území.

Pákistán považoval pokus o zřízení tzv. Paštúnistánu za vměšování do svých vnitřních věcí a v roce 1950 na něj odpověděl zákazem tranzitu afghánského zboží přes přístav Karáčí. Zákaz však neměl očekávaný výsledek, protože jen posílil přátelské styky Afghánistánu se Sovětským svazem, který nabídl volný tranzit afghánského zboží přes své území.

Situace se přiosťřila v roce 1955, když pákistánská vláda ve snaze omezit odstředivé tendence jednotlivých národností sloučila celou západní část země do jediné administrativní jednotky. Tím zbavila východní Paštúny žijící na jejím území posledních zbytků autonomie. Kromě toho uzavřela svou hranici s Afghánistánem v Gómalském a Tóčíském průsmyku, kudy odnepaměti procházeli na podzim a na jaře kočovní Póvindové se svými stády z chladných afghánských hor do teplejšího údolí Indu a zpět. Afghánsko-pákistánský územní spor tehdy propukl v plné síle. Obě země uzavřely své konzuláty a v letech 1961–63 mezi sebou přerušily diplomatické styky.

Teprve na konferenci v Teheránu v roce 1963 se dohodly obnovit diplomatické styky a uvolnit hraniční přechody. Afghánistán začal opět používat tranzitní cesty přes přístav Karáčí, ale nevyřešená otázka Paštúnistánu komplikovala styky s Pákistánem i nadále. Teprve po sovětské okupaci na čas ustoupila do pozadí.

V zahraniční politice vůči jiným zemím uplatňoval premiér Dáúd pomocí svého bratra Naíma, ministra zahraničních věcí, vcelku realistický kurs. Sovětsko-afghánská smlouva z roku 1931 byla v roce 1955 prodloužena a Sovětský svaz projevil ochotu poskytnout Afghánistánu hospodářskou a technickou pomoc při uskutečňování náročných projektů první afghánské pětiletky. Koncem 50. let se začaly budovat první velké stavby sovětsko-afghánské spolupráce, které tvořily významnou součást státního sektoru.

Poslední léta království (1963–1973)

Odpor proti monarchii a třetí ústava Hospodářské přeměny, které měly v zemi upevnit soukromé vlastnictví a mo-

derní kapitalistický způsob hospodaření, vyvolávaly odpor vládnoucích vrstev – feudálních vlastníků půdy, kmenových náčelníků a duchovenstva. Pravicové kruhy, nespokojené s reformami a s orientací zahraniční politiky, která se jim zdála příliš levicová, přiměly v březnu 1963 Muhammada Dáúda k odstoupení.

Odpor proti monarchii se král Záhír snažil zvládnout tím, že na Dáúdovo místo poprvé jmenoval politika, který nebyl členem jeho rodiny. Ministerským předsedou se stal Muhammad Júsaf (1963–1965), bývalý ministr paliv a průmyslu. Za jeho vedení kladla vláda důraz na rozvoj soukromého podnikání a snažila se umírněně demokratizovat absolutistické státní zřízení.

Tyto snahy vyjadřovala třetí ústava, schválená v říjnu 1964. Svrchovanou moc ve státě sice ještě přisuzovala králi, ale zároveň již uplatňovala zásady konstituční monarchie. Oddělovala od sebe zákonodárnou, výkonnou a soudní moc a rozšiřovala pravomoc parlamentu, jemuž přiřkla právo vyslovovat vládě nedůvěru. Zaručovala některé demokratické svobody, hlavně svobodu shromažďování a tisku a právo zakládat politické strany. Volební právo poprvé dostaly i ženy.

V letech 1965–66 se různým politickým skupinám naskytla možnost pololegálního projevu v podobě různých programových prohlášení uveřejňovaných v tisku, na veřejných shromážděních, v parlamentních debatách a v jiné činnosti. Byl to začátek řetězu masových akcí a průprava ke zformování antimonarchistické opozice.

V září 1965 se konaly parlamentní volby. Bylo v nich zvoleno 216 poslanců dolní sněmovny, v naprosté většině představitelů zámožných vrstev. 25. října 1965 propukly v Kábulu protivládní studentské demonstrace. Vláda je sice potlačila, ale zároveň podala demisi.

Novou vládu sestavil Muhammad Hášim Majvandvál (1965–1967), bývalý ministr informací a tisku ve vládě Muhammada Júsafa. Jeho program, zaměřený na upevnění pozic vládnoucích vrstev, byl sice parlamentní většinou schválen, ale v dolní sněmovně se při hledání dalších cest hospodářského a společenského rozvoje i při realizaci jednotlivých článků ústavy projevovala různá mínění. Tyto rozpory se stupňovaly

a časem nabyly takového rozsahu, že Majvandválova vláda byla v roce 1967 donucena odstoupit.

Druhý pětiletý plán (1962/63 až 1967/68) V 60. letech se poněkud urychlil hospodářský rozvoj země. Byl vypracován druhý pětiletý plán hospodářského rozvoje na léta 1962/63 až 1967/68, v jehož rámci byly dokončeny některé velké projekty budované s pomocí Sovětského svazu. Dále se rozvíjela řemeslná výroba a vzrůstala úloha soukromého kapitálu. Zahraniční půjčky a úvěry provázely růst cizích investic, podporovaný novým zákonem z roku 1967.

Aktivizace levicových organizací. Lidová demokratická strana Afghánistánu V šedesátých letech zahájily provoz průmyslové závody vybudované s pomocí odborníků ze Sovětského svazu a začaly vyučovat i nové vysoké školy, zejména Kábulský polytechnický institut, koncipovaný jako dar Sovětského svazu afghánskému lidu. Spolu s tím přibývalo i prosovětsky orientované inteligence, která měla marxistický světový názor. Ve druhé polovině 60. let začali levicově smýšlející občané zakládat marxistické politické skupiny. Ty se pak sjednotily a vytvořily Lidovou demokratickou stranu Afghánistánu (Hezbe demokrátíke chalke Afghánistán; LDSA), jejíž ustavující sjezd se konal 1. ledna 1965 v Kábulu. Prvním tajemníkem ústředního výboru této prosovětské marxistické strany byl zvolen Núr Muhammad Tarakí, tajemníkem ústředního výboru se stal Babrak Karmal.

Obtížné podmínky pololegální činnosti, útoky pravicových odpůrců i ultralevicových radikálů, pronásledování málo početného členstva a politická nezkušenost dosud slabého dělnictva ztěžovaly akceschopnost nové strany a způsobily, že se neubránila „dětským nemocem“. Hned v roce 1966 se mezi jejím členstvem vyskytly první vážnější rozpory, které se nepodařilo překonat, a strana se v roce 1967 rozdělila na dvě frakce, nazvané podle jejich tiskových orgánů *Lid* (*Chalk*) a *Vlajka* (*Parčam*).

Politiku vlády kritizovalo i několik dalších listů. Byl to například *Hlas lidu* (*Sadáje avám*), který měl sice blízko k marxistické ideologii Lidové demokratické strany, ale vedoucí úlohu

v levicovém hnutí nepřisuzoval slabému dělnictvu, nýbrž vzrůstající se drobné buržoazii.

Levicoví extremisté sympatizující s čínským maoismem se koncem 60. let sjednotili v organizaci Věčný plamen (Šolaje džávéd) a přetáhli do ní část studentstva a pročínsky orientované inteligence. Od roku 1968 vydávali noviny s tímž názvem, kritizovali v nich myšlenky tzv. vědeckého socialismu a vnášeli rozkol do levicového hnutí.

Všechny levicové organizace musely bojovat proti poměrně silné náboženské opozici, především proti nejzarytějším tradicionalistům z řad muslimského duchovenstva, kteří odmítali vládní reformy a prostřednictvím listu *Nidáje hakk* (*Volání pravdy*) propagovali myšlenky tzv. islámské cesty rozvoje. V roce 1970 zorganizovali veřejné vystoupení požadující zákaz myšlenek socialismu a komunismu. Ti duchovní, kteří pocházeli z rodin řemeslníků a drobných obchodníků a dosáhli modernějšího teologického vzdělání, používali mírnější metody a žádali modernizaci islámu s cílem přizpůsobit jej potřebám nové doby. Podobně jako v sousedním Pákistánu se pokoušeli hlásat „islámský socialismus“, ale svou teorii nedokázali prosadit a politický život země nijak neovlivnili.

Sociální rozpory se v té době vyhrotily také v armádě. Vyšší důstojníci z řad velkostatkářů a kmenových náčelníků většinou sympatizovali s pravicovými tradicionalisty, kdežto nižší důstojnické kádry, vyšlé z řad drobné buržoazie a inteligence, měly pro modernizaci země větší pochopení a byly orientovány levicověji. Nejradikálnější velitelé vstupovali do nelegálních buněk Lidové demokratické strany.

V roce 1968 se novými průmyslovými závody v hlavním městě i na severu země přehnal vlna stávek a demonstrací, jejichž účastníci žádali lepší sociální zabezpečení a založení odborových svazů. Také Kábulská univerzita byla v letech 1968–72 postihována studentskými demonstracemi, k nimž se přidávali i profesori. Levicoví studenti, mezi nimiž bylo mnoho členů Lidové demokratické strany, žádali rozšíření občanských práv a ústavních svobod.

Třetí pětiletý plán (1967/68 až 1972/73) Nová vláda, kterou sestavil Núr Ahmad Ettimádí (1967–1971), vyhlásila třetí pě-

tilelý plán hospodářského a sociálního rozvoje na léta 1967/68 až 1972/73. Hlavní důraz v něm kladla na rozvoj průmyslu a zemědělství. Předpokládala, že téměř tři čtvrtiny investic budou financovány ze zahraničních půjček. V parlamentu se rozvinul ostrý boj o hospodářské otázky. Většina poslanců, složená ze statkářů, kmenových náčelníků a duchovenstva, zamítla vládní návrhy na dodatečné získání vnitřních zdrojů a neschválila ani zákon o změně daňové politiky. Vláda proto musela třetí pětilevý plán několikrát pozměnit a plánované investice snížit.

Hospodářský rozvoj země se tím na počátku 70. let zpomalil. Nepříznivou situaci v letech 1970 a 1971 ještě zhoršilo dvojí katastrofální sucho, které nejen zmenšilo výnosy obilovin, ale zavinilo také ztráty v živočišné výrobě. Vznikaly těžkosti v zásobování, ceny potravin stoupaly, množily se spekulace s potravinami dodávanými ze zahraničí. Tíživé poměry v zemědělství se stále více promítaly do politického života. Levicové organizace označovaly jejich podstatné zlepšení za nejnaléhavější úkol. Také Lidová demokratická strana se zasazovala o to, aby byla co nejdříve provedena pozemková reforma.

Nedalo se však očekávat, že by parlament takovou reformu schválil, protože levicové síly v něm byly v menšině. Návrh jakýchkoliv radikálnějších opatření vždy narazil na odpor konzervativního duchovenstva a velkostatkářů, k nimž se obvykle připojovali i poslanci z řad velkoobchodníků, kteří měli zájem na rozvíjení obchodu se západními zeměmi. V zemědělství se prozatím nic nezměnilo.

Zhoršená hospodářská situace a zostřující se politický boj mezi modernisty a tradicionalisty vyvolaly vážnou krizi státní moci. Vláda nebyla schopna prosadit své reformní návrhy, protikladná mínění poslanců znemožňovala činnost parlamentu a král vytrvale odmítal zavádět sebemenší společenské změny. Vláda N. A. Ettimádího podala demisi v roce 1971.

Nová vláda, kterou sestavil Abdul Záhír (1971–1972), se udržela u moci jen rok a půl. V prosinci 1972 ji vystřídala vláda nového premiéra, jímž se stal Músa Šafík (1972–1973). Ale ani on nedokázal předložit žádný návrh, jak by měly být nejnaléhavější problémy řešeny. Možnosti konstituční monarchie se vyčerpaly.

Afgánistán republikou (1973–1978)

Posun doprava Afgánské království se neudrželo ani půl století. Protimonarchisticky smýšlející důstojníci 17. července 1973 svrhli krále Záhira šáha s trůnu, prohlásili Afgánistán republikou, zrušili platnost třetí ústavy z roku 1964 a rozpustili parlament. Král uprchl do ciziny a nejvyšším orgánem státní moci se stal tzv. Ústřední výbor republiky. Jeho předsedou se stal králův bratranec Muhammad Dáúd, který zastával funkci premiéra už v letech 1953–63. Nyní se zároveň stal i prezidentem republiky. Jeho vláda ve svém programovém prohlášení sice ohlásila sociálně politické přeměny v zájmu nejširších vrstev obyvatelstva a v zahraniční politice znovu potvrdila kurs neutrality a neúčastnosti ve vojenských blocích, ale ze svých slibů mnoho nesplnila.

Pravicoví ministři, kteří měli ve vládě většinu, hájili pouze zájmy nejzámožnějších vrstev obyvatel a brzy po svržení monarchie se rozhodli co nejvíce potlačit vzrůstající vliv levicových organizací ve veřejném životě i v armádě. Vláda odmítala provádět ohlášené reformy a toužebně očekávanou pozemkovou reformu omezila na rozdělení menšího množství nově získané půdy v povodí řeky Hilmand, takže majetku velkostatkářů se vůbec nedotkla. Formy vlastnictví i zaostalé výrobní metody zůstaly v zemědělství zachovány i nadále.

V rozvoji ekonomiky kladla Dáúdova vláda hlavní důraz na zahraniční pomoc. Už v návrhu čtvrtého pětiletého plánu na léta 1972–77 ve zvýšené míře počítala s přílivem finančních prostředků ze zahraničí a nedokončený sedmiletý plán rozvoje národního hospodářství, vyhlášený na léta 1977–84, zamýšlela financovat ze zahraničních zdrojů z plných dvou třetin. V zahraniční politice se neodvážila přerušit všechny styky se Sovětským svazem a ostatními socialistickými zeměmi, ale tím více posílila své vztahy k západním zemím a k asijským pravicovým režimům, jako byly např. konzervativní arabské státy nebo iránské císařství.

Velkostatkáři, náčelníci kmenů i konzervativní představitelé duchovenstva si udrželi vliv nejen ve vládě, ale i v parlamentu. Republikánská ústava, kterou v roce 1977 jejich poslanci schválili, omezovala práva parlamentu a svěřovala nejvyšší pravo-

moci v zákonodárné, výkonné i soudní oblasti do rukou prezidenta republiky Muhammada Dáúda. Parlamentní opozici proti jeho diktátorskému režimu představovali nejen levicoví, ale i někteří pravicoví poslanci pocházející z řad vládnoucích vrstev. Ti nebyli spokojeni s rychlým upevňováním prezidentské moci, ale žádnou změnu k lepšímu nenavrhovali a svými protesty jen destabilizovali politickou situaci v zemi.

Vítězství levice Jedinou politickou organizací, která byla za daných podmínek schopna předložit konkrétní sociálně ekonomický a politický program, byla Lidová demokratická strana Afghánistánu. Po deseti letech překonala rozkol ve vlastních řadách a na sjednocovací konferenci v červenci 1977 dohodla společný postup obou svých frakcí. Hrstka jejích vedoucích funkcionářů podporovaná marxisticky smýšlejícími důstojníky 27. dubna 1978 (podle afghánského kalendáře 7. sauru 1357) zorganizovala ozbrojené povstání, jímž svrhla vládu Muhammada Dáúda, převzala veškerou moc do svých rukou a nastolila prosovětský režim. Povstání dostalo jméno Dubnová revoluce a politické ovzduší v zemi se rázem hluboce změnilo.

Všechny státní orgány i veškerý život afghánské společnosti byly od základu přebudovány podle vzoru socialistických zemí. Nedávno přijatá republikánská ústava byla prohlášena za nezákonnou a zrušena, parlament byl rozpuštěn a místo něho se nejvyšším zákonodárným orgánem země stala tzv. Revoluční rada ozbrojených sil. Jejím předsedou byl jmenován první tajemník ústředního výboru Lidové demokratické strany Afghánistánu Núr Muhammad Tarakí a místopředsedou tajemník ústředního výboru (ÚV) Babrak Karmal. Revoluční rada prohlásila, že vznikla Afghánská demokratická republika (ADR). Stanovila novou podobu státního znaku i vzhledu státní vlajky, jejíž tři svislé pruhy změnila na vodorovné a barvu prostředního z nich z bílé na rudou.

První dva dny po převratu vykonávali politickou moc členové Lidové demokratické strany Afghánistánu společně s důstojníky a vojáky. Toto spojení ihned vyhlásilo program radikálních společenských přeměn, především zrušení zastaralých vlastnických a výrobních vztahů. Ale už 29. dubna

1978 Revoluční rada ozbrojených sil formálně předala moc Revoluční radě Afghánské demokratické republiky, vedené civilisty. Tím chtěla zdůraznit, že ozbrojené povstání nebylo armádním pučem, ale demokratickou revolucí.

O dva dny později, symbolicky na prvního máje 1978, byla jmenována nová vláda a 9. května byl v socialistickém duchu vyhlášen její program nazvaný Základní linie revolučních úkolů vlády Afghánské demokratické republiky. K odstranění zaostalosti a ke zvýšení životní úrovně nejširších vrstev obyvatel měly být provedeny tyto základní společenské a hospodářské přeměny: Co nejdříve uskutečnit pozemkovou reformu, k obraně revoluce posílit armádu, vyřešit otázku národností a kočovníků, zajistit rovnoprávnost žen, vědeckým plánováním upevnit státní sektor ekonomiky, odstranit ngramotnost a nezaměstnanost, zavést povinné a bezplatné školní vzdělávání pro všechny děti, zřídit bezplatnou zdravotnickou péči a zajistit státní kontrolu cen.

Nejožehavějším problémem, před nímž se Revoluční rada hned po převzetí moci ocitla, byla otázka náboženství, protože naprostou většinu obyvatelstva země tvořili hluboce věřící muslimové. Pokusila se je na svou stranu získat tím, že hned druhý den po převratu vydala prohlášení, v němž zdůrazňovala, že Dubnová revoluce byla provedena ve jménu ochrany zásad islámu a demokracie. Dále muslimům zaručila svobodu vykonávat náboženské obřady, založila státní fond pro stavbu a opravy mešit, zvýšila počet poutníků do Mekky a přislíbila, že se i nadále budou veřejně slavit všechny náboženské svátky.

Neméně citlivým problémem bylo také postavení žen ve společnosti. Revoluční rada potřebovala pro budování socialistické společnosti získat i ženy, a proto jim dekretem č. 7 z října 1978 přiznala stejná práva s muži. Zakázala uzavírat dětské sňatky, zvýšila věkovou hranici pro vstup do manželství na 16 let u žen a 18 let u mužů a zároveň stanovila, že se 8. březen bude tak jako v jiných socialistických zemích slavit jako mezinárodní den žen.

Pozemková reforma Zemědělcům se Revoluční rada hned zpočátku hleděla zavděčit tím, že v červenci 1978 vydala dekret č. 6, jímž z beder asi jedenácti milionů rolníků sňala

břemeno zadluženosti u vesnických lichvářů a všechny dosud vydané dlužní úpisy o celkové výši 30 miliard afghání prohlásila za neplatné. Byla si však vědoma toho, že s neblahými poměry na venkově může nadobro skoncovat jen radikální pozemková reforma. Proto ji svým dekretem č. 8 uzákonila už 28. listopadu 1978.

Reforma měla podle přání svých navrhovatelů odstranit přežilé feudální vztahy na venkově a zvýšit rostlinnou i živočišnou výrobu tak, aby všechno obyvatelstvo mělo co jíst a aby mohl být navíc rozšířen i vývoz zemědělských a průmyslových výrobků. Půda statkářů měla být bez náhrady vyvlastněna a rozdělena mezi bezzemky a drobné rolníky, přičemž nikdo neměl vlastnit více než jeden hektar zavlažované půdy. Protože to však bylo málo, tato hranice byla později zvýšena na šest hektarů půdy první kategorie na rodinu jednoho rolníka. V první etapě pozemkové reformy tímto způsobem obdrželo půdu téměř 300 000 rodin bezzemků, drobných vlastníků půdy a také kočovníků. Zároveň se začala zakládat zemědělská družstva různých typů.

Protože převrat přerušil provádění sedmiletého plánu rozvoje národního hospodářství vypracovaného Dáúdovou vládou v roce 1977, Revoluční rada v dubnu 1979 vyhlásila nový pětiletý plán sociálně ekonomického rozvoje Afghánské demokratické republiky na léta 1979/80 až 1984/85, jehož podstatnou součástí byly přeměny v zemědělství.

Mnoho změn bylo provedeno i v sociálně politické oblasti. Hned v prvním roce po tzv. Dubnové revoluci bylo založeno několik set nových světských škol, děti nejchudších vrstev získaly přístup k všeobecnému i odbornému střednímu vzdělání a dospělí se v lidových kursech začali učit číst a psát. V souladu s novou národnostní politikou začaly vycházet noviny a časopisy nejen v paštúnštině a darí, ale také v jazycích národnostních menšin (nejprve uzbecky, turkmensky a balúčsky, později i v jiných řečech) a v místních jazycích se začalo vysílat i v rozhlase. Byly reorganizovány vědecké a kulturní instituce a podle sovětského vzoru byla založena Afghánská akademie věd.

Dobrodružná snaha o přímý přechod k socialismu Vnitropolitická i ekonomická situace země se neustále zhoršovala.

V červenci 1978 stranických třenic využil člen ústředního výboru LDSA Hafízulláh Amín k tomu, aby se sám ujal nejvyšších stranických a vládních funkcí. Strhl na sebe veškerou moc v zemi a své protivníky bezohledně zlikvidoval. N. M. Tarakího dal popravit a další členy ústředního výboru uvrhl do vězení. Babrak Karmal ve druhé polovině roku 1978 působil v tehdejší Československu jako afghánský velvyslanec, ale když byl Amínem z této funkce odvolán, odmítl se vrátit a se souhlasem Gustáva Husáka se téměř po celý rok 1979 skrýval v jednom slovenském lesním závodě.

Amín po uchvácení moci začal tvrdit, že afghánská společnost nepotřebuje žádné přechodné období a může rovnou přejít od feudalismu k socialismu. Pokus násilně zavádět nové zřízení v nevyvinuté zemi žijící ve středověké zaostalosti byl ale i v rámci marxistického učení nešťastný nápad, který musel nutně ztroskotat

Amín dovedně manipuloval se socialistickými hesly a maskoval svou činnost revolučními frázemi, ale ve skutečnosti rozvinul promyšlenou kampaň teroru a pronásledování funkcionářů a členů Lidové demokratické strany, aby zdiskreditoval proklamované cíle Dubnové revoluce. Mezi jeho oběťmi byli nejen straníci, ale i ostatní levicově smýšlející intelektuálové, armádní důstojníci a představitelé muslimského duchovenstva. Ti všichni považovali jeho vládu za národní katastrofu.

Nespokojenost s jeho rozvratnou činností se rychle šířila nejen mezi straníky a vládními činiteli, ale především mezi širokými vrstvami obyvatel, do jejichž života Amínovy překotné reformy rušivě zasahovaly. Ukvapené změny a teroristické akce, které je provázely, dokázaly zaktivizovat i pravicovou protivládní opozici, která začala připravovat nový státní převrat. Její úsilí svými partyzánskými akcemi vydatně posilovali ozbrojení bojovníci za víru (*mudžáhidové*), kteří do Afghánistánu proudili z okolních zemí.

Amínovi hrozilo bezprostřední nebezpečí, že jeho vláda bude poražena a všechny dosud zavedené přeměny budou odstraněny. Amín proto několikrát žádal Sovětský svaz o ozbrojenou intervenci. Sovětská vláda vždy odmítla, protože se nechtěla zdiskreditovat tím, že by Amínovo nepřijatelné dobrodružství podporovala. Zároveň však napomáhala tomu, aby

Amínův režim byl vnitřními afghánskými silami svržen a v zemi se ujala moci jiná, uvážlivější prosovětská vláda, které by bylo možno pomoc poskytnout. S intervencí sověti najisto počítali a připravili si pro ni půdu tím, že 5. prosince 1978 s Amínovým režimem uzavřeli smlouvu o přátelství, dobrém sousedství a spolupráci, která umožňovala i vojenský zásah.

Armáda Afghánské demokratické republiky a umírněné levicové síly se sovětskou podporou 27. prosince 1979 Amínovu krutovládu svrhly. Do čela nové vlády byl z Československa přes Moskvu povolán sověty vyhlédnutý Babrak Karmal, bývalý vůdce většinové stranické frakce Parčam a místopředseda Revoluční rady. Neprodleně se dal zvolit generálním tajemníkem ústředního výboru Lidové demokratické strany Afghánistánu a předsedou Revoluční rady a formálně znovu požádal vládu Sovětského svazu o ozbrojenou pomoc.

Sovětská vláda byla připravena, protože ozbrojený zásah v Afghánistánu dávno tajně plánovala, a Karmalově žádosti neprodleně vyhověla. 28. prosince 1979 vyslala do Afghánistánu jednotky svých ozbrojených sil, kromě pěchoty zejména množství tanků, samohybná děla, obrněné transportéry, letadla a vrtulníky. Svou okupaci Afghánistánu se formálně snažila ospravedlnit tím, že jednala v souladu s článkem 4 sovětsko-afghánské smlouvy o přátelství, dobrém sousedství a spolupráci z 5. prosince 1978 a pomohla afghánskému lidu odrazit cizí ozbrojenou agresi. Ve skutečnosti se tím splnil dávný sen carské vlády obsadit Afghánistán vojensky.

Čtvrt století bojů

Sovětská okupace

Tzv. druhá etapa revoluce Aby nový režim alespoň zčásti odčinil přehmaty nedávné minulosti, hned první den vyhlásil amnestii, která umožnila propustit na svobodu na 15 000 politických vězňů nevinně uvržených do žaláře Amínovým režimem. K uklidnění obyvatelstva, těžce dotčeného vpádem sovětské armády, směřovalo i svolání k afghánskému lidu, jež Babrak Karmal vydal 27. prosince a v němž všechny ujistil, že nová Revoluční rada zajistí podmínky pro návrat uprchlíků, kteří opustili vlast ze strachu před Amínovým terorem, a že ti, kdo proti předešlé vládě vystoupili se zbraní v ruce, nebudou potrestáni. Licoměrně také zdůraznil, že nová vláda bude respektovat a chránit ustanovení islámského náboženství, národní a kmenové tradice, rodinné zvyklosti a osobní vlastnictví.

Dne 30. prosince 1979 vydala Karmalova vláda svoje programové prohlášení, nazvané *Politická základní linie nové revoluční vlády*. V něm ujišťovala, že chce postupně překonávat sociální a ekonomickou zaostalost země, zvyšovat životní úroveň obyvatelstva a rozvíjet jeho kulturu se zřetelem na národní zvláštnosti a tradice. Ve vnitřní politice hodlala provést další etapu pozemkové reformy, pomáhat drobným a středním rolníkům, řemeslníkům i obchodníkům a při tom posilovat státní sektor. Dále si předsevzala rozvíjet jazyky a kulturu všech národností a kmenů Afghánistánu a odstranit pozůstatky koloniálního dědictví.

Naprostá většina Afghánců však slibům Revoluční rady, dosazené Sovětským svazem, nevěřila. Pravicové síly, podporované z Pákistánu, se ve dnech 22.–23. února 1980 pokusily zorganizovat protivládní povstání v Kábulu, stejně jako o rok dříve v Herátu. Proti vojenské převaze sovětské armády však neměly naději na vítězství a byly poraženy.

Vláda brzy poznala, že bude muset trvale čelit ozbrojenému odporu obyvatel, organizovanému jako boj za víru (*džihád*),

namířenému hlavně proti přítomnosti nevěreckých sovětských vojsk na afghánském území. Proto se pokusila vytvořit jakousi domobranu. Pod vedením stranických organizací verbovala mladé Afghánce do tzv. dobrovolnických revolučních oddílů a do jednotek dělnických a rolnických milicí, které měly údajně chránit „revoluční vymoženosti“ před vpády ozbrojených skupin vysílaných ze zahraničí.

Výsledek této snahy ovšem zdaleka neodpovídal představám stranických funkcionářů. Ve dne bylo na oko všechno v pořádku. Afghánci, tradičně proslulí svou ochotou pracovat pro dvě strany, se po práci poslušně účastnili celozávodních mítinků a pouličních manifestací na podporu lidové vlády a prodělávali výcvik, pro nějž dostali zbraně i výstroj. Ale večer potom vyráželi do okolí měst a v partyzánském boji napadali vojáky sovětské armády. Ti jim to nelítostně opláceli. Když v noci došlo v některé vesnici k ozbrojenému přepadu jejich jednotky, velitelé se pátráním po útočnících nezdržovali. Dobře věděli, že proti nim stojí všichni vesničané, proto prostě povolali tanky a ráno dali vesnici srovnat se zemí.

Množily se také dezerce z vládního vojska. Mladí muži celkem ochotně plnili svou povinnost a hlásili se k odvodu. Vstup do armády totiž pro mnohé z nich znamenal vzácnou příležitost třeba poprvé v životě získat pořádné boty, oděv a stravu. Ale když prodělali základní výcvik, jednoho dne prostě utekli do hor a přidali se k partyzánům. Počet dezercí se neoficiálně odhadoval až na 40 % stavu armády, vojsko tedy tímto způsobem opouštěl téměř každý druhý voják.

Přesto se za vydatné podpory sovětské armády poměry alespoň zdánlivě zkonsolidovaly natolik, že Revoluční rada mohla 14. dubna 1980 schválit tzv. *Základní principy Afghánské demokratické republiky*, které sloužily jako prozatímní ústava země.

Druhá etapa pozemkové reformy Brzy po schválení *Základních principů* vláda chtěla pokračovat v provádění pozemkové reformy. Ale ani to nešlo tak snadno, jak si představovala, protože mnoho rolníků vůbec nevědělo, kolik půdy vlastní. Vyšlo najevo, že ve vlastnictví pozemků vládne zmatek a že mnoho přidělů půdy z první etapy reformy nebylo vůbec za-

registrováno ani potvrzeno osvědčením o vlastnictví pozemků. Komise ministerstva zemědělství objevily přes 170 000 hektarů tzv. nevyžádané půdy, o nichž chyběly jakékoliv údaje. Kromě toho předchozí Amínův režim necitlivě vyvlastňoval půdu i drobným vlastníkům, což vyvolávalo ozbrojená povstání rolníků proti vládě. Tyto přehmaty a omyly muselo Babrakovo vedení postupně napravovat, a to si vyžádalo dva a půl roku.

Teprve v létě 1982 mohla být zahájena druhá etapa pozemkové reformy. K přidělům jednoho hektaru zemědělské půdy dostal každý rolník osivo, hnojiva a finanční úvěr, aby mohl přidělené pozemky začít samostatně obdělávat. Vláda ve větších vesnicích zavedla tzv. agrotechnickou poradenskou službu, v několika okresech podle sovětského vzoru zřídila první strojní a traktorové stanice a začala vytvářet síť družstevních zásobovacích středisek, která měla sloužit jak soukromým rolníkům, jichž byla naprostá většina, tak členům nově zakládaných zemědělských družstev.

Stranické vedení se nejprve snažilo zakládat tzv. vzorová zemědělská družstva, která měla rolníkům názorně ukazovat domnělé výhody společného obdělávání pozemků. Činnost takových družstev však brzdil naprostý nedostatek kvalifikovaných odborníků a mnohde jejich práci znemožňovali partyzáni. Revoluční rada také zřídila Banku pro rozvoj zemědělství, která poskytovala rolníkům úvěry na nákup osiva a hnojiv a družstvům půjčky na nákup traktorů a jiných zemědělských strojů. Velkou pozornost věnovala i zavlažování pozemků, kterého si Amínův režim vůbec nevšímal. V roce 1982 vytvořila nové ministerstvo zavodňování s pobočkami téměř ve všech provinciích a vydala nařízení o využívání vody pro zemědělské účely.

Obnova řízeného hospodářství Přes nepříznivé dědictví hospodářské nestability a chaosu po pseudorevolučním režimu Hafízulláha Amína se Revoluční radě pod vedením Babraka Karmala zakrátko podařilo obnovit plánované hospodářství. Amínův pětiletý plán rozvoje národního hospodářství, vyhlášený v roce 1979, musel být zrušen a místo něho byly zavedeny krátkodobé plány sociálně ekonomického rozvoje. V roce 1982 Revoluční rada ustavila Vládní výbor pro plánová-

ní a uložila mu vypracovat účinnější metody řízení národního hospodářství.

Kromě zemědělství, které tvořilo základ afghánské ekonomiky, musela především podporovat industrializaci zaoštalé země. Za pomoci Sovětského svazu a dalších socialistických zemí včetně Československa budovala nové průmyslové závody a rozvíjela energetiku. Za tři roky své vlády uvedla do provozu přes šedesát nových průmyslových závodů a zvýšila průmyslovou výrobu o 11 %.

Zatímco v zemědělství převládalo soukromé vlastnictví půdy, v průmyslu měl už za předchozích vlád silné postavení státní sektor. V roce 1982 jeho produkce poprvé přesáhla objem výroby soukromého sektoru. Státní podniky se tehdy na celkové průmyslové výrobě podílely dvaapadesáti procenty. Výrobu zvyšovaly hlavně závody textilního, cukrovarnického a potravinářského průmyslu a rozšiřovala se i doprava. Také nově budované strojírny a elektrárny vytvářely mnoho nových pracovních příležitostí. Největší investicí v tomto období byla výstavba kombinátu na těžbu a zpracování měděné rudy v Ajnaku.

Kromě modernizace zemědělství a průmyslu vláda začala projevovat zájem i o střední stav a podporovala malé řemeslníky a obchodníky, protože při naprostém nedostatku proletariátu i je musela považovat za přímé účastníky afghánské revoluce. V menším měřítku jim poskytovala podobné výhody jako podnikům státního sektoru.

Volební zákon Hlavní směry dalšího rozvoje země měla určit první celostátní konference Lidové demokratické strany Afghánistánu, která se konala v březnu 1982. Vzhledem k tomu, že ozbrojené útoky bojovníků za víru (*mudžáhidů*) proti sovětským okupačním jednotkám i proti vnucené revoluční vládě neustále sílily, strana na své konferenci za prvořadý úkol označila posílení obranyschopnosti země. V činnosti partyzánů a mudžáhidů podporovaných ze zahraničí realisticky spatřovala největší a stálé nebezpečí pro svou nadvládu, a proto se snažila o nemožné: přála si kolem sebe co nejvíce stmelit široké vrstvy obyvatelstva a tím rozšířit tzv. sociální základnu afghánské revoluce. Přijala tedy akční program současné re-

voluční etapy, podle něhož chtěla rozvíjet plodnou spolupráci mezi vzájemně se doplňujícím státním, smíšeným a soukromým sektorem národního hospodářství a tak vytvářet předpoklady pro zvyšování životní úrovně obyvatel.

Z toho důvodu také Revoluční rada v roce 1984 schválila nový volební zákon. Ten závazně stanovil, jakou podobu budou mít volené orgány na státní i komunální úrovni, vytyčil zásady jejich volby a určil formy jejich spolupráce s voliči. Podle afghánské tradice se na jeho základě v roce 1985 nejprve konaly volby do místních lidových rad a hned po nich volby poslanců Velkého kmenového shromáždění (Lója džirga). V dubnu 1985 se 1800 nově zvolených členů tohoto nejvyššího zákonodárného orgánu sešlo na svém prvním zasedání. Všichni se známou obojakostí ochotně schválili politickou linii Lidové demokratické strany Afghánistánu a zpětně potvrdili platnost všech zákonodárných aktů Revoluční rady vydaných od roku 1978. Volby do místních zastupitelstev se konaly znovu v říjnu 1986. Zúčastnilo se jich 85 % oprávněných voličů, kteří zvolili celkem 14 000 zastupitelů.

Vzhledem k tomu, že nejvíce ozbrojených mudžáhidů do země pronikalo z tzv. federálně spravované kmenové oblasti (FATA) v sousedním Pákistánu, byla v září 1985 svolána Vysoká džirga pohraničních kmenů, na kterou byli přizváni i zástupci paštúnských a balúčských kmenů žijících v Pákistánu. Na 2500 delegátů tohoto shromáždění vyšlo vládě natolik vstřícné, že přijalo rozhodnutí Velké džirgy a ochotně souhlasilo se zásadami vnitřní i zahraniční politiky LDSA. Všichni opět naoko vyjádřili odhodlání bránit pohraniční kmenová území proti tzv. kontra-revolučním bandám přicházejícím z Pákistánu, ale ve skutečnosti po návratu domů mudžáhidy tajně podporovali.

Snahy získat obyvatelstvo pro politiku strany Vláda se pro svou politiku pokusila získat široký okruh obyvatel tím, že už v roce 1981 založila Národní vlasteneckou frontu, později přejmenovanou na Národní frontu Afghánské demokratické republiky. Hned na počátku se do ní začlenilo 15 společenských organizací, ale její činnost vždycky zůstávala naprosto formální. Široké vrstvy obyvatelstva nechtěly mít s politikou strany nic společného.

Stranické orgány si toho byly dobře vědomy a nepříznivou situaci se pokusily napravit na druhé celostátní konferenci LDSA, která se konala v říjnu 1985. Vyhlásila tzv. *Deset tezí o národně demokratickém charakteru Dubnové revoluce a o jejích úkolech v současných podmínkách*. Tyto teze poukazovaly na to, že je naléhavě nutné dosáhnout široké celonárodní spolupráce v zájmu všeho lidu, zdůrazňovaly potřebu zapojit představitele různých skupin obyvatelstva do činnosti Revoluční rady, rady ministrů a dalších státních orgánů a vybízely ke zvažování možností pružně uzavírat různé kompromisy ve jménu národní jednoty.

Ale ani to nepomohlo a navzdory všem přesvědčovacím snahám odpor obyvatel proti socialistické vládní politice neustále sílil. Politické byro ÚV LDSA a prezidium Revoluční rady se ho pokusily zmírnit alespoň tím, že v lednu 1986 vytvořily komisi pro vypracování návrhu ústavy Afghánské demokratické republiky a projednaly další kroky k tzv. rozšíření sociální základny revoluce. Jedním z nich bylo jmenování 79 nových členů Revoluční rady zastupujících všechny vrstvy afghánské společnosti.

Konsolidace života v zemi však ani přes všechna tato opatření nepostupovala tempem, jaké by odpovídalo snahám stranického vedení i sovětským záměrům. Přes některé úspěchy v hospodářství se nepodařilo získat masu pro politiku strany, a nebylo ani dosaženo plánovaného zvýšení životní úrovně. Neúspěchů neustále přibývalo. Nedůsledné provádění pozemkové reformy a pomalý rozvoj státního průmyslu nakonec zavinily, že roční hospodářské plány nebyly splněny. Všechny vymoženosti, jako systém zdravotnické péče, sociálního zabezpečení i alfabetizační program, zůstaly omezeny jen na velká města a venkova se vůbec nedotkly. Neutěšenou situaci ještě zhoršovala stále sílící bojová činnost mudžáhidů, kterou vládní vojsko ani jednotky sovětské armády už nedokázaly potlačit.

Program národního usmíření

Vláda národní jednoty Nahromaděné problémy vyvolaly ve stranických řadách snahu o nápravu nedostatků. Ústřední

výbor LDSA na svém zasedání 4. května 1986 odvolal Babraka Karmala z funkce generálního tajemníka a do čela strany zvolil lékaře dr. Muhammada Nadžibulláha (nar. 1947), dosavadního náčelníka Státní bezpečnosti. Ústřední výbor LDSA byl rozšířen a kádrové změny proběhly i ve společenských organizacích. Větší důraz se začal klást na urychlenou realizaci hospodářských plánů.

Babrak Karmal se 20. listopadu 1986 vzdal funkce předsedy Revoluční rady a do čela tohoto orgánu byl zvolen dosavadní místopředseda Muhammad Hádží Samkanái, který měl zůstat úřadující hlavou státu až do schválení ústavy a vytvoření stálého parlamentu. Za hlavní cíl vládní politiky v nejbližším období bylo stanoveno dosáhnout stability a míru v zemi i za cenu rozsáhlých kompromisů s ozbrojenou opozicí. V září 1986 byla v rámci Národní fronty utvořena komise pro celonárodní smír.

Nová taktika nalezla praktické vyjádření v programu národního usmíření, zformulovaném na rozšířeném zasedání ÚV LDSA 30. prosince 1986. V něm se strategie strany úplně změnila. Vláda v podstatě uznala svou neschopnost situaci řešit a vyšla svým nepřátelům vstříc tím, že navrhla jednostranné zastavení palby a vyhlásila šestiměsíční příměří, které začalo platit od 15. ledna 1987. Odhodlala se také jednat nejen s veliteli ozbrojených skupin mudžáhidů ochotných přistupovat na kompromisy, ale také s různými představiteli opozice žijícími v emigraci. Vyhlásila rovněž amnestii pro všechny protivládní bojovníky ochotné ke spolupráci a vyzvala uprchlíky k návratu do vlasti.

Cílem těchto opatření bylo vytvořit koaliční vládu národní jednoty, v níž by byli zastoupeni představitelé všech politických seskupení uznávajících základní principy ADR, a tím přispět k politickému urovnání a k nastolení míru. To se však nikdy nepodařilo.

Ozbrojená opozice

Bojovníci za víru Sovětská okupace a s její pomocí dosažená marxistická vláda Lidové demokratické strany Afghánistánu přirozeně narážela na odpor naprosté většiny obyvatel.

Odmítali ji nejen stoupenci monarchie, vlivní velkostatkáři a náčelníci kmenů, ale hlavně muslimští duchovní, kteří nemohli souhlasit s rušením zavedených pořádků, protestovali proti pozemkové reformě, proti stavbě státních škol, odmítali zrovnoprávnění žen, jejich vzdělávání i návštěvy ve zdravotnických zařízeních. Mocní kmenoví náčelníci a velcí vlastníci půdy se po vyvlastnění svého majetku většinou rozhodli emigrovat do okolních zemí, hlavně do Pákistánu a Íránu, a vzali s sebou i příslušníky svých kmenů. Ještě více bylo těch, kteří své domovy opustili kvůli bojovým akcím sovětské armády.

Počet uprchlíků dosahoval závratných rozměrů. Přesná čísla sice chybějí, ale odhaduje se, že z Afghánistánu tehdy emigrovalo na šest milionů lidí, tedy téměř třetina všech tehdejších obyvatel země. Přibližně dvě třetiny z nich našly útočiště v kmenových oblastech Pákistánu a třetina v Íránu. K tomu přistupovala ještě i tzv. vnitřní migrace, tj. lidé, kteří museli opustit své zničené domovy a usadit se na jiných, příznivějších místech v zemi.

První předáci opozice emigrovali hned po pádu monarchie a nastolení republikánského režimu v roce 1973. Tehdy odešel do Pákistánu Gulbuddín Hekmatjár, předseda Islámské strany, a po Dubnové revoluci v roce 1978 následovali další. Jako bojovníci za islám (*mudžáhidové*) začali zpět do Afghánistánu pronikat od července 1978 a k prvním větším ozbrojeným akcím proti bezvěreckému režimu se odhodlali v prosinci 1978 po vyhlášení první etapy pozemkové reformy.

V březnu 1979 zorganizovali v Herátu povstání, při němž zabili tisíce členů a stoupenců vládnoucí strany včetně sovětských poradců. Podobnou vzpouru se pokusili zorganizovat v únoru 1980 v Kábulu, ale byli sovětskými vojsky poraženi. Zbraně i munici k těmto ozbrojeným akcím dostávali od pákistánské vlády a morálně byli povzbuzováni pákistánskými duchovními, kteří vyzývali ke svaté válce (*džihádu*) proti afghánským nevěřícím.

Sedm opozičních skupin Bojů ve jménu svaté víry islámu se účastnilo sedm hlavních opozičních skupin:

1. *Islámská strana Afghánistánu (Hezbe islámíje Afghánistán)*, v jejímž čele stál maulví (tj. znalec islámského nábožen-

ského práva, učitel) Muhammad Júnus Chális. Vznikla z bývalé frakce Hekmatjárovy Islámské strany s cílem zřídit islámský stát, jehož právní základ by tvořil *Korán* a sunna, ale odmítala znovu zavést monarchii.

2. *Národní fronta islámu (Maháze mellíje islám)*, kterou vedl Sajjid Ahmad Gílání, bývalý velkostatkář z Džalálábádu a majitel prodejny automobilů Peugeot v Kábulu, si naopak monarchii přála a udržovala těsné styky se sesazeným králem Záhirem, který žil v emigraci v Římě. Podporu přijímala hlavně od Saúdské Arábie.

3. *Islámská jednota za svobodu (Etteháde islámí baráje ázádí)*, které předsedal Abdur Rabí Rasúl Sajjáf, byla založena v roce 1980 pěti různými emigrantskými skupinami a za cíl si kladla ozbrojený voj za osvobození Afghánistánu a zřízení islámského státu.

4. *Fronta národního osvobození (Džabhate nedžáte mellí)*, vedená Sibghatulláhem Mudžaddadím, hlavou velkostatkářského klanu molly (tj. řadového muslimského duchovního s nižším vzděláním) Šórbázára, který v roce 1929 stál v čele povstání Bači Sakháa, jež svrhlo reformátorského emíra Amánulláha, dostávala peníze i zbraně nejen od arabských zemí v oblasti Perského zálivu, ale také přímo od Spojených států.

5. *Islámská strana (Hezbe islámí)*, v jejímž čele po léta stál Gulbuddín Hekmatjár, byla stará militantní fundamentalistická skupina, která rovněž chtěla přetvořit Afghánistán v islámský stát.

6. *Islámské společenství (Džamíjate islámí)*, jemuž předsedal umírněný profesor islámské teologie Burhánuddín Rabbání, se opírala o muslimské duchovenstvo a kladla si za cíl změnit Afghánistán v teokratický stát, jemuž by dědičně vládl rod krále Záhira.

7. *Hnutí islámské revoluce (Harakate enkelábe islámí)* byla bojovná skupina islámských fanatiků, již řídil mauví M. N. Muhammadí.

Přestože mezi těmito sedmi skupinami vládly hluboké rozpory, v roce 1983 se z nich podařilo utvořit alianci nazvanou Islámská jednota bojovníků za víru (Etteháde islámíje mudžáhídíne Afghánistán). Jejím mluvčím se stal mauví Muhammadí. Zároveň vznikla exilová vláda svobodné Afghánské

islámské republiky se sídlem v Pešávaru. Jejím prvním předsedou se stal Zijáuddín Násirí, jeden z vůdců Gíláního Národní fronty islámu.

Boje pokračují

Výcviková střediska mudžáhidů Exilové vládě i všem jejím ozbrojeným skupinám poskytovala štědrou podporu vojenská vláda Islámské republiky Pákistánu. Na svém území podél afghánské hranice zřídila přes sto uprchlických táborů. Za pomoci západních zemí a humanitárních organizací z celého světa je vybavila stany a příkrývkami a zásobovala je potravinami i základními léky. Vláda Spojených států na provoz těchto táborů přispívala zdánlivě obrovskou částkou – každý den jedním milionem dolarů, ale ani to nestačilo, protože uprchlíků bylo tolik, že na jednoho připadalo sotva 50 centů denně, a to bylo málo.

Mnohé z uprchlických táborů se postupně přeměnily na výcviková střediska mudžáhidů. Kromě Pákistánu také Spojené státy, Velká Británie, Francie, Izrael, Saúdská Arábie, Egypt i Čínská lidová republika poskytovaly pro jejich výcvik instruktory a finanční prostředky a dodávaly jim zbraně, výbušniny i výstroj. Ozbrojené skupiny afghánských dobrovolníků vycvičené pro partyzánský boj pak překračovaly hranice a útočily na jednotky sovětské armády i vládního vojska. Afghánský společenský konflikt, který byl až do sovětské intervence v podstatě vnitřní, tak v osmdesátých letech nabyl mezinárodní povahy a přerostl v nevyhlášenou válku svobodného světa proti „lidově demokratickému“ Afghánistánu.

Nová ústava Lidová demokratická strana Afghánistánu musela pod silicím tlakem oponentů stále více ustupovat ze svých pozic a slevovat ze svých neproveditelných socialistických představ. Půlroční příměří jednostranně vyhlášené od 15. ledna 1987 nebylo dodrženo. Útoky mudžáhidů pokračovaly i nadále a jednotky sovětské armády nedokázaly partyzánským akcím v horách účinně čelit. Vláda donucená okolnostmi proto začala s představiteli různých opozičních skupin jednat o částečné změně politického režimu. Po několikaměsíčním

úsilí se podařilo vypracovat návrh nové ústavy a svolat celostátní poradní shromáždění více než 1300 zástupců všech vrstev obyvatelstva – novou velkou džirgu. Ta pak 30. listopadu 1987 novou ústavu jednomyslně schválila.

Podle preambule byla ústava přijata v zájmu národního usmíření. Z oficiálního názvu státu bylo na nátlak opozice vypuštěno slovo „demokratická“ a země se vrátila k dřívějšímu názvu Afghánská republika. Za její nejvyšší zákonodárný orgán bylo prohlášeno Národní shromáždění složené z volené dolní sněmovny a ze senátu, jehož členové byli ze dvou třetin voleni a z jedné třetiny jmenováni prezidentem republiky. Byl také změněn dosavadní státní znak, z jehož vrcholu byla odstraněna rudá hvězda a ze spodní části otevřená kniha představující *Korán*. Generální tajemník LDSA Muhammad Nadžibulláh byl zvolen prezidentem republiky a 30. listopad byl vyhlášen státním svátkem jakožto Den ústavy.

Největší ústupek opozici spočíval v tom, že nová ústava kromě doposud vládnoucí LDSA připouštěla existenci jiných politických stran a umožňovala jim účast na koaliční vládě. Kompromis s dalšími politickými stranami včetně pravicových měl odstranit politickou izolaci stranického vedení. Praktické provádění nové politické linie se však jako obvykle ukázalo mnohem složitější, než strana předpokládala.

Ženevské dohody o stažení sovětských vojsk Mezitím pod tlakem světové veřejnosti a s účinnou podporou Organizace spojených národů probíhala v Ženevě složitá jednání o urovnání afghánského konfliktu, jehož základním řešením muselo být stažení sovětských vojsk z Afghánistánu. Nyní už bylo jasné, že Sovětskému svazu se nezdařil záměr vtáhnout Afghánistán do sféry svého vlivu a že sovětská vojenská intervence se setkala s naprostým nezdarem. Ženevských rozhovorů o mírovém řešení afghánské otázky se od roku 1985 za zprostředkování OSN účastnil Sovětský svaz, Spojené státy, Pákistán a Afghánistán. V dubnu 1986 byly po dlouhých debatách konečně podepsány tzv. *dohody o politickém urovnání situace kolem Afghánistánu*.

Byly celkem čtyři: dvoustranná dohoda mezi afghánskou a pákistánskou vládou o zásadách vzájemných vztahů, zejmé-

na o nevměšování a zřeknutí se intervence, dále deklarace o mezinárodních zárukách Sovětského svazu a Spojených států, další dvoustranná dohoda mezi Afghánistánem a Pákistánem o návratu uprchlíků a konečně dohoda o vzájemných spojitostech urovnání situace kolem Afghánistánu.

Hlavní sporná věc, totiž odchod sovětských vojsk z Afghánistánu, byla vyřešena tak, že sovětská vláda ještě před podpisem dohod prohlásila, že polovinu svých vojenských jednotek stáhne z afghánského území do poloviny srpna 1988 a že odsun svých vojsk dokončí do poloviny února 1989. Tyto termíny také zhruba dodržela.

Pákistán se zavázal, že nebude své území propůjčovat k nepřátelským akcím proti druhé straně, že se zdrží jakékoliv formy intervence, že nedovolí, aby se na jeho území cvičili, vyzbrojovali a verbovali žoldnéři jakéhokoliv původu a že nepustí, aby byla poskytována pomoc skupinám operujícím proti druhé straně. Mnoho ze svých závazků však nesplnil. Vojenská junta prezidenta Zijáula Haka nadále připouštěla činnost ozbrojených skupin a vláda umírněně levicové Pákistánské lidové strany, která se ujala moci po volbách konaných v listopadu 1988, umožnila v lednu 1989 zasedání Poradního shromáždění (*madžlise šúrá*) o 420 členech, jakéhosi prozatímního parlamentu afghánských opozičních stran a náboženských činitelů.

Exilová prozatímní vláda Jeho delegáti po dlouhém dohadování 23. února 1989 sestavili patnáctičlennou prozatímní vládu. Jejím předsedou byl zvolen fundamentalistický představitel Islámské jednoty za svobodu A. Sajjáf a afghánským exilovým prezidentem se stal umírněný předseda Fronty národního osvobození S. Mudžaddadí.

Nová exilová vláda manifestačně zahájila svou činnost na afghánském území: poprvé zasedala v březnu 1989 na jedné ze základů mudžáhidů ve východoafghánské provincii Paktíja několik kilometrů od pákistánských hranic. Ačkoliv ještě neovládala žádné významnější afghánské město, vydobyla si už mezinárodní uznání muslimských států: po Saúdské Arábii ji v polovině března 1989 uznal Súdán a Bahrajn. Vláda Spojených států ji sice ještě neuznala, ale rozhodla se k ní vyslat svého zvláštního vyslance, který však pracoval v USA. Také

Organizace islámské konference, která v roce 1980 pozastavila členství Afghánské demokratické republiky, v březnu novou exilovou vládu přijala za člena.

Vytvořením exilové vlády rozpory mezi různě orientovanými členy aliance sedmi stran – tzv. Islámské jednoty mudžáhidů – neskončily, ale ve vzájemném boji o moc se ještě prohloubily. Nicméně všichni se shodli na tom, že pro vládu je nutné co nejdříve získat stálé sídlo v Džalálábadu, který měl dobré silniční spojení jak s dosavadní pákistánskou základnou Pešávarem, tak s hlavním městem Kábulem, a dále útočit proti Kandaháru, Herátu a Kábulu, jehož dobytí si kladli za konečný cíl. Vytvořili si pro to poměrně dobré předpoklady: jejich oddíly operující na afghánském území s americkou a pákistánskou pomocí čítaly několik desítek tisíc mužů, kteří prošli náročným výcvikem, získali bojové zkušenosti a byli vyzbrojeni nejmodernějšími zbraněmi.

Na prozatímní vládě se však nepodílela šíitská část afghánské opozice, která operovala z území Íránu. Její útoky směřovaly především proti Herátu, významnému středisku západní nížinné části Afghánistánu, a ve středu země byly podporovány šíitskými Hazáry. Osm šíitských organizací se spojilo v tzv. Sjedenčené společenství islámské revoluce (Džamíjate mottahedeje enkelábe islámí), podporované íránským šíitským duchovenstvem.

Z Čínské lidové republiky napadaly afghánské území ultralevicové extremistické skupiny. S pomocí čínského vedení v roce 1979 vyhlásily vznik Komunistické strany Afghánistánu a rozvinuly ozbrojený boj proti afghánské vládě na severu a východě země. Jejich bojovníci byli cvičeni a vyzbrojováni v Ujgurské autonomní oblasti Sin-ťiang a také v Pákistánu, s nímž měla Čína dobré styky.

Občanská válka

Snahy o regionální autonomii Stále významnější protivládní složkou se stávali domácí polní velitelé – náčelníci ozbrojených osvobozeneckých oddílů, bojující většinou na vlastní pěst. Rozpory mezi nimi a politickými vůdci se neustále prohlubovaly. Zatímco členové prozatímní vlády se snažili

získat politickou moc v celé zemi, paštúnští a balúčští náčelníci upevňovali svá postavení v dobytých horských oblastech a vytvářeli si svoje soukromá panství. Spíše než proti ústřední vládě bojovali proti sobě navzájem, jak to v kmenovém společenství dělávali odedávna.

Afghánistán je pestrá mozaikou mnoha národností a tendence regionálního separatismu vyplývající z kmenových vztahů v něm byly vždycky silné. Na počátku devadesátých let 20. století se nejsilněji projevovalo hnutí za vytvoření nezávislého Balúčistánu na jihovýchodě země. Bylo podporováno ze zahraničí, hlavně Spojenými státy, a za cíl si kladlo vytvoření Velkého Balúčistánu, který by se skládal ze vzájemně sousedících balúčských území v Afghánistánu, Íránu a Pákistánu.

Regionální autonomii na severovýchodě země požadovaly nacionalistické organizace Tádžiků a Uzbeků. Jejich požadavky formulovalo ultralevicové politické seskupení Národní útisk (Setame mellí), zaměřené proti politické hegemonii většinových Paštúnů.

Důležitým prvkem, s nímž musela exilová vláda počítat, byl návrh Pákistánu na vytvoření afghánsko-pákistánské konfederace. V podobě požadavku na revizi státní hranice se projednával i v přípravném stadiu ženevských rozhovorů. V podstatě představoval jakousi odvetu za afghánské hnutí pro vytvoření tzv. Paštúnistánu, podporované afghánskou královskou vládou v šedesátých letech. Teď to byl vlastně požadavek Paštúnistánu obrácený naruby. Znamenal snahu připojit afghánské území obývané více než deseti miliony východních Paštúnů k Pákistánu. Jeho schválení by Pákistánu pomohlo vyřešit jeden z jeho národnostních problémů, neboť paštúnské kmeny v pohraniční oblasti už od britských dob představovaly neklidný živel vzdorující vládním úřadům.

Návrh sice schválen nebyl, ale pákistánští vojenští velitelé přesto afghánské bojovníky za svobodu dál podporovali. Pro své strategické zájmy potřebovali mít v Afghánistánu přátelskou, ale především slabou vládu, a proto bez ohledu na ženevské dohody armádními vozidly a vrtulníky dopravovali na afghánské území zbraně, munici a obrněnou techniku a dokonce se některých bojových operací sami účastnili.

Afghánská vláda na zostřenou situaci reagovala tím, že

18. února 1989 zavedla v zemi výjimečný stav a zřídila dvacetičlennou vojenskou radu obrany vlasti v čele s prezidentem Nadžibulláhem. Početní stav armády posílila tím, že povolala do zbraně všechny muže do 40 let a zakázala odklad vojenské služby při vysokoškolském studiu. Zřídila také elitní oddíly z členů LDSA a dalších společenských organizací.

Těmito opatřeními a především díky mohutné podpoře Sovětského svazu se v usilovné, ale marné snaze o národní usmíření dokázala od února 1989 udržet u moci ještě tři roky. V poslední chvíli se ještě pokusila zachránit situaci tím, že den vpádu sovětské armády vyhlásila za den národního smutku a Lidovou demokratickou stranu Afghánistánu přejmenovala na stranu Vlast (Vatan) a následně ji rozpustila. Odchodem sovětské armády však ztratila jakoukoliv naději na úspěch.

V roce 1989 na obou válčících stranách zesílil přísun moderních zbraní i výcvik záloh a občanská válka se rozhořela s plnou silou. Nadžibulláhova vláda si ještě udržovala pevné pozice ve městech a ovládala důležité komunikace, kdežto osvobozenécké síly mudžáhidů již kontrolovaly velkou část afghánského venkova a měly v rukou asi tři čtvrtiny vesnic. Byly však roztříštěné do mnoha skupin s protichůdnými zájmy a neměly ani jednotný politický cíl. Nedohodly se, zda v Afghánistánu vytvoří království, republiku nebo muslimský teokratický stát. Shodovaly se pouze v jednom: prohlašovaly, že nikdy nevstoupí do koalice se současnou prosovětskou vládou a že proti ní budou bojovat až do konečného vítězství. V tomto odhodlání je utvrzovalo i ujištění amerického prezidenta, že Spojené státy je budou i nadále podporovat zbraněmi.

Vláda mudžáhidů Koncem dubna 1992 prosovětská vláda prezidenta Nadžibulláha pod mohutným náporem osvobozenéckých skupin padla. Vystřídala ji nová prozatímní vláda mudžáhidů, vytvořená v dubnu 1992 na shromáždění vůdců opozičních stran v Pešávaru. Jejím předsedou byl po delším vyjednávání zvolen Paštún Gulbuddín Hekmatjár. Prezidentského úřadu se po chvilkové mezihře A. Hatíse znovu nakrátko ujal S. Mudžaddadí, ale ještě v roce 1992 ho vystřídal Tádžik Burhánuddín Rabbání. Sesazený prezident Nadžibulláh se uchýlil pod ochranu Organizace spojených národů, ale poz-

ději byl i se svým bratrem z její budovy odvečen, bez soudu popraven a jejich těla byla pro výstrahu několik dní zavěšena na veřejném prostranství.

Většina vůdců partyzánských oddílů, které měly svůj hlavní stan v pákistánském Pešávaru, po dobytí Kábulu zamířila zpátky do vlasti. Na vládě se ovšem chtěli podílet nejen oni, ale i náčelníci dalších opozičních skupin ze šíitského Íránu a navíc polní velitelé partyzánských jednotek operujících doma na afghánském území. Nedohodli se však mezi sebou a začali spolu bojovat. Vzplanula bitva o hlavní město, v níž zahynulo přes padesát tisíc civilistů a nejméně desetkrát tolik jich bylo raněno. Více než polovina kábulských domů, hlavně ve starém městě, byla dělostřeleckou palbou úplně zničena.

Do hlavního města v čele svých bojovníků vtáhl Gulbuddín Hekmatjár, předseda nesmiřitelně bojovné fundamentalistické Islámské strany (Hezbe islámí) sunnitského směru, ovládl prezidentský palác a pokusil se uchvátit moc. Brzy však byl z Kábulu dravějšími soupeři vypuzen a musel ustoupit do hor. Jeho stranu podporovala jen Fronta národního osvobození (Džabhate nedžáte mellí), která dříve měla důležitou úlohu v pešávarské exilové vládě a jejíž předseda S. Mudžaddadí byl několik let exilovým prezidentem. Jeho ozbrojená skupina však byla poměrně malá a brzy ztratila význam.

Nejsilnější postavení mezi znepřátelenými stranami si hned od počátku bojů vydobylo umírněné Islámské společenství (Džamíjate islámí), v jehož čele stál stoupenec islámské monarchie Burhánuddín Rabbání. Byl to Tádžik, který dobyl hlavní město a spolu s jednotkami Ahmada Šáha Masúda ovládl i území na západě země při hranicích s Íránem a na nejzazším hornatém severovýchodě. Kromě prezidenta Rabbáního měla v Kábulu své pozice také proíránská šíitská Strana jednoty (Hezbe vahdat), jejíž Tádžikové projevovali nejvíce ochoty ke spolupráci s paštúnskými oddíly.

Tádžik Ahmad Šáh Masúd, nazývaný „Lev z Pandžšíru“, jeden z nejznámějších polních velitelů a legendární hrdina protisovětského odboje, v dubnu 1992 vtáhl do Kábulu jako první, spojil se s jednotkami bývalého vládního vojska a v Hekmatjárově prozatímní vládě se stal ministrem obrany. Později spolupracoval s ozbrojenými uzbeckými milicemi, v jejichž

čele stál bývalý prosovětský generál Abdurrašíd Dóstum. Ten byl jako Uzbek představitelem třetí nejpočetnější afghánské etnické skupiny. Se svými dobře vyzbrojenými bojovníky na severu země v okolí Šibirghánu a Mazáre Šarífu ovládl značně velké území a vytvořil na něm své vlastní nezávislé panství. Pro prezidenta Rabbáního byl jako kolaborant s prosovětským režimem naprosto nepřijatelný, ale s premiérem Hekmatjárem a později i s ministrem Masúdem vytvořil jakousi volnou opoziční koalici.

Jednání o míru Dočasné spojení těchto různorodých vládních skupin mělo ryze účelový charakter s cílem získat politickou moc v hlavním městě i v řadě provincií. Mezi jednotlivými frakcemi nejednotné vlády mudžáhidů se rozpoutala nelítostná válka. Umírněnější předáci sice už v srpnu 1992 mezi sebou podepsali kábulskou mírovou dohodu a v prosinci téhož roku se jim dokonce podařilo svolat velkou kmenovou džirgu, ale ani tyto kroky vytoužený mír nepřinesly.

Vyjednávalo se dál, v březnu 1993 byla v pákistánském hlavním městě Islámábádu uzavřena nová mírová smlouva a o dva měsíce později bylo ve východoafghánském Džalálábádu podepsáno další ujednání o zastavení bojových akcí. K řešení vleklé krize to však nijak nepřispělo, protože ústřední vládu nikdo neuznával a většina polních velitelů se těmito smlouvami necítila nijak vázána. Mír byl i nadále v nedohlednu.

OSN se do zdánlivě bezvýchodné situace pokusila znovu zasáhnout. Ve druhé polovině roku 1994 vyslala do Afghánistánu mírovou misi, v jejímž čele jako osobní posel generálního tajemníka OSN stál bývalý ministr zahraničních věcí Tuniské republiky Mahmúd Mistíří. Ten zahájil rozhovory nejen s náčelníky hlavních vojensko-politických seskupení, ale také s dalšími významnými Afghánci, kteří žili v emigraci.

Společně sestavili návrh mírového plánu na předání moci zvolené vládě. Předání se mělo podle několikrát měněného plánu uskutečnit na afghánský nový rok 1374, tj. 21. března 1995. Mělo od sebe oddělit znepřátelené skupiny a znovu v zemi nastolit mír. Ale to se opět nepodařilo, protože na scéně se objevila nová vojensko-politická síla – radikální sunnitské hnutí Tálibán.

Vzestup a pád Tálibánu

Hledači Pravdy Tálibán bylo vojensky organizované islámské fundamentalistické hnutí, do něhož dobrovolně vstupovali mladí mužové jak z Afghánistánu, tak z Pákistánu. Se svými padesáti tisíci po zuby ozbrojených bojovníků, s těžkým dělostřelectvem, tanky, vrtulníky a raketami představovalo značnou údernou sílu. Jeho členové chtěli docílit, aby všechny znepřátelené frakce v Afghánistánu složily zbraně, a sami se chystali v zemi zavést klid a pořádek. Věřili, že se jim to může podařit jedině tehdy, když budou postupovat podle nejprísnejších zásad ortodoxního islámu.

Původní členové Tálibánu byli (nebo se tvářili, že jsou) studenti *madras*, ortodoxních islámských náboženských škol, jakých bylo v Pákistánu na osm tisíc a v Afghánistánu jen o málo méně. Zpočátku se rekrutovali téměř výhradně z řad afghánských přesídlenců, kteří po sovětské invazi v roce 1979 uprchli do Pákistánu a byli tam přijati do výcvikových táborů rozmístěných hlavně v nezávislé kmenové oblasti podél afghánských hranic. Časem v nich získali zbraně i tvrdý vojenský výcvik pro partyzánské vedení boje proti sovětským okupantům.

V roce 1994 se začali vracet do Afghánistánu. Protože to byli původně studenti, v afghánské perštině „hledači vědění“ (*tálíbáne ilm*), začali si říkat Tálibán (perské množné číslo od slova *tálíb*). Usilovali o nastolení „pravého božího řádu na zemi“ a vydávali se za hledače Boha (*tálíbáne hakk*). Ideově se hlásili k tzv. wahhábismu, nenásilnému učení, které koncem 18. století v Arábii založil reformátor islámu Muhammad ibn Abd al-Wahháb. Hlásal obnovu čistoty islámu, vylučoval jakékoliv zprostředkující články mezi člověkem a Alláhem, odmítal kult svatých včetně proroka Muhammada a přísně odsuzoval veškeré tělesné požitky. Jeho přísně ortodoxní učení se stalo oficiální náboženskou ideologií Saudské Arábie.

Členy Tálibánu však nebyli pouze Afghánci. K hnutí se postupně přidávali mladí muslimští fanatici z jiných islámských států, hlavně z Pákistánu, Saúdské Arábie, Jemenu, Iráku, Čechenska, Indonésie a dalších zemí, připravení položit život v boji s nepřáteli islámu, stát se mučedníky (*šahíd*) a dosáhnout věčné blaženosti.

Do Afghánistánu vtrhli v červenci 1994 z Pákistánu tou nejspíšejší cestou, sjížděnou i pro těžkou vojenskou techniku – Čamanským průsmykem, kde končí železnice a odkud měli nejbližší do Kandaháru. Pákistánské úřady je pověřily, aby vojensky chránili konvoj, který měl znovu otevřít starou obchodní cestu mezi Pákistánem a Střední Asíí. Mladí vojáci se osvědčili a úspěšně konvoj ubránili před loupežnými přepady afghánských bojovníků. V Kandaháru se pak usadili a zřídili si tam svou základnu. Zbraně, munice a proviant jim prostřednictvím Pákistánu dodávaly militantní muslimské organizace z celého světa.

Když domácí Afghánci viděli, že se mladí mužové odváží postavit na odpor teroristickým bandám, které v Afghánistánu řádily, zpočátku je nadšeně vítali a houfně se k nim přidávali v naději, že jim konečně přinesou vytoužený mír. Po půl roce rozhořčených bojů tálibové dobyli Hekmatjárovu základnu v Čarasjábu nedaleko Kábulu a tím ovládli celou třetinu afghánského území. Z hlavního města byli sice ještě dočasně vytlačeni, ale v září 1996 je už obsadili definitivně a zanedlouho získali kontrolu nad devíti desetinami afghánského území.

Tálibové byli v podstatě etničtí Paštúnové, a proto snadno nacházeli podporu u svých soukmenovců. Ale jejich počáteční obliba nebyla jen otázkou etnické příbuznosti. Podporovali je i příslušníci jiných národností. Prostí Afghánci oceňovali, že za vlády tálibů skončilo tři roky trvající bezvládlí, že v těžce zkoušené zemi zavládl alespoň dočasný pokoj, že ustaly loupeživé přepady mírumilovných vesnic a že krádeže a únosy začaly být krutě trestány. Tálibové se zpočátku žádného násilí na obyvatelstvu nedopouštěli, naopak snažili se vymýtit korupci, obnovit obchod a zavést v zemi pevný řád. Zakázali dokonce pěstovat opiový mák, který byl v podstatě jedinou vývozní komoditou a zdrojem obživy pro většinu obyvatel. Respekt si získali také tím, že odmítli vyjednávat se znepřátelenými polními veliteli, kteří měli na svědomí tolik vražd a zničeného majetku.

Islámský emirát Zdánlivě kladný přínos byl ovšem vykoupěn zavedením nesmyslně zpátečnického tvrdého režimu v nejpřísnějším duchu prvotního islámu. Do čela vlády se po-

stavil samozvaný náboženský vůdce Tálibánu molla Muhammad Umar, vesnický duchovní, který přišel o jedno oko v boji proti sovětským okupantům. Dal si říkat Kníže věřících (amír al-mu'minín), zemi přejmenoval na Islámský emirát Afghánistán (Da Afghánistán islámí emárat) a předsevzal si v něm zavést nejryzejší islámský režim na světě. Ve snaze vymýtit zločin nařídil výkon nejpřísnějších islámských trestů včetně bičování, kamenování, utínání rukou a veřejných poprav za nepatrná provinění. To bylo při neexistenci ústavy, právního řádu a nezávislých soudů na pováženou a v mnoha případech se to rovnalo teroru vůči civilnímu obyvatelstvu.

Lidská práva byla pro diktátora typu molly Umara neznámým pojmem. Tento samozvaný vůdce tálibů pod záminkou záslužného zavádění posvátných pravidel islámu bezohledně a nekompromisně prosazoval svou vůli. Mužům direktivně přikázal nosit plnovous předepsané délky, ženám nařídil zahalovat si celé tělo pytlovitým přehozem (*burka*), dívkám zakázal chodit do školy, vzdělávat se a sportovat, ženy zbavil práva na lékařskou péči, protože jim znemožnil dát se ošetřovat od lékařů-mužů, a až na vzácné výjimky jim také odňal právo vykonávat zaměstnání. Takové šílené příkazy ovšem znamenaly neomluvitelné porušování občanských svobod a vyvolávaly nejen odpor většiny Afghánců, ale také ostré protesty mezinárodního společenství.

Mnohá další omezení byla proti takovému hrubému narušování základních práv a svobod občanů už jen pouhými úsměvnými výstřelky. Molla Umar v zájmu odstranění veškeré světské zábavy např. zrušil televizní vysílání, televizory dal navržit na náměstí a rozdrtit tanky, zakázal lidem fotografovat, hrát na hudební nástroje a zpívat, na veřejnosti tančit, pořádat sportovní utkání a bůhví co ještě.

Jeho nejbarbarštějším činem bylo rozstřílení nadživotních Buddhových soch v Bamjánu v roce 2001 s odůvodněním, že islám nedovoluje zobrazovat živé bytosti. To byla ovšem pouhá záminka. Ve skutečnosti byl tento otřesný čin záměrně namířen proti celému civilizovanému světu a byl zamýšlen jako odplata za to, že Organizace spojených národů v roce 1999 vyhlásila vůči Afghánistánu ekonomické sankce. Při přípravách odstřelu soch tálibové neváhali používat násilí proti místním

obyvatelům a toho, kdo odmítl pomáhat při pokládání náloží, na místě zastřelili.

Ponižování lidské důstojnosti z náboženských důvodů představovalo také potupné označování jinověrců žlutými odznaky a věznění zahraničních pracovníků humanitárních organizací na základě smyšleného obvinění, že šíří křesťanství. Tyto činy vyvolaly rozhořčení celého civilizovaného světa.

Je však nutno uznat, že Umar sám o sobě nikdy nehlásal vývoz své „islámské revoluce“ z Afghánistánu do jiných zemí. Dokud Spojené státy nezačaly Afghánistán letecky bombardovat, nikdy nevyhlašoval svatou válku západnímu světu, ale naopak usiloval o uznání svého režimu na mezinárodním poli. U většiny islámských států však žádné pochopení pro své zvrácené reformy nenašel. Docílil pouze toho, že jeho zpátečnický režim uznaly tři islámské země: kromě sousedního Pákistánu ještě Saúdská Arábie a Spojené arabské emiráty. Poslední dvě s ním však v roce 2001 diplomatické styky opět přerušily. Tálíbán se tak dostal do naprosté diplomatické a politické izolace.

Spojení s organizací al-Káida Molla Umar si však svým bezhlavým prosazováním primitivních islámských zásad vysloužil obdiv militantních islamistů z celého světa a zanedlouho upadl do značné závislosti na vůdci světové teroristické organizace Základna (al-Káida) Usámu bin Ládinovi. Bylo to přirozené, protože Ládin s ním měl mnoho společného a navíc ho vysoce předčil vzděláním i rozhledem. Stejně jako mnozí členové tálíbánského vedení byl veteránem afghánského odboje proti sovětské okupaci v letech 1979–89 a k mollovi Umarovi ho pojily i těsné osobní svazky.

V 80. letech Ládin s pomocí Spojených států a dalších západních zemí dodával afghánským mudžáhidům zbraně, verboval pro afghánský odboj odhodlané bojovníky z islámských zemí, zejména ze Saúdské Arábie, a později financoval některé Umarovy projekty. Koncem 90. let pak napojil jeho vládu, nejspíš zčásti i proti jeho vůli, protože Umar o mezinárodní věhlas nikdy nestál, na radikální islámská hnutí po celém světě. Vnutil mu bojovnou rétoriku vůči Západu a získal ho pro svou fanatickou vizi globální svaté války proti Spojeným státům.

Podle agenturních zpráv pod jeho vedením pracovali v Afghánistánu členové al-Káidy z celého světa, od Arabů a Pákistánců až po Čečence a Filipínce. Pro své základny využívali objekty bývalé afghánské armády, státní statky i četné jeskyně v členitém horském terénu. Hlavní stan si údajně zřídili z kasáren afghánské armády v Riškóru ležícím jižně od Kábulu, kde je cvičili instruktoři z Libye, Egypta, Tuniska a dalších islámských zemí, ale také Ujguři ze západní Číny.

Závislost na Usámovi a na jeho islámské teroristické organizaci se stala pro Umara i pro celý Afghánistán osudnou. Vláda tálibů měla jen dva účinné zdroje velmi potřebné vojenské pomoci: Ládinovu armádu zkušených a vysoce motivovaných islámských bojovníků a mocnou výzvědnou službu Pákistánu. Když však teroristé z organizace al-Káida 11. září 2001 provedli obrovský letecký atentát na Světové obchodní centrum v New Yorku a zčásti i na budovu Pentagonu ve Washingtonu, pákistánský prezident Parvéz Mušarraf se jednoznačně postavil na stranu Spojených států a přes silné protesty pákistánských islámských radikálů přestal tálibánskou vládu podporovat. Umar neměl na vybranou. Po ztrátě pákistánské podpory mohl finanční i materiální pomoc očekávat už jen od všemocné al-Káidy. Jejím šéfovi poskytl v Afghánistánu pohostinství a tím se definitivně postavil na stranu mezinárodního terorismu.

Když byl v září 2001 americkou vládou požádán, aby Usámu bin Ládina jakožto hlavního podezřelého z teroristického útoku na Spojené státy vydal, musel odmítnout. Tím ovšem vystavil nejen sebe a svou vládu, ale i celou zemi a všechny její obyvatele, kteří s teroristickými útoky neměli nic společného, odvetným opatřením Spojených států a mezinárodního společenství. Svým postojem nechtěně vlákal afghánské obyvatelstvo do léčky mezi USA a teroristickou organizací al-Káida.

Nový Afghánistán

Severní aliance Fundamentalistické vládě Tálibánu po celou dobu jejího působení dokázaly vzdorovat jednotky bývalé prozatímní vlády mudžáhidů, které byly vojsky Tálibánu vytlačeny do hor na severovýchod země. Velel jim někdejší ministr

obranu Ahmad Šáh Masúd, jehož muži drželi hlavní město Kábul až do roku 1996, kdy se pod nápoem tálibánských bojůvek museli stáhnout na sever a vybudovat si základnu v Pandžšírském údolí. V září 2001 byl Masúd zavražděn a vrchním velitelem se stal jeho zástupce generál Muhammad Fahím.

Politickým představitelem vojenských jednotek svržené prozatímní vlády byl předseda umírněného Islámského společenství a někdejší prezident Burhánuddín Rabbání, kterého OSN i po uplynutí jeho mandátu nadále uznávala za hlavu afghánského státu. V roce 2001 se spojil s generálem Abdurrašídem Dóstumem, jehož uzbecké milice ovládaly sever země. K tomuto spojení se přidaly i další vojensko-politické organizace, jako fundamentalistická Islámská strana a Strana jednoty, sdružující hlavně Hazáry.

Když se Spojené státy ve snaze dopadnout Usámu bin Ládina v říjnu 2001 rozhodly k leteckému bombardování Afghánistánu, všechny skupiny bojující proti Tálibánu využily této příležitosti a vytvořily tzv. Severní alianci s cílem zahájit společnou ofenzivu na různých frontách a svrhnout tálibánskou vládu.

Operace Trvalá svoboda V rámci celosvětové kampaně proti terorismu Spojené státy a Velká Británie zahájily 7. října 2001 operaci nazvanou Trvalá svoboda. Byly to především letecké útoky namířené proti výcvikovým táborům teroristů a proti vojenským zařízením vládního hnutí Tálibán, zejména na města Kábul, Kandahár a Džalálábád. O dva týdny později americké zvláštní jednotky rychlého nasazení začaly pozemní válku proti teroristickým základnám a kontrolním stanovištím Tálibánu.

Současně s těmito akcemi spojenců bojovníci Severní aliance podporovaní intenzivním leteckým bombardováním započali rychlý postup na jih a 13. listopadu 2001 vstoupili do hlavního města Kábulu. O měsíc později spolu s americkými výsadbáři dobyli největší tálibánskou základnu v jeskynním systému Tora Bora poblíž pákistánských hranic. Téměř současně obsadili Kandahár, poslední Umarovu baštu na jihu země. Vláda Tálibánu padla, ale Usámu bin Ládina ani Muhammada Umara se dopadnout nepodařilo.

Nečekaně rychlou porážku Tálibánu způsobilo nejen intenzivní letecké bombardování tálibánských pozic mezinárodními silami, ale také rozhodné odříznutí Umarovy vlády od většiny finančních i materiálních zdrojů. Nermalou měrou k ní přispěla i postupná ztráta podpory místních kmenových vůdců, masové dezerce a v Afghánistánu obvyklé přebíhání bojovníků k vítězíci straně.

Vláda Hamída Karzáiho Vzniklé mocenské vakuum bylo třeba co nejrychleji zaplnit. Organizace spojených národů proto na přelomu listopadu a prosince 2001 pozvala do Petersbergu u Bonnu zástupce většiny protitálibánských sil k rozhovorům o mírovém uspořádání Afghánistánu. Ty po několikadenním vyjednávání vyústily v dohodu o složení dočasné vlády. Měla 30 členů vzešlých ze všech hlavních frakcí afghánské opozice a v jejím čele na šest měsíců stanul uznávaný paštúnský vůdce Hamíd Karzáí. Klíčové resorty obsadili zástupci Severní aliance.

Součástí dohody byl i plán vyslat do Afghánistánu mezinárodní mírové sbory, které by dohlížely na bezpečnost v hlavním městě Kábulu a okolí. Rada bezpečnosti OSN 20. prosince 2001 tímto úkolem pověřila nově vytvořené Mezinárodní síly pro podporu bezpečnosti v Afghánistánu (International Security Assistance Force, ISAF). Své jednotky do nich vyslaly Spojené státy, Velká Británie, Německo, Francie, Itálie a další evropské země. Česká republika jako člen NATO v roce 2002 podpořila jejich činnost vysláním polní nemocnice. Instruktóři mezinárodních sil se na jaře 2002 ujali výcviku nově budované afghánské národní armády.

Podle plánu z Petersbergu byla v červnu 2002 do Kábulu svolána velká džirga kmenových náčelníků a vojenských velitelů. Potvrdila mnohonárodnostní prozatímní vládu, která měla zůstat u moci dva roky, a zvolila Hamída Karzáiho prezidentem. Jako čestný předseda se jejího zasedání zúčastnil i bývalý afghánský král Záhír.

Křehký mír Moc prozatímní vlády zatím nesahá daleko za hlavní město, ale její dosavadní činnost přesto znamená první úspěšný krok na dlouhé cestě ke stabilnímu afghánské-

mu státu. Ohniska odporu islámských extrémistů však přes intenzivní americké bombardování jejich pozic stále existují a obavy z nového kola občanské války ještě nebyly zažehnány. V odlehlých horách se dosud pohybují tisíce domácích i cizích bojovníků Tálibánu a al-Káidy, kteří nesložili zbraně a chystají se k dalším bojům. O tom, že se svých cílů nevzdali, svědčí spiknutí odhalené v dubnu 2002, které mělo svrhnout dočasnou vládu.

Ani někteří kmenoví náčelníci dosud autoritu ústřední vlády neuznali. Zdánlivě s ní sice spolupracují, ale především si na svém území chtějí udržet osobní moc. Příkladem může být situace vzniklá na jaře 2002 v provincii Paktíja, v jejímž hlavním městě Gardézu si i přes ozbrojený zásah vládních jednotek uchoval své postavení místní kmenový náčelník, kdežto řádně jmenovaný guvernér musel po těžkých bojích ustoupit.

Mír v Afghánistánu je zatím křehký. Prozatímní vláda ho sama zajistit nemůže, protože nemá situaci plně pod kontrolou a je plně závislá na podpoře mezinárodních mírových sil. Vzrůstá nebezpečí, že budou pokračovat partyzánské boje proti přítomnosti cizích vojsk na afghánském území, protože hrdí Afghánci nikdy ve svých horách cizince netrpěli a vždycky nad nimi dokázali zvítězit. Je také téměř jisté, že v dohledné době neustanou mocenské boje mezi jednotlivými kmeny a nevyhasne nepřátelství mezi různými národnostmi.

Ale jestli se do země pod Hindúkušem vrátí „zlatý věk“ z dob dlouhé vlády krále Záhira, bude záležet nejen na tom, zda Afghánci sami dovedou překonat kmenová záští a navzájem spolupracovat na obnově válkou zničené země, ale také na tom, zda jim západní svět dokáže účinně pomáhat a tím splatit dluh za oběti, které museli v nevyhlášené válce proti terorismu nezaviněně přinést.

Česko-afghánské styky

Diplomatické a politické styky

Česko-afghánské styky se začaly rozvíjet v době po první světové válce, kdy obě země získaly samostatnost, Československo v říjnu 1918 a Afghánistán v srpnu 1919. Nemáme žádné zprávy o tom, že by Češi pobývali v Afghánistánu před touto dobou. Snad prvním Čechem, který se do Afghánistánu dostal, byl pražský lékař MUDr. Josef Aul, který z ruského zajetí v Buchaře putoval velikou oklikou přes Afghánistán a tehdejší Britskou Indii do vlasti. Ve své knize *Napříč Afganistanem* podrobně popsal své postřehy ze života Afghánců.

Významný český geograf a orientalista Alois Musil (1868 až 1944) v knížce *Nový Afghánistán* se sympatiemi vylíčil snahy Afghánců o dosažení nezávislosti a první pokusy emíra Amánulláha o společenské reformy. Svou cestu do Afghánistánu ve svém spisu *Afganistan – brána Indie* popsal koncem třicátých let také Rakušan českého původu Herbert Tichý.

Diplomatické styky byly navázány smlouvou o přátelství mezi Československou republikou a Afghánským královstvím, podepsanou 13. října 1937 v Paříži, ale druhá světová válka jejich realizaci o dvanáct let odložila. Československý zastupitelský úřad na úrovni vyslanectví byl v Kábulu zřízen až v roce 1949 a afghánské vyslanectví v Praze bylo otevřeno v roce 1950. Protože vztahy mezi oběma zeměmi se vyvíjely příznivě, 24. července 1960 byly zastupitelské úřady povýšeny na velvyslanectví.

První státní návštěva se uskutečnila v roce 1957, kdy do Československa přijel ministerský předseda Muhammad Dáúd. V roce 1958 mu návštěvu oplatil tehdejší předseda československé vlády Viliam Široký. Nejvýznamnější událostí vzájemných vztahů v tomto období se stala návštěva afghánského krále Záhira šáha v Československu v roce 1970.

V období po sovětské invazi do Afghánistánu a po vytvoření tzv. Afghánské demokratické republiky zahraniční styky pro

potřeby totalitních režimů upravil protokol o spolupráci mezi ministerstvy zahraničí obou zemí, podepsaný v červenci 1980 v Kábulu, a konzulární úmluva uzavřená v dubnu 1981 v Praze. Vzájemné styky v právní oblasti regulovala *Smlouva o právní pomoci ve věcech občanských a trestních* a *Dohoda o vzájemném uznávání dokladů o dosaženém vzdělání a dokladů o udělení vědeckých hodností a titulů* z června 1981.

V devadesátých letech za občanské války rozpoutané po stažení sovětských vojsk z Afghánistánu diplomatické styky mezi oběma zeměmi prakticky ustaly. Československé velvyslanectví v Kábulu bylo v roce 1992 evakuováno a při ostřelování Kábulu zasaženo raketou. Zastoupení České republiky dosud nebylo zřízeno. Pro Afghánistán byl akreditován velvyslanec České republiky v Pákistánu.

Afghánské velvyslanectví v Praze však pracovalo bez přerušení i v době, kdy se Afghánistán změnil v Islámský emirát. Česká republika vládu hnutí Tálibán po roce 1995 neuznala a udržovala i nadále styky s představiteli sil, které se v roce 2001 sjednotily v tzv. Severní alianci. Po vzniku nové prozatímní vlády Islámského státu Afghánistán v prosinci 2001 působil v Praze jeho velvyslanec, kterým byl strýc afghánského prezidenta H. Karzáiho.

Dne 3. října 2002 se uskutečnila státní návštěva ministerského předsedy České republiky v Afghánistánu. Premiér V. Špidla s ministrem obrany J. Tvrdíkem na jeden den zavítal do Kábulu, aby s prezidentem H. Karzáím a ministrem obrany M. Fahímem Chánem jednal o humanitární pomoci, obnově země, o boji proti terorismu a také o možnostech budoucí ekonomické, vojenské a školské spolupráce. Prezidentu Karzáimu tlumočil pozvání k návštěvě České republiky a krátce navštívili také vojáky šesté polní nemocnice, která v Kábulu působila.

Stranické a politické styky po sovětské invazi

Po sovětské invazi do Afghánistánu v roce 1979 vzájemné styky mezi totalitními politickými organizacemi obou zemí prudce vzrostly. V červnu 1981 přijela do Prahy afghánská stranická a vládní delegace na nejvyšší úrovni a při své návštěvě pode-

psala *Smlouvu o přátelství a spolupráci mezi Afghánskou demokratickou republikou a Československou socialistickou republikou*. Na prvním místě se v ní zdůrazňovalo, že základem spolupráce musí být upevnění svazků mezi Komunistickou stranou Československa a Lidovou demokratickou stranou Afghánistánu. Konkrétní způsob styků obou „bratrských stran“ pak stanovila *Smlouva o spolupráci mezi KSČ a LDSA*, podepsaná v Kábulu 12. ledna 1985, a již dříve uzavřená dohoda mezi stranickými tiskovými orgány *Rudé právo* a *Pravda Dubnové revoluce*, uzavřená v Praze 27. září 1983.

Stranou nesměly zůstat ani styky mezi totalitními společenskými organizacemi, jakými byly tzv. národní fronty nebo jednotné odborové a mládežnické organizace obou zemí. V únoru 1984 byla do Prahy vyslána oficiální delegace nově vytvořené tzv. Národní vlastenecké fronty ADR, aby se u nás seznámila se systémem práce orgánů Národní fronty ČSSR. V červenci 1981 byla v Praze podepsána dohoda o prohloubení spolupráce mezi Ústřední radou odborů ČSSR a Ústřední radou afghánských dělnických odborů. Na jejím základě pak v lednu 1986 pobývala na oficiální návštěvě v ČSSR afghánská odborářská delegace.

Styky mezi mládeží měla prohlubovat dohoda o přátelství a spolupráci mezi Demokratickou organizací mládeže Afghánistánu a zdejším Socialistickým svazem mládeže, podepsaná v Kábulu v březnu 1983. Podle ní měli členové SSM pomoci vybavovat domy pionýrů v afghánských provinciích a skupina pionýrů z ADR se měla pravidelně účastnit letního pionýrského tábora v ČSSR. Podobná spolupráce byla mezi Československým mírovým výborem a Afghánskou organizací míru, solidarity a přátelství, mezi nimiž byly také uzavřeny smlouvy.

Hospodářské a obchodní styky s Afghánským královstvím

První obchodní styky mezi Československou republikou a Afghánským královstvím se začaly rozvíjet ve třicátých letech dvacátého století. Mezi českými firmami a afghánskou vládou byla uzavřena řada smluv o výstavbě větších průmyslových závodů. Českoslovenští odborníci vybudovali první afghánský

cukrovar v Baghlánu a zajistili pro něj suroviny tím, že v jeho okolí zavedli pěstování cukrové řepy. V Kábulu postavili vojenský arzenál a městské jatky. V roce 1937 zahájila činnost smíšená československo-afghánská společnost ABAG s padesátiprocentní účastí Škodových závodů v Plzni. Téhož roku obě země uzavřely v Berlíně obchodní smlouvu s doložkou nejvyšších výhod.

Po druhé světové válce se hospodářské a obchodní styky mezi oběma zeměmi rozvíjely v širším měřítku. V roce 1954 byla podepsána dohoda o výměně zboží, platební dohoda a také ujednání o poskytnutí československého investičního úvěru. Na jeho základě se českoslovenští odborníci a montéři podíleli na výstavbě afghánských průmyslových závodů. V roce 1958 uvedli do provozu dvě cementárny ve městech Džabalus Sirádž a Pole Chomrí, z nichž každá měla kapacitu 400 tun cementu denně, a v roce 1962 postavili konzervárnu ovoce v Kandaháru. V dalších letech byla s československou pomocí vybudována lisovna oleje v Mazáre Šarífu a telefonní ústředna v Kandaháru. Pro mechanizaci uhelných dolů v revírech Kárkar, Išpušta a Sabzak bylo dodáno důlní zařízení a v Pole Čarchí byl postaven strojírenský závod.

Když se Afghánistán stal republikou, byla s jeho vládou 17. prosince 1973 uzavřena nová dlouhodobá dohoda o hospodářské spolupráci, která měla platit 12 let. Předpokládala výstavbu dalších dvou cementáren, dvou elektráren a modernizaci uhelných dolů, ale kvůli komunistickému převratu v roce 1979 byla realizována jen zčásti. V jejím rámci pracovali na průzkumu nerostných surovin čeští geologové a naftaři.

Českoslovenští experti se podíleli také na výstavbě afghánských silnic. Podle pravidelně uzavíraných obchodních smluv Československo dodávalo do Afghánistánu různé stroje a strojní zařízení, motorová vozidla, hlavně nákladní automobily Tatra 111, z nichž nejvíce pracovalo v oblastech uhelných dolů. Dále dodávalo motocykly, traktory a zemědělské stroje, dieselové motory a agregáty, telekomunikační zařízení, lékařské přístroje, sklo, keramické výrobky, chemikálie, textil, obuv, papír a další spotřební zboží. Z Afghánistánu dováželo bavlnu, ovčí vlnu, olejnatá semena, krmiva, koží a ovčí kožky, střívká, sušené ovoce, ořechy, mandle, koření aj.

Hospodářské styky v době řízeného hospodářství

V letech po sovětské invazi do Afghánistánu se ekonomické styky mezi tehdejší ČSSR a tzv. Afghánskou demokratickou republikou dále prohloubily. Pro jejich snazší regulaci byla v roce 1982 ustavena Československo-afghánská smíšená komise pro hospodářskou, obchodní a vědeckotechnickou spolupráci. Její třetí zasedání konané v březnu 1986 se pokusilo propojit první popřevratovou afghánskou pětiletku s československou ekonomikou.

Podle obchodní a platební dohody, podepsané v červnu 1982, ČSSR dodávalo do Afghánistánu energetická zařízení, cementárny, důlní, stavební a silniční mechanismy, nákladní automobily a diesellové agregáty a organizovalo výuku afghánských expertů pro řadu odvětví. Z Afghánistánu dováželo hlavně kůže, kožky, kožešiny a dále bavlnu, textil a sušené ovoce. Hodnota vzájemné výměny zboží sice v osmdesátých letech stále stoupala, ale přesto její rozsah nebyl veliký: v roce 1986 se z ČSSR vyvezlo zboží v hodnotě 48,1 milionu USD a dovezlo se afghánské zboží v hodnotě 38,6 milionu USD.

Obě země se pokusily zakládat i společné výrobně-obchodní společnosti. Československý podnik Kara Trutnov a afghánská soukromá společnost Hádží Murád ve spolupráci se státním Persiánovým ústavem (Karakul Institute) založily v roce 1983 společnost Afkara, která ve svém závodě v Pole Čarchí u Kábulu měla dosahovat produkce až milionu kožešin ročně. Její část afghánská strana dodávala do ČSSR jako splátky úvěru poskytnutého na vybudování tohoto závodu. V devadesátých letech společnost zanikla.

Podobná smíšená obchodní společnost Bílé zlato (Spínzar) dodávala do Československa zpracovanou vysoce kvalitní dlouhovláknou bavlnu. Dodávky v roce 1982 činily 1950 tun zpracované bavlny v celkové hodnotě přes tři miliony USD.

Několik našich výrobních podniků se v té době dále podílelo na zvyšování afghánské těžby uhlí. Podle kontraktu o rekonstrukci uhelných šachet v revíru Kárkar-Dúdkaš, podepsaného v Praze v červenci 1983, československé závody – hlavně Rudné doly Příbram – dodaly do Afghánistánu důlní techniku

za 9,5 milionu USD. Československo se podílelo také na výstavbě parní elektrárny o výkonu 24 MW v Herátu a k rozvoji afghánské energetiky přispělo dodávkami několika menších dieselových elektráren.

Pro údržbu a rekonstrukci zavodňovacích zařízení v údolí řek Hilmand byl v roce 1980 podepsán kontrakt na nákup československých bagrů, rypadel, nákladních automobilů a další techniky v hodnotě 4,2 milionu USD. Prodej byl financován z úvěru ve výši 90 milionů USD, který Československo Afghánistánu poskytlo.

Afghánský státní dopravní podnik v osmdesátých letech používal asi tisíc nákladních tatrovek. Většinou se dodávaly pouze podvozky Tater 148, na které strojírny v Džangalaku montovaly vlastní korby, cisterny nebo kontejnery pro přepravu sypkého zboží. Jako dar Československa bylo v Kábulu zřízeno středisko pro odbornou přípravu mechaniků a řidičů nákladních automobilů Tatra. Liberecké automobilové závody (LIAZ) je vybavily potřebnou servisní technikou a vyučovacími pomůckami.

V hlavním městě Kábulu vybudovalo Československo asi 50 km dlouhou síť veřejné trolejbusové dopravy i s potřebným technickým zázemím a pro jejího provozovatele – státní společnost Národní autobus (Mellí bus) – vyškolilo techniky, opraváře a řidiče včetně několika řidiček. V osmdesátých letech jezdilo po kábulských ulicích 85 modrých trolejbusů Škoda ze závodu v Ostrově nad Ohří a jejich počet se měl zvýšit na 135. Než k tomu došlo, boje v první polovině devadesátých let celou síť včetně měnících a trakčního vedení zcela zničily.

Přímé spojení Prahy s Kábulem na základě dohody o letecké dopravě z roku 1960 jednou týdně obstarávala afghánská letecká společnost Ariana svou linkou z Berlína a do roku 1979 také společnost ČSA svou prodlouženou linkou přes Teherán. Po sovětské invazi bylo přímé letecké spojení na několik let obnoveno v roce 1983. Zajišťovala je afghánská letecká společnost Bachtar svou linkou Praha – Moskva – Taškent – Kábul.

Federální ministerstvo spojů v roce 1985 věnovalo do Kábulu moderní telefonní přístroje, zařízení pro automatizované telefonní ústředny a další spojové materiály pro modernizaci telefonní sítě v afghánských městech.

Za občanské války po roce 1992 hospodářské a obchodní styky s Afghánistánem na celé desetiletí úplně ustaly. Ještě v roce 2002 Český statistický úřad nezaznamenal žádný dovoz ani vývoz do Afghánistánu a z něj. Cílem vládní politiky obou zemí je však tuto situaci co nejdříve změnit k lepšímu.

Kulturní, školské a sportovní styky

První afghánští studenti začali na české vysoké školy přicházet v padesátých letech. V Praze a Bratislavě se vystřídalo několik kulturních delegací. Kulturní styky s Afghánským královstvím postavila na smluvní základ *dohoda o kulturní spolupráci*, podepsaná v roce 1961. Plnila se vysíláním československých vědců do Afghánistánu, přijímáním většího počtu afghánských studentů u nás a spoluprací v oblasti rozhlasu a filmu. Na umělecká turné k nám občas přijížděly skupiny afghánských hudebníků a zpěváků; první z nich hostovala v Československu v roce 1962.

Značnou publicitu si získala osmičlenná Pražská horolezecká výprava do provincie Badachšán, uskutečněná pod vedením V. Lachouta v červenci 1970. Čeští horolezci tehdy v oblasti Váchánu vystoupili na čtyři dosud nezlezené vrcholy Vysokého Hindúkuše, z nichž nejvyšší byl Kóhe Pegiš (6269 m).

Po sovětské invazi dostaly naše kulturní styky s Afghánskou demokratickou republikou novou, totalitní podobu na základě *dohody o kulturní a vědecké spolupráci*, podepsané v Kábulu v prosinci 1981. Její praktické provádění umožňovaly protokoly podepisované vždy na dva roky. Podle nich na československých středních i vysokých školách studovalo přes tři sta mladých Afghánců a další se účastnili kursů v různých oborech, pořádaných podle resortních a podnikových dohod. V roce 1984 navštívil ČSSR afghánský soubor písní a tanců Lotos (Nílúfar) a v Kábulu byla instalována výstava o životě v ČSSR, která navázala na dřívější úspěšné výstavy tohoto typu.

Afghánská televize v té době přebírala naše úspěšné večerníčky, příběhy o majoru Zemanovi a další hudební i zábavné pořady. V listopadu 1983 byla uzavřena dohoda o zřízení *kulturních a informačních středisek* ČSSR v Kábulu a ADR v Praze, ale jejich činnost se nikdy plně nerozvinula.

Styky na neoficiální úrovni v době totality rozvíjela Společnost afghánsko-československého přátelství působící v Kábulu. Od října 1984 používala síň afghánsko-československého přátelství, zřízenou v kábulském trolejbusovém depu, jehož zaměstnanci se museli stát jejími *kolektivními* členy.

Podobné síně přátelství fungovaly v průmyslových objektech vybudovaných s československou pomocí, jako např. v opravnách československé techniky v Pole Čarchí. Partner-skou organizací u nás byl afghánský výbor tehdejší Československé společnosti pro mezinárodní styky.

Za občanské války v první polovině devadesátých let i za vlády Tálibánu veškerá kulturní spolupráce ustala. Rozhlasová stanice Svobodná Evropa/Rádio Svoboda sídlící v Praze zavedla na sklonku vlády Tálibánu v roce 2001 pravidelné vysílání do Afghánistánu v jazycích paštó a darí.

Za bojů proti ozbrojencům hnutí Tálibán a zejména po zahájení leteckých útoků Spojených států a Velké Británie na Afghánistán v říjnu 2001 působili na afghánském severu čeští novináři, fotografové, televizní reportéři a kameramani. Z jejich tvorby vynikl např. filmový dokument Petry Procházkové a Jaromíra Štětiny *Afghánistán – země mé krve*.

Humanitární a vojenská pomoc

Česká vláda poskytla v říjnu 2001 na konto Úřadu vysokého komisaře OSN pro uprchlíky finanční pomoc ve výši čtyř milionů korun pro afghánské běžence a ministerstvo zemědělství mimo to uvolnilo pro strádající Afghánce deset milionů korun. Na rozdělení humanitární pomoci se podstatně podílely i neziskové organizace z České republiky.

Mezi ně patřila především Společnost Člověk v tísní (People in Need Foundation, PINF) při České televizi. Nevelká skupina jejích nadšených mladých členů od listopadu 2001 pracovala na základnách v Mazáre Šarífu, Bamjánu i jiných místech. V těžkých podmínkách severoafghánských pouští a hor se soustřeďovala na tři hlavní úkoly: opravila a vybavila desítky základních škol s kapacitou přes 30 000 dětí a také několik vesnických klinik, zorganizovala návrat několika tisíců rodin z uprchlických táborů do vesnic zničených válkou a su-

chem a pomohla jim začít nový život, a konečně rozdala stovky tun potravin, léků a jiné humanitární pomoci. Prostředky na své humanitární projekty získávala z různých sbírek, z fondů českých ministerstev zahraničí a vnitra a z peněz světových agentur včetně OSN. Při své záslužné činnosti ovšem ani zdaleka nemohla pomáhat všem. Snažila se podporovat ty nejpotřebnější – ale to byl v Afghánistánu téměř každý.

Značný politický a mezinárodní význam měla účast České republiky na protiteroristické operaci mezinárodního společenství v čele se Spojenými státy Trvalá svoboda. Ministerstvo obrany ČR se na ní podílelo vysláním šesté polní nemocnice pod velením plukovníka Jindřich Sitty, která byla organizačně začleněna do svazku jednotek Velké Británie. Akce se v Kábulu připravovala od března 2002, vojenští chirurgové, internisté, mikrobiologové a specialisté dalších medicínských oborů spolu se sestrami a laboranty o celkovém počtu téměř 150 osob pak působili v Kábulu pod ochranou jednotek zvláštního určení od července do prosince 2002. Ordinovali nejen na své základně pro příslušníky mezinárodních sil, ale vyjížděli i do blízkého okolí a zdarma podle svých možností ošetřovali afghánské vesničany trpící nejrůznějšími středověkými chorobami. Svou náročnou prací získali sobě i republice zasloužený obdiv a úctu. Jejich činnost však musela být pro nedostatek finančních prostředků v závěru roku 2002 ukončena a od ledna 2003 mohla v Kábulu zůstat jen asi dvacetičlenná skupina zdravotníků, která pracovala v sestavě německé nemocnice.

Česká republika na žádost Spojených států zároveň rozhodla, že do protiteroristické operace Trvalá svoboda od února 2003 zapojí asi 120 příslušníků speciálních sil ze základny v Prostějově. Čeští vojáci podřízení přímo veliteli celé operace v Afghánistánu byli speciálně vycvičeni i vystrojeni pro přežití v těžkém terénu a měli za úkol provádět průzkum a předávat získané informace velícím štábům. Měli např. vyhledávat tajná skladiště zbraní, navádět bojová letadla spojenců na zvlášť důležité cíle apod. Mimořádný význam této akce spočíval v tom, že vojáci české armády byli poprvé od druhé světové války vysláni přímo do válečné operace.

Co bychom měli vědět o afghánské společnosti

Náboženství

Víra V afghánské společnosti hraje náboženství rozhodující úlohu. Náboženským předpisům se podřizuje každodenní život naprosté většiny obyvatel a náboženské představy rozhodujícím způsobem ovlivňují i smýšlení lidí.

Až na nepatrné výjimky téměř všichni Afghánci vyznávají *islám*. Je to monoteistické náboženství, jehož vyznavači věří v existenci jediného boha (*Alláha*). Vzniklo na Arabském poloostrově počátkem 7. století a do Afghánistánu se rozšířilo o století později. Za jeho zakladatele je považován prorok Muhammad (570–632). Muslimové ho pokládají za posla božího a posledního z proroků. Věří, že osud každého jednotlivce je nezvratně předurčen, a podobně jako křesťané se domnívají, že existuje posmrtný život, poslední soud a vzkříšení mrtvých.

Posvátnou knihou muslimů je *Korán* (doslova Čtení), který ve 114 kapitolách (*súrách*) obsahuje výklad dogmat islámu. Každá súra se dělí na různý počet veršů (*ájat*). *Korán* doplňuje tradice (*sunna*), ústní podání o činech a výroci proroka Muhammada, který žil a kázal v Mekce až do roku 622, kdy se svými stoupenci odešel do Medíny. Od data jeho odchodu (*hidžra*) začíná islámský letopočet.

Náboženské povinnosti Každý muslim má dodržovat pět základních povinností: 1. víru v jednoho boha, kterou vyjadřuje vyznáním víry (*šaháda*): „Vyznávám, že není boha kromě Alláha a Muhammad je posel boží.“; 2. pět denních modliteb (*namáz*); 3. půst (*saum*) v postním měsíci ramazánu; 4. placení náboženské daně (*zakát*); 5. alespoň jednou za život pouť do Mekky (*hadždž*).

Z dalších příkazů je nejdůležitější boj proti nevěřícím (*džihád*), který se původně chápal jen jako usilovná snaha o šíření víry, a dále zákaz požívání alkoholu a jiných opojných látek, zákaz krádeže (*sirka*), cizoložství (*ziná*) a s tím souvi-

sející zákaz křivého načtení z cizoložství (*kazf*), a také zákaz lichvy (*ribá*).

Modlitba Islám nezná bohoslužbu jako takovou. Jeho hlavním vnějším projevem je pouze modlitba (arabsky *salát*, persky *namáz*), která se má provádět pětkrát denně – ráno, v poledne, odpoledne, večer a po západu slunce. Jejím nápadným vnějším znakem je padání na tvář (*sadžda*). Modlitba vyžaduje čistotu těla, místa a šatu. Proto se muslimové předem omývají – buď vodou, nebo na poušti symbolicky i pískem, prostírají před sebou kobereček a odkládají obuv. Teprve poté se obracejí směrem k Mekce. Čas modlitby se ohlašuje arabským voláním (*azán*), které zpívá nebo dnes spíše přehrává z magnetofonu muezzin z minaretu. Vlastní modlitba se skládá z povinnosti (*farz*) a zvyklosti (*sunna*). Farz se modlí všichni společně, sunnu každý zvlášť.

Mešita V mešitě stojí muslimové v řadách podle značek na podlaze a řídí se úkony vedoucího modlitby (*imám*), který stojí před výklenkem označujícím směr k Mekce (*kibla*). Hlavní společná modlitba, které se má účastnit každý dospělý a zdravý muslim, se v mešitě koná v pátek v poledne. Ženy se jí neúčastní buď vůbec, nebo mohou být přítomny v prostoru odděleném ozdobnou mříží. Kazatel při modlitbě pronáší kázání (*chutba*). Půst v měsíci *ramazánu* (arabsky *ramadán*) trvá od rozednění do západu slunce.

Kultovní stavbou islámu je mešita (*masdžid*), která je obvykle postavená z kamene nebo cihel, na venkově i z hlíny. Má podobu čtverce. V jeho západní části se zvedá vlastní stavba mešity s velkým obloukem (*íván*); uprostřed nádvoří bývá nádrž (*hauz*), studna nebo řada vodovodních kohoutků, které slouží k omývání; v kryté části mešity se nachází výklenek (*mihráb*), ukazující směr k Mekce, a poblíž něho se zvedá prostá kazatelna (*minbar*) s několika schůdky. Střechu mešity obvykle tvoří kupole (*gunbad*) a v jejích rozích bývá jeden nebo více minaretů (*mínár*). Věřící se před vstupem do mešity zouvají.

Šaría Náboženské zvykové právo islámu (*šaría*) je souhrn náboženských a právních předpisů, založených na zásadách

Koránu a učení proroka Muhammada. Jejich formulací a výkladem se zabývá nábožensko-právní věda (*fikh*). Protože starší arabští právníci (*fakíhové*) se o některých podrobnostech nemohli dohodnout, v 8. a 9. století vznikly čtyři nábožensko-právní směry (*mazhaby*) nazvané podle svých zakladatelů. V Afghánistánu se tradičně uznává směr hanafovský, který založil Abú Hanífa ibn Sábít (699–767). Jeho právní škola, rozšířená také v jižní Asii, se od ostatních liší větší snášenlivostí, ohledem na místní podmínky a zdůrazňováním smyslu a nikoliv doslovného výkladu právních předpisů.

Sunnité V Afghánistánu jsou zastoupeny oba základní věroučné směry islámu – *sunna* a *šía*. Asi čtyři pětiny afghánských muslimů tvoří sunnité. Nazývají se tak proto, že za zdroj náboženských předpisů a právních norem kromě *Koránu* uznávají také tradici (*sunna*) neboli historickou zvyklost, kterou tvoří krátké příběhy (*hadís*) o událostech v životě Proroka, o jeho jednání, postupu a výrocích. *Korán* a tradice tvoří základ muslimského náboženského práva.

Šiité Šiité jsou v Afghánistánu v menšině, představují jen necelou pětinu (19 %) všech afghánských muslimů. *Šía*, tj. strana, se nazývá věroučný směr, který jakožto „strana Alího“ (*šía Alí*) vznikl v Arábii v 7. století v podobě politicko-náboženského hnutí na obranu práv rodu proroka Muhammada. Šiité se po jeho smrti oddělili od ostatní muslimské obce a stali se stoupenci jeho zetě Alího. Tvrdili, že pouze Alímu a jeho potomkům přísluší dědičné právo na vedení obce věřících. Od sunnitů se odlišují zejména tím, že do tradice zahrnují také výroky Alího a jeho potomků a pozdější vyprávění o nich. V Afghánistánu jsou šiíty Hazárové, horští Tádžici, Pársibánové a Kizilbaši. Menší skupiny šiitů žijí také v Mazáre Šarifu, Ghazní a Kábulu. V Afghánistánu působí také několik šiitských sekt. Nejpočetnější z nich jsou *ismáílovci*, kteří do země přišli koncem prvního tisíciletí, aby se zachránili před pronásledováním v Iráku. V jejich čele stojí proslulý boháč Ághá Chán, podle něhož si někdy říkají Ágháchánovci. Nejvíce jich žije v horách provincie Badachšán na severu země. Na menší šiitské sekty připadá jen asi 3,5 % afghánských muslimů.

Duchovní Život prostých lidí, zejména na venkově, dodnes silně ovlivňují muslimští duchovní (*mollové*). Lze je rozdělit do tří skupin: do první patří vzdělaní bohoslovci, hlavy sekt a dervíšských řádů (*ulamové, pírové, hazratové*), do střední správci mešit, ředitelé náboženských škol a nižší teologové (*imámové, maulavíjové*) a do nejnižší se počítají recitátoři *Koránu*, kazatelé, svolavatelé k modlitbě (*kárióvé, chatíbové, muezzinové*). Vesnický molla neřídí pouze bohoslužby v mešitě, ale vykonává všechny náboženské obřady spojené s narozením a úmrtím občanů i se všemi svátky. V mnoha vesnicích bývá zároveň i učitelem ve škole při mešitě a svým míněním často rozhoduje závažné otázky v životě vesničanů.

Islám není církví v křesťanském smyslu a jeho duchovní nejsou podřízeni žádné církevní vrchnosti. Přesto jsou zařazeni do jakési volné hierarchie muslimských náboženských obcí v hlavním městě a v provinciích. Na své povolání se připravují v duchovních školách (*madrasách*), jejichž absolvování opravňuje k vyššímu studiu na tzv. příbytku věd (*dáruľ ulúm*) a pak ke vstupu na teologickou fakultu univerzity.

Svatí mužové a jejich hroby V rámci sunny je v Afghánistánu rozšířen kult svatých mužů. Za světce bývají považováni muslimové, kteří svými výjimečnými schopnostmi nebo záslužnými činy dosáhli citového poznání Boha. Těm, kteří o to teprve usilují, se říká *dervíši* (žebráci) nebo také *fakíři* (chudáci), protože hlásají dobrovolnou chudobu. A protože původně nosili kutnu z hrubé vlny (*súf*), prosluli jako *súfíové*. Obvykle se oslovují buď *bábá* (otec), *šejch* (představený) nebo *pír* (stařec). Všichni jsou to stoupenci islámské mystiky (*súfismus, tasavvuf*). Ta se od konce prvního tisíciletí rozvíjela pod vlivem myšlenek řecké novoplatónské filozofie i křesťanské mystiky a přejímala také některé prvky náboženství starého Íránu, jako manicheismu nebo zoroastrismu. V podstatě byla citovou reakcí na strohý formalismus islámské ortodoxie.

Dervíši se sdružovali do mnišských řádů, které se nazývaly podle svých zakladatelů. V Afghánistánu zapustily kořeny odnože řádu *čistíja*, kterou založil Moínuddín Čistí († 1235 v indickém Adžméru), dále *kádíríja* (zakladatel Abdulkádir Gílání, † 1166), *suhřavardíja* (Šihábuddín Suhřavardí, † 1234

v Bagdádu) a *nakšbandíja* (Baháuddín Nakšband, † 1389). Všechny řády mají společnou živou víru v možnost intuitivního poznání Boha, ale cesty, jak toho poznání dosáhnout, se u jednotlivých řádů podstatně liší. U nejpobulárnější *čistíje* má např. ke splynutí s Bohem sloužit hudba, zpěv, tanec nebo recitování tzv. krásných jmen Božích.

V Afghánistánu je na osm tisíc hrobů muslimských svatých mužů. Podél cest nalezneme jejich prosté hliněné rovy označené zabodnutými kůly, na nichž vlají pestrobarevné stuhy, ve vesnicích se setkáme s jejich o trochu většími hrobkami, a v některých městech můžeme obdivovat výstavná mauzolea. Takové je např. v Herátu místo posledního odpočinku mystika Abdulláha Ansárího († 1088) nebo domnělá hrobka chalífy Alího v Mazáre Šarífu. Všechno jsou to poutní místa (*mazáry*), k nimž zejména při výročí smrti svatého muže zdaleka přichází mnoho zbožných věřících. Při větších mazárech žijí skuteční nebo domnělí potomci původního světce, udržují jeho tradici a pečují o jeho hrob. Hlavní z nich si říká *sadžáda-našín* (sedící na modlitebním koberečku).

Pestrá mozaika afghánských národností

Afghánistán není národnostně jednotný stát. Afghánci patří do různých etnických celků, z nichž téměř všechny přesahují do okolních zemí. Většinu obyvatel můžeme přičlenit ke dvěma etnickým typům: je to typ kaukasoidní a mongoloidní. První z nich je zastoupen turkoiránskou skupinou, která představuje asi tři čtvrtiny afghánského obyvatelstva. Patří do ní Paštúnové, Tádžici, Balúčové a Núristánci. Ke druhému typu se počítají Turkmeni, Uzbeki, Kirgizové, Ajmáci a Hazárové, kteří tvoří zbývající čtvrtinu.

Paštúnové Nejvýznamnější národností jsou Afghánci v užším smyslu čili Paštúnové, tj. horalé, kteří se na východě země označují jako Pachtúnové a v sousedním Pákistánu Patháni. Asi 10 milionů jich žije v Afghánistánu a přibližně stejně tolik v Pákistánu. Svůj původ odvozují od Šaků a Bílých Hunů, i když zmínky o nich najdeme i ve starších pramenech. Do Afghánistánu přišli ze stepí Střední Asie a na počátku 2. tisíciletí

osídlili horské kraje na východ i na západ od Sulejmánských hor. V polovině 18. století se zbavili perské nadvlády a vytvořili samostatný stát, v němž se stali hlavní složkou společnosti. Jeho východní území bylo v roce 1893 připojeno k Britské Indii.

Paštúnové jsou sdružení v tradičních kmenových svazech, které se dělí na kmeny, obvykle nazývané jménem svého zakladatele. Příslušnost k němu se vyjadřuje buď paštúnskou příponou *-zaj* (potomek), např. Ghilzaj, Sadózaj, Orakzaj, nebo arabským slovem *-ché* (původně jízdní oddíl), např. Sulajmánché. U horských Paštúnů, kteří setrvávají na nižším stupni společenského vývoje, přetrvává silný pocit příslušnosti k rodu, klanu a kmenu, kdežto v nížinách se rodová struktura rozložila už v 19. století.

Kmenové zřízení tvoří volnou pyramidovou strukturu, která začíná rodinou a vrcholí kmenovým svazem, ale její složky nemají pevně stanovenou vzájemnou podřízenost. Následujících termínů se často užívá libovolně na přeskáčku:

<i>Svazek</i>	<i>Představený</i>
Vulus (svaz kmenů)	Chán (náčelník)
Chél (kmen)	Mír (kníže)
Kaum (klan)	Malik (pán)
Kabíla (čeled')	Mušír (rádce)
Mahal (obec)	Karíjadár (starosta)
Kahól (rod)	Ríšsafíd (bělovous, stařešina)
Kóranej (rodina)	nejstarší člen

Každý kmen má svůj poradní sbor starších (*džirga*), jehož jednání se účastní i hlavy podřízených svazků, a své přesně vymezené domovské území. Všechny kmeny nade vše milují svobodu a nezávislost. Paštúnský tradiční zákoník (*paštúnváli*), jemuž se také říká zvykové právo (*ádat*), ukládá členům rodů tři hlavní povinnosti: 1. prokazovat štědrou pohostinnost hostům, 2. bezpodmínečně vyhovět prosbě o pomoc a 3. pomstít potupu krevní mstou. Každý Paštún je proto povinen – je-li o to požádán – např. ukrýt pronásledovaného, i kdyby to byl zločinec stíhaný policií. Mimo jiné také proto nemohl vůd-

ce Tálibánu v roce 2001 vyhovět žádosti Spojených států o vydání teroristy Usámy bin Ládina. Za totalitního režimu se tzv. Revoluční rada ADR pokusila některá ustanovení zvykového práva zrušit, ale nikdo ji neuposlechl. Zákoník paštúnvábí bývá dokonce v praxi nadřazen některým ustanovením islámského náboženského práva (*šaría*).

Paštúnové jsou vysocí, silní, velmi odolní, tělesně zdatní, ale přitom štíhlí. Pleť mají poměrně světlou, nosívali plnovous a nechávají si růst husté černé vlasy. Žijí v horách uprostřed drsné přírody a musejí se vyrovnávat s tvrdými životními podmínkami. Jsou vytrvalí a nebojácní, odhodlaní se zbraní v ruce hájit svoji svobodu, kterou si nikdy od nikoho nedali vzít. Nerozlučně k nim patří spolehlivá zbraň a pásy nábojnic křížem přes prsa nebo kolem těla. Lehké palné zbraně si dříve vyráběli sami v primitivních dílnách (např. v Dara Ádamché), v nichž napodobovali evropské a americké modely. Chlapci se učí střílet už od dětství a boj tvoří hlavní součást jejich výchovy.

Paštúnové se tradičně dělí na západní čili horní (*Barpuštún*) a východní čili dolní (*Larpuštún*). Ze západních jsou nejpočetnější a nejvýznamnější Duránové, kteří žijí na jihu a jihovýchodě země a dělí se na dvě hlavní větve: Zírak a Pandžpáj. K Zírakům patří Barakzajové, z nichž pocházeli afghánští vládci před rokem 1929, dále Pópalzajové, Ačakzajové, Sadózajové a další. Na východ od nich, hlavně v oblasti Ghazní a Kandaháru, žije druhý nejdůležitější svaz – Ghilzajové. Kdysi bývali vedoucím kmenem a pocházel z nich zakladatel kandahárského knížectví Mír Vajs. I oni se dělí na dvě větve: Toran a Boran. K prvním se počítali i Lódíové, afghánští vládci Indie v 15. a 16. století.

Naprostá většina východních Paštúnů žije v dnešním Pákistánu. Na březích řeky Kábul sídlí kmenový svaz Chajbarů, podle něhož dostal jméno nejvýznamnější průsmyk v Hindúkuši. K němu přísluší Orakzajové, Áfaríidové, Šínvárové a další.

Tádžici Po Paštúnech jsou druhou nejpočetnější národností Tádžici, kteří tvoří asi pětinu obyvatelstva. Většina jich žije na severu v horách provincie Badachšán, podél hranic

s Tádžikistánem, v údolí řeky Pandžšír, ale i na severozápadě v údolí řeky Harírúd. Za Tádžiky bývají zaměňováni i Pársíbánové, persky mluvící obyvatelé usazení poblíž íránských hranic. K nim se počítají rovněž persky mluvící Kizilbaši (červené hlavy), nazvaní podle svých červených fezů. Jsou to potomci vojáků a úředníků perského dobyvatele Nádíršáha z 18. století. Mnozí dnes zastávají významné funkce a patří k nejvzdělanějším občanům.

K turkoíránské skupině patří ještě Balúčové. Původem jsou kočovní pastevci, ale dovedou být dobrými vojáky a policisty. V usedlém zemědělství se jim příliš nedaří, protože jim v žilách koluje krev kočovníků. V horských dolinách provincie Kunar žije nepatrný počet Núristánců. Snad jsou to zbytky původních indoevropských dobyvatelů Indie. Všichni přijali islám, ale udržují si staré pověry a zvyky.

Uzbeci Z národností mongoloidního typu jsou nejpočetnější Uzbeci, kteří tvoří asi desetinu obyvatelstva. Žijí jako usdlí rolníci na severu země při hranicích s Uzbekistánem. Jen o něco méně je Hazárů, kteří se hlásí k šíitům. Někteří badatelé je považují za potomky Čingischánových vojsk, ale pravděpodobně přicházeli do Afghánistánu až ve 13.–15. století.

Tureckého původu jsou také Ajmáci, někdy nazývaní Čárajmákové (čtyři kmeny). Podél hranic s Turkmenistánem žijí Turkmeni, většinou usdlí zemědělci, ale i kočovní pastevci. Jejich ženy tkají nejkrásnější koberce. V horském výběžku Váchánu se můžeme setkat s Kirgizy.

Ostatní Z cizinců žije v Afghánistánu nejvíc Arabů a Indů. Na tržištích jsou nejvíce vidět sikhští obchodníci z Paňdžábu.

Národnostní situaci komplikuje skutečnost, že správné dělení země na provincie příliš neodpovídá etnickému rozmístění obyvatel. V nedávné době byly sice provedeny některé změny, ale všechny rozpory dosud odstraněny nebyly. Vážnou překážkou pro uplatňování ústřední moci na celém území státu jsou některé rysy kmenového zřízení v horských oblastech. Příslušníci horských kmenů nikdy v dějinách neuznávali autoritu panovníka, který sídlil v úrodné nížině, a podřizovali

se jen rozhodnutím rady starších svého kmene. Podobně se chovají dodnes.

Ke slabosti ústřední vlády přispívá i to, že kmenoví náčelníci mezi sebou bojují o moc a vliv ve své oblasti. K tomu si vydržují své vlastní armády, které někdy terorizují okolní vesnice. Ústřední vláda zatím ponechává horským kmenům jejich samosprávu a nechává je samostatně rozhodovat o jejich problémech.

Doporučená literatura

V češtině

- Aul, J.: *Karavanou do Indie*. Kvádr, Praha 1946.
- Aul, J.: *V zemi Tamerlanově a Zarathuštrově*. Díl II.: *Napříč Afganistanem*. Česká grafická unie, Praha 1924.
- Bečka, J.: *Úvod do paštského jazyka*. Academia, Praha 1979.
- Bergen, P. I.: *Svatá válka. Autentické svědectví o tajemném světě Usámy bin Ládina*. Ottovo nakladatelství s. r. o., Praha 2002.
- Carew, T.: *Džihád! Tajná válka v Afghánistánu*. Slovanský dům, Praha 2001.
- Havelka, J.: *Afghánistán tajuplnosti zbavený*. Lidová demokracie, Praha 1961.
- Kessel, J.: *Jezdci*. Odeon, Praha 1972.
- Korán*. Odeon, Praha 1971 a další vydání.
- Mendl, M.: *Džihád. Islámské koncepty šíření víry*. Atlantis, Brno 1997.
- Musil, A.: *Země Arijců. Nový Írán. Nový Afganistan*. Melantrich, Praha 1937.
- Mykiska, M.: *Afghánistán, prach a růže. Putování Afghánistánem za Tálibánu a po jeho pádu*. Nakladatelství MTM, Praha 2002.
- Osvald, J.: *Teheránská hovorová perština*. Academia, Praha 1971.
- Řezáč, T.: *Afghánistán, peklo paradoxů*. Universe s. r. o., Praha 1993.
- Sarin, O., Dvoretzky, L.: *Afghánský syndrom, sovětský Vietnam*. Jota, Brno 2001.
- Sayedí, S.: *Česko-paštsko-darijský a paštsko-český slovník*. Dehaq Larah, Praha 2002.
- Šerý, V.: *Lékařsko-geografické poměry Afghánistánu*. Academia, Praha 1974.
- Šakíb, S.: *V Afghánistánu Bůh už jen pláče. Příběh Šírín Gol*. Ikar, Praha 2002.

- Tichý, H.: *Afganistan – brána Indie*. Česká grafická unie, Praha 1941.
- Vaněček, P.: *Afganistan*. Mladá fronta, Praha 1952.
- Yiemke, K.: *Tajemný Afghanistan*. Mladá fronta, Praha 1952.
- Zachová, E.: *Tajemný Afghanistan*. Státní nakladatelství dětské literatury, Praha 1960.

Cizojazyčná

- Adamec, L. W.: *Afghanistan 1900–1923. A Diplomatic History*. Berkeley 1967.
- A History of Afghanistan* (ed. Y. V. Gankovski). Progress, Moscow 1985.
- Achmedov, B. A.: *Istorija Balcha 16. – 1. pol. 18. veka*. Taškent 1982.
- Dupree, N. H.: *The Road to Balkh*. The Afghan Tourist Organization, Kabul 1967.
- Dupree, N. H., Kohzad, A. A.: *A Historical Guide to Kabul*. The Afghan Tourist Organization, Kabul 1972.
- Gall, S.: *Afghanistan: Travels with the Mujahideen*. New English Library, London 1989.
- Girardet, E.: *Afghanistan. The Soviet War*. New York 1985.
- Heathcote, T. A.: *The Afghan Wars 1839–1919*. London 1980.
- Marsen, P.: *The Taliban. War, religion and new Order in Afghanistan*. Zed books, London/New York 1999.
- Rashid, A.: *Taliban. The Story of the Afghan Warlords*. Pan books, Macmillan, London 2001.
- Sykes, P. M.: *A History of Afghanistan*. 2 sv., London 1940.

Encyklopedické heslo

■ **Oficiální název:** česky: Islámský stát Afghánistán; *paštúnsky*: Da islámí doulat Afghánistán, *darijsky*: Doulate islámíje Afghánistán

■ **Státní zřízení:** Islámská republika

■ **Rozloha:** 647 500 km²

■ **Měna:** *afghání* (AFA) = 100 *púl*. Při měnové reformě provedené 7. října 2002 byly staré bankovky nahrazeny novými v poměru 1000 starých afghání za jedno nové. Od ledna 2003 jsou v oběhu jen nové bankovky (nejnižší hodnota 1 AFA, nejvyšší 1000 AFA), které nahradily jak bankovky vydané centrální bankou (tzv. *kábulí*), tak paralelní bankovky zhruba poloviční hodnoty, které platily v severních provinciích (tzv. *dóstumí*).

■ **Poloha, kontinent, charakteristika:** Afghánistán leží uprostřed Asie mezi 29° 35' a 38° 30' severní šířky a mezi 60° 35' a 74° 50' východní délky. Má strategicky významnou polohu v hornatém vnitrozemí západní Asie. Patří k nejméně rozvinutým zemím na světě, většina jeho obyvatel žije v bídě. Je zcela rozvrácen dlouhotrvající občanskou válkou. Příčinou dlouhodobé nestability jsou vzájemné spory mezi jednotlivými kmeny.

Afghánské území tvoří přechod mezi jižní, jihozápadní a Střední Asií. Vlivy těchto tří velkých oblastí se promítly také do jeho přírodních a hospodářských podmínek. Jeho podnebí, zvířena i květena v sobě slučují prvky jihoasijských monzunových oblastí, mírného středomořského klimatu jihozápadní Asie a středoasijských pouští.

■ **Sousední státy:** Afghánistán hraničí na severozápadě s Turkmenistánem (744 km) a Uzbekistánem (137 km), na severu s Tádžikistánem (1206 km) a na krátkém úseku také s Čínou (76 km), na východě a na jihu hraničí s Pákistánem (2430 km) a na západě s Íránem (936 km). Jeho hranice měří celkem 5529 km včetně dlouhého a úzkého váchánského koridoru, který odděluje Tádžikistán od Pákistánu.

■ **Hlavní město:** Od roku 1773 je hlavním městem Kábul (1 milion obyvatel), který se rozkládá v nadmořské výšce kolem 1900 m. V letech 1747–73 byl hlavním městem Kandahár.

Další významná města (v závorce odhadovaný počet obyvatel): Kandahár (Qandahar, 250 000) v nadmořské výšce kolem 1600 m

Herát (200 000), metropole nížinné západní části země

Mazáre Šaríf (Mazare Sharif, Mazar-i-Sharif, 150 000), středisko afghánského severu

Džalálábád, též Džalálkót (Jalalabad, Jelalabad, Jalalkot 100 000), středisko úrodného kraje v údolí řeky Kábul

Afgánistán patří k nejméně urbanizovaným státům v Asii. Koncem 20. století měl jen 65 měst a z nich jen 4 stotisícová či větší. Ve městech žije jen asi pětina usedlého obyvatelstva.

■ **Úřední jazyky:** darijština neboli kábulská perština (*darí, fársí kábulí*), jedna ze tří současných forem perského jazyka (50 %) a paštúnština (*paštó, pachtó*) neboli afghánština (35 %)

■ **Obyvatelstvo:** počet obyvatel: 26 813 000 včetně uprchlíků (odhad 2001); hustota zalidnění: 41,4 obyvatel na km² roční přírůstek: 3,48 % (za deset let přibude obyvatel o třetinu); střední délka života mužů: 47 let; střední délka života žen: 45,5 let (patří k nejnižším na světě); porodnost: 41,4 ‰; úmrtnost dospělých: 17,7 ‰; kojenecká úmrtnost: 147 ‰ (patří k nejvyšším na světě); gramotnost: 31,5 % obyvatel nad 15 let (mužů 47,2 %, žen 15 % – všechno odhady 1999 nebo 2001). Nejméně polovina obyvatel trpí různými nemocemi a mnoho jich umírá na následky podvýživy.

■ **Národnostní složení:** Paštúni (35 %), Tádžici (25 %), Hazárové (19 %), Uzbeki (9 %), ostatní (Ajmáci, Turkmeni, Kirgizové, Balúčové, Núristánci) 12 %

■ **Náboženství:** muslimové (99 %), z toho sunnité (84 %), šiité (15 %), ostatní (hinduisté, sikhové, zoroastovci) 1 %

■ **Politický systém:** Afghánský politický systém se v posledních třech desetiletích několikrát podstatně změnil a současná politická struktura se teprve utváří. Afgánistán je formálně republikou, ale vláda to pod tlakem muslimského duchovenstva nezdůrazňuje a volí raději povšechnější označení *Islámský stát*. V letech 1996–2001 se oficiálně užíval název *Islámský emirát*. Poslední ústava byla přijata v roce 1987 ještě za totalitního režimu a dnes není naplňována. Hlavou státu je formálně *prezident*. V červnu 2002 jím byl zvolen Hamíd

Karzái. Zákonodárný sbor, kterým je *Národní shromáždění* (1336 členů), byl v roce 1993 nahrazen *Radou pro národní osvobození a usmíření* a za tálibánského režimu v roce 1996 šestičlennou *Nejvyšší správní radou*. V roce 2002 byla svolána tzv. *Velká kmenová džirga*, která zvolila prezidenta Karzáiho.

■ **Hlavní politické strany:** Mezi hlavní politické organizace patří Islámská jednota za osvobození Afghánistánu, v níž jsou volně sdruženy tyto strany: Islámské společenství (B. Rabbání), Islámská strana (G. Hekmatjár), Národní islámská fronta (S. A. Gílání), Strana islámské jednoty (A. R. Sajjáf), Fronta národního osvobození (S. Mudžaddadí), Islámské hnutí (M. J. Chális) a Islámské revoluční hnutí (M. N. Muhammadí).

■ **Správní dělení:** 32 provincií (*velájat*), které se dále dělí na velké okresy (*lój vulusvái*), okresy (*vulusvái*) a oblasti (*alákadárí*). Pořadí provincií se obvykle uvádí ve spirále od Kábulu proti směru hodinových ručiček. Provincii spravuje guvernér (*nájib*), velký okres vrchní náčelník (*hákime álá*), v čele okresu stojí náčelník (*hákim*) a v čele oblasti starosta (*alákadát*). Velké okresy, okresy a oblasti si nejsou navzájem podřízeny a jejich území se nepřekrývá. Tak např. provincie Nangarhár má jeden velký okres, dvanáct okresů a devět oblastí, ale velký okres není nadřízený orgán okresů a okresy nejsou nadřízeny oblastem. Liší se od sebe tím, že okresy leží v úrodných nížinách a oblasti v málo zalidněných pouštích nebo horách.

<i>Provincie</i>	<i>Správní středisko</i>
Kábul	Kábul
Kápísá	Mahmúdrákí
Parván	Čáríkár
Vardak	Majdánšahr
Lógar	Barakíbarak
Ghazní	Ghazní
Paktíja	Gardéz
Nangarhár	Džalálábád
Laghmán	Mehtarlám
Kunar	Asadábád
Núristán	(v návrhu)
Badachšán	Fajzábád
Tachár	Tálukán

Baghlán	Baghlán
Kundúz	Kundúz
Samangán	Ajbak
Sare Pol	Sare Pol
Balch	Mazáre Šaríf
Džuzdžán	Šibirghán
Fárláb	Majmana
Bádghís	Kalaje Nau
Herát	Herát
Faráh	Faráh
Nímróz	Zarandž
Hilmand	Laškargáh
Kandahár	Kandahár
Zábol	Kalát
Oruzgán	Tarínkót
Ghór	Čaghčarán
Bamján	Bamján
Paktíka	Šarán
Chóst	Chóst

■ **Ekonomika – základní charakteristika:** Afghánistán je ne-smírně chudý vnitrozemský stát, jehož hospodářství je zcela rozvráceno občanskou válkou. Relativně příznivý hospodářský vývoj za vlády krále Záhira a za první republiky byl zastaven sovětskou invazí v roce 1979 a od té doby se ho nepodařilo obnovit.

Hlavním zdrojem obživy obyvatel je zemědělství, v němž pracují asi dvě třetiny práceschopného obyvatelstva. Zemi postihuje časté sucho a rostlinná výroba trpí nedostatkem vláhy. Zavlažovaná je však jen asi polovina osevních ploch. Pěstuje se pšenice, kukuřice, vinná réva, ovoce, rýže, bavlna, brambory a opiový mák. Afghánistán je největším světovým dodavatelem opia (1670 tun v roce 1999) a významným zdrojem hašiše a heroinu. Zemědělská výroba má většinou samozásobitelský charakter. Pro živočišnou výrobu je nejvýznamnější pastevec-tví. Chovají se ovce, kozy, skot, koně, velbloudi a v horách jaci. Produkují se kožešiny (zejména persián z karakulských ovcí), ovčí vlna, maso (hlavně skopové) a mléko.

Moderní průmysl dosud prakticky neexistuje. Poměrně roz-

vinuté je potravinářství zpracovávající zemědělské produkty a textilní průmysl (bavlnářství, vlnářství, výroba koberců). Vyrábí se cukr, cement, obuv, základní chemické výrobky, umělá hnojiva. Rozvinutá jsou tradiční umělecká řemesla.

Na území Afghánistánu byla objevena rozsáhlá naleziště nerostných surovin, ale kvůli dlouholetým bojům se téměř netěží. Dobývá se kamenná sůl a baryt. Na severu jsou ložiska zemního plynu, uhlí, mědi a uranu. Ambiciózní plány na vývoz zemního plynu se vzhledem k neustálým bojům dosud neuskutečnily. Zatím existuje jen plynovod z Bagrámu do Uzbekistánu a ze Šindandu do Turkmenistánu (celkem 180 km).

Dvě třetiny elektrické energie vyrábějí hydroelektrárny, hlavně na východě země.

■ **HDP:** Afghánistán se výší národního důchodu řadí na poslední místo v Asii. Hrubý domácí produkt podle přepočtu kupní síly činí 21 miliard USD, HDP na obyvatele pouhých 800 USD (odhady z roku 2000). Asi 53 % HDP se vytváří v zemědělství, 28,5 % v průmyslu a 18,5 % ve službách. Růst HDP závisí na sklizni hlavních zemědělských plodin.

■ **Kurs měny:** Na konci roku 2002: 1 USD = zhruba 50 nových AFA

■ **Zahraniční obchod:** Orientuje se na západní státy a muslimské země. Jeho objem je nízký (jen asi 900 milionů USD – odhad 1994). Vyvážejí se zemědělské produkty, hlavně opium, suché plody a oříšky, bavlna, vlna, kůže a kožky karakulských ovcí, kožené výrobky a dále drahé kameny a polodrahokamy. Dovážejí se ropné produkty, dopravní prostředky (hlavně z Japonska), stroje, potraviny a naprostá většina spotřebního zboží.

Vývoz směřuje hlavně do sousedního Pákistánu, Íránu a středoasijských republik, dále do Indie, Velké Británie, Německa a Belgie. Hodnota vývozu (bez opia) činí 80 milionů USD (odhad 1996).

Nutnost dovážet potraviny i téměř všechno spotřební zboží velmi zatěžuje obchodní bilanci, která je pasivní a vyrovnává se jen rostoucím zahraničním zadlužením (5,5 miliard USD – odhad 1996).

■ **Cestovní ruch:** Až do komunistického převratu v roce 1978 byl Afghánistán pro své přírodní krásy poměrně hojně na-

vštěvovanou zemí, zejména při pozemním tranzitu z Evropy do Pákistánu a Indie. V té době bylo vybudováno moderní Kennedyho letiště v Kandaháru a několik hotelů mezinárodní úrovně (např. Inter-Continental v Kábulu). V posledních 25 letech však cestovní ruch kvůli neustálým bojům úplně ustal. Afghánistán by měl šanci stát se Švýcarskem Východu, ale potřeboval by k tomu politickou stabilitu a obrovské investice do infrastruktury.

■ **Doprava:** Území Afghánistánu je tradiční tranzitní oblastí mezi Indickým subkontinentem a zeměmi Střední Asie. Pozemní doprava však musí překonávat velmi obtížný terén. S výjimkou dvou krátkých traťových odboček na jižní břeh řeky Amudarji (asi 10 km z turkmenského Kuški do Tóragondí a 15 km z uzbeckého Termezu do Chejrábádu – obě širokorozchodné) Afghánistán nemá žádné železnice.

Páteří jeho dopravního systému je velmi řídká síť špatných silnic (21 000 km), z toho jen asi 2800 km má zpevněný povrch. Hlavní silnice tvoří kolem celé země prstenec spojující čtyři velká města. Nejvýznamnější je horská silnice A76 spojující povodí Indu s povodím Amudarji přes Chajbarský průsmyk a Sálangský tunel (délka 3 km, nadmořská výška téměř 3000 m – ve velmi špatném stavu). Všude tam, kde neprojedou vozidla, užívají se k přepravě koně a osli.

Leteckou dopravu obstarává afghánská společnost Ariana. Z Kábulu létá třikrát týdně do Mazáre Šarífu, Herátu a Kandaháru. Hlavní letiště jsou v Kábulu a Kandaháru.

■ **Spoje:** Pevná telefonní síť je velmi omezená a existuje jen v pěti velkých městech. Mobilní telefony do země teprve začínají pronikat. Mezinárodní spojení do Íránu zajišťuje družice Intelsat s jednou pozemní stanicí, spojení do oblasti Atlantického oceánu družice Intersputnik. Satelitní středisko pro telefonní hovory je v Ghazní.

■ **Cestování:** Ačkoliv na dodržování míru v hlavním městě a okolí dohlíží mezinárodních mírové síly ISAF, turistické cesty do Afghánistánu nelze vzhledem k téměř neexistující infrastruktuře, neuspořádaným poměrům a stále ještě přetrvávající možnosti místních ozbrojených konfliktů doporučit. Turistická víza se zatím neudělují.

Do všech větších měst se lze dostat letadlem, ale spoje

nelétají příliš často. Pozemní dopravu osob po několika hlavních silnicích zajišťují autobusy a mikrobuses. Silnice jsou až na výjimky neopravené, většinou prašné nebo bahnité, v horách na mnoha místech zčásti stržené s plné děr. Dokonalý asfaltový povrch má jen asi 50 km silnice z Kábulu do Kandaháru. Sálanský tunel může být při dopravních zácpách nebo požárech kvůli zplodinám života nebezpečný. Není-li průjezdný, objíždí se po staré cestě přes Šibarský průsmyk (2987 m).

Jízdní řády autobusů neexistují, vždy se čeká, až vozidlo naplní dostatečný počet cestujících. Jen o málo pohodlnější je cestování přeplněnými terénními taxíky s náhonem na čtyři kola. Mimo hlavní cesty se k jízdě používají koně, osli a v nížinách také velbloudi.

■ **Povrch:** Téměř celá země je hornatá. Vysoká pohoří dělí zemi na několik vzájemně izolovaných částí. Nejvýznamnějším pohořím je Hindúkuš zaujímající východní část země; ve Váchánském výběžku dosahuje největší výšky horou Nošak (7492 m). Směrem k západu se snižuje a rozpadá do několika samostatných hřebenů (Safédkóh, Kóhe Bábá a další). Překrňuje je několik strategicky významných průsmyků (Chajbar, Sálang, Šibar).

Sever země pokrývá výběžek středoasijských stepí o průměrné nadmořské výšce 600 m. Jihozápad vyplňují suché plošiny, písčné pouště a polopouště.

■ **Podnebí:** Mezi létem a zimou i mezi dnem a nocí jsou velké teplotní rozdíly. Průměrná teplota v Kábulu kolísá mezi $-2,6^{\circ}$ (leden) a $24,7^{\circ}$ (červenec). Ve vysokých nadmořských výškách panuje chladné vysokohorské podnebí. Za rok spadne v průměru 303 mm srážek, většinou v zimě. Nejméně vláhly dostává vyprahlý jihozápad (za rok jen 50 mm), nejvlhčí je pohraničí s Pákistánem, vystavené účinkům jihoasijského letního monzunu.

■ **Vodopis:** Západní a střední část Afghánistánu je bezodtoká. Řeky pramenící ve středoafghánských pohořích se ztrácejí v pouštích; největší z nich je Hilmand na jihozápadě, Herírúd a Murgháb na severozápadě. Severní pohraničí je odvodňováno Amudarjou a její zdrojnicí Pandž (obě tvoří značnou část severní hranice). Na východ do povodí Indu odtéká jen řeka Kábul. Vodních ploch je málo; největší je občasné jezero

Sábíri v bezodtoké oblasti na hranici s Íránem. Jezera Bande Amír v pohoří Kúhe Bábá vynikají různobarevnými odstíny vody.

■ **Flóra:** Většina území je porostlá sporným stepním a pouštním rostlinstvem. Lesy pokrývají jen malé plochy ve vlhčích horách na severovýchodě, ostatní hory jsou holé. Pouze v Núrístánu rostou v hlubší hnědozemní půdě jehličnaté i listnaté lesní stromy – borovice, cedr, dub a jasan. Na horských svazích se objevují porosty pistácií a mandloní. Předhorské svahy na severu pokrývají jen trávy ostřice a sporné trsy jalovce. Toky řek lemují topoly, jasan a vrby.

S výjimkou nejbližšího okolí oáz, kde se daří i subtropickým rostlinám, převažují suchomilné pelyňky, tamaryšky a saxauly. Subtropickou vegetaci má džalálábádská kotlina přístupná teplým jižním větrům. Daří se v ní citroníkům, pomerančovníkům, datlovým palmám, cypřišům i oleandrům.

■ **Fauna:** Afghánská zvířena je velmi rozmanitá. Najdeme v ní druhy středoasijské, středomořské i indoafrické. Ze savců jsou v horách zastoupeni hnědí medvědi, kozorožci, zajáci, vzácně i sněžní leopardi, dále jeleni, gazely, antilopy, lišky a rysy. Ve stepích žijí převážně hlodavci, z nichž nejhojněji je zastoupen dikobraz. V džalálábádsém údolí se vyskytují některé indické druhy živočichů, např. promyka nebo leopard *číta*.

Velmi rozšíření jsou ptáci. Na pláních a úpatích hor hnízdí holubi různých druhů, na pahorkatinách loví vesničané koroptve, nad pastvinami poletují skřivani, slavíci a lindušky. V jižních údolích se objevují bažanti. U slaných jezer při svém podzimním stěhování do teplých krajín severní Afriky odpočívají křepelky, plameňáci, pelikáni, čápi, jeřábi a labuť.

V nižších polohách jsou téměř všude rozšíření hadi, žáby a želvy. Z hmyzu se musíme mít na pozoru před přenašeči nemocí, jako jsou komáři, mouchy, klíšťata a vši. Nechybějí ani jedovaté tarantule a škorpióni. Horské potoky na severu jsou bohaté na ryby, zejména pstruhy a kapry.

■ **Náboženské a státní svátky:** Dnem pracovního klidu je v Afghánistánu pátek, kdy se muslimové zúčastňují společné polední modlitby v mešitě. Mešita je důležitým shromaždištěm občanů. Kromě modliteb se v ní konají porady a v chladném ročním období v ní mohou nocovat i poutníci. V Afghánistánu

je asi 15 000 mešit. Nejvýznamnější je tzv. Vznešená hrobka (*Rauzaje šaríf*), postavená v 15. století na domnělém úmrtním místě Alího, Prorokova synovce a zetě, ve městě, které bylo podle ní pojmenováno Mazáre Šaríf (Vznešený náhrobek). Významná je také velká mešita v Herátu ze 13. století, mešita Abú Nasra Pársy v Balchu z 15. století a kábulské mešity *Pole chiští* (U Cihlového mostu) z 19. století a *Šáhe došamšíra* (Krále dvou mečů) z 20. století.

Dny pracovního klidu jsou také tyto hlavní náboženské svátky (v závorce jsou uvedeny dny, na které připadají v letech 1424, 1425 a 1426 měsíční hidžry):

Desátý den (*ášúra*), poslední z desetidenního smutku na památku smrti imámů Hasana a Hosejna v bitvě u Karbaly 10. muharramu 61 (10. října 680); pořadají se pašijové hry a průvody se sebetřýzněním fanatiků (10. muharram 1424 = 15. březen 2003, v roce 1425 – 4. březen 2004, v roce 1426 – 22. únor 2005 atd.).

Svátky ukončení půstu (*ídul fitr*, tzv. malý svátek), označují přerušení půstu po uplynutí měsíce ramazánu; muslimové si oblékají nové šaty a dávají si dárky jako o našich Vánocích (1.–2. šavvál 1424 = 26. listopad 2003, pak 15. listopad 2004, 4. listopad 2005 atd.).

Obětní svátky (*íde kurbán*, tzv. velký svátek) se slaví na památku Abrahamovy oběti Ismaela; v bohatších domech je zvykem zaříznout ovci nebo krávu a maso rozdat chudým (9.–11. zul hidždža 1424 = 13. únor 2003, 3. únor 2004, 23. leden 2005 atd.).

Kromě toho se oslavují narozeniny proroka Muhammada (*mílád an-nabí*) 12. rabí al-avval a začátek půstu 1. ramazánu každého roku.

Ze světských svátků se slaví (každý rok ve stejný den):

Afghánský Nový rok (*nourúz*) – 21. března

Mezinárodní den práce (První máj) – 1. května

Den nezávislosti – 19. srpna

Mezinárodní den boje proti negramotnosti – 8. září

Den Organizace spojených národů – 24. října

■ Kalendář:

Světský (sluneční, solární) – V Afghánistánu je od roku 1911 zaveden islámský kalendář sluneční hidžry (*hidžrí šamsí*),

kterému se také říká zvěrokruhový neboli zodiakální (*burdží*), protože jeho měsíce jsou nazvány podle souhvězdí zvěrokruhu. Rok začíná jarní rovnodenností 21. března, kdy Slunce vstupuje do souhvězdí Skopce. Prvním jarním dnem roku 2003 začíná afghánský rok 1382.

Letopočet sluneční hidžry začíná naším rokem 622, kdy se prorok Muhammad vystěhoval z Mekky do Medíny. Na náš letopočet se snadno přepočítá tak, že se k němu mezi prvním lednem a dvacátým březnem připočte 622 roků a v ostatních měsících 621 let.

Názvy měsíců v darijštině (afghánské perštině) se bohužel úplně liší od jejich názvů v paštúnštině. Běžně se užívá obou z nich. Tak např. nastolení totalitního režimu v dubnu 1978 se označovalo jako revoluce *saurová* nebo *ghvajajová* roku 1357.

Měsíce afghánského kalendáře sluneční éry:

souhvězdí	darijsky	paštúnsky	počet dnů	trvání
Skopce	hamal	vraj	31	21. 3.–20. 4.
Býk	saur	ghvajaj	31	21. 4.–21. 5.
Blíženci	džauzá	ghbargólaj	31	22. 5.–21. 6.
Rak	saratán	čungáš	31	22. 6.–22. 7.
Lev	asad	zmaraj	31	23. 7.–22. 8.
Panna	sunbula	važaj	31	23. 8.–22. 9.
Váhy	mízán	tála	30	23. 9.–22. 10.
Štír	akrab	laram	30	23. 10.–21. 11
Střelec	kaus	linda	30	22. 11. –21. 12.
Kozoroh	džadí	marghúmaj	29(30)	22. 12.–19. 1.
Vodnář	dalv	salvágħa	30	20. 1.–18. 2.
Ryby	hút	kab	30	19. 2.–20. 3.

Jako přestupný byl určen desátý měsíc. V třiatřicetiletém cyklu přestupných let, zavedeném perským astronomem Omarem Chajjámem ve 12. století, je osm přestupných roků, což znamená, že přestupný rok následuje sedmkrát za sebou po čtyřech a jednou po pěti letech. V minulém cyklu byl poslední přestupný rok po pěti letech 1375 (1996–97), v současném byl první přestupný rok po čtyřech letech 1379 (2000–2001), takže další přestupné roky budou následovat šestkrát za sebou po čtyřech letech, tj. 1383 (2004–2005), 1387 (2008–2009), 1391 (2012–2013) atd.

Náboženský (měsíční, lunární) – Pro náboženské a kulturní účely se vedle světského slunečního kalendáře používá

i muslimského kalendáře měsíčního, jehož rok je o jedenáct dní kratší než rok sluneční hidžry. Jeho měsíce s arabskými jmény mají střídavě 30 a 29 dnů. Každý měsíc přibližně za 33 let projde všemi obdobímí roku. Každý čtvrtý rok je přestupný. Sluneční i měsíční islámská éra začíná vystěhováním proroka Muhammada z Mekky do Medíny v roce 622.

Muslimské měsíce po sobě následují takto:

muharram (30 dnů)

safar (29 dnů)

rabí al-avval (30 dnů)

rabí as-sání (29 dnů)

džumáda al-avval (30 dnů)

džumáda as-sání (29 dnů)

radžab (30 dnů)

šabán (29 dnů)

ramazán (30 dnů)

šavvál (29 dnů)

zul-kada (30 dnů)

zul-hidždža (29 dnů)

V roce 2002 se psal islámský lunární rok 1423. Další léta začínají těmito daty: 1. *muharram* 1424: 5. března 2003; 1. *muharram* 1425: 23. února 2004; 1. *muharram* 1426: 12. února 2005; 1. *muharram* 1427: 1. února 2006; 1. *muharram* 1428: 21. ledna 2007 atd.

■ Představitelé státu:

Emírové (knížata z dynastie Sadózájů):

1747–1773 Ahmad šáh Abdalí (Durrání)

1773–1793 Tímúr šáh

1793–1799 Zamán šáh

1799–1803 Mahmúd

1803–1810 Šodžáolmolk

1810–1818 Mahmúd (znovu nastolen)

1818–1826 Ajjúb

1826–1839 Dóst Muhammad

1839–1842 Šodžáolmolk (znovu nastolen)

1842–1863 Dóst Muhammad (znovu nastolen)

1863–1878 Šér Alí

1879–1880 Jakúb Chán

1880–1901 Abdurrahmán

1901–1919 Habíbulláh

1919–1929 Amanulláh

Samozvanec:

1929 Habíbulláh (Bača Sakháo)

Šáhové (králové z dynastie Barakzajů):

1929–1933 Muhammad Nádir

1933–1973 Muhammad Záhir

Prezident:

1973–1978 Muhammad Dáúd

Předsedové revoluční rady:

1978–1979 Núr Muhammad Tarakí

1979 Hafízulláh Amín

1979–1986 Babrak Karmal

1987–1992 Muhammad Nadžíbulláh

Prezidenti:

1992 Abdurrahmán Hatís (dočasný)

1992 Sibghatulláh Mudžaddadí (prozatímní)

1992–1996 Burhánuddín Rabbání

Předseda Nejvyšší rady Tálibánu:

1996–2001 Muhammad Umar

Prezident:

od 1992 Hamíd Karzáí

Rady a doporučení pro turisty

Podmínky pro vstup do Afghánistánu

Cestovní pas musí být platný ještě nejméně šest měsíců po zamýšleném vstupu do Afghánistánu. O vstupní vízum je třeba žádat předem na afghánském velvyslanectví v Praze. Českým občanům se vstupní turistické vízum zatím neuděluje. Za udělení vstupního víza pro služební cesty novinářů, pracovníků charitativních organizací apod. se vybírá poplatek 50 USD. Po příletu na letiště v Kábulu ani po příjezdu na hraniční přechod vízum získat nelze. Hraniční přechody bývají v noci uzavřeny.

Časový posun

Proti střeoevropskému času je v Afghánistánu časový předstih tři a půl hodiny. Je-li v České republice 8 hodin ráno, v Afghánistánu je půl dvanácté. O zavedení letního času se uvažuje.

Cestování

Přímé letecké spojení mezi Prahou a Kábulem zatím nebylo obnoveno. Cestující musí použít některou z těchto tras:

Praha – Frankfurt – Istanbul – Kábul (700–750 USD)

Praha – Moskva – Taškent – Kábul (asi 26 000 Kč)

Praha – Londýn – Karáčí – Islámábád – Kábul (asi 30 000 Kč)

Z Kábulu můžeme letět třikrát týdně do Herátu, Kandaháru i Mazáre Šarífu.

Chceme-li raději cestovat po zemi, můžeme přes Turecko a Írán dojet autobusem nebo taxíkem do Tájbádu a přes hraniční přechod Islám Kala dále do Herátu. Dá se také letět do Pešávaru a odtamtud jet autobusem na hraniční přechod Torcham v Chajbarském průsmyku. Cesta linkovým taxíkem z Džalálábádu do Kábulu vyjde na osobu asi na 400 Kč.

V Pákistánu se jezdí vlevo, v Afghánistánu vpravo. Pákistánští řidiči po vjezdu do Afghánistánu svou jízdní stranu většinou nezmění, takže vznikají nepředvídatelné situace. Největší díry v povrchu silnice svépomocí trochu opravují staří lidé a děti; řidiči jim za to házejí drobné bankovky. Dopravní předpisy se nedodržují, snad ani neexistují. S řidičem taxíku je potřeba dohodnout jízdné předem, protože taxametr nikdo nemá.

Pro představu o cestování uveďme návrh itineráře pro okružní cestu Afghánistánem: Z Kábulu vyjedeme terénním vozidlem s náhonem na čtyři kola na sever po silnici A76 do Čarikáru (75 km), za nímž začíná údolí řeky Pandžšír, nikdy nedobyté území Severní aliance. Za městečkem Džabalus Serádž silnice vystoupá do průsmyku Sálang, kde tři kilometry dlouhým tunelem v nadmořské výšce 2676 m překročí výběžek pohoří Hindúkuš a přivede nás do Pole Chomrí (155 km). Je-li tunel uzavřen, objedeme ho starou silničkou, jen zčásti zpevněnou, přes Šibarský průsmyk (2987 m) a dostaneme se do městečka Šekáří v údolí řeky Andaráb. Leží-li v průsmyku sníh nebo uváznou-li tam kamiony, musíme dál pěšky nebo na oslu. Na druhé straně hor přesedneme na jiné auto, které tam přijelo ze severu. Od Pole Chomrí do Mazáre Šarífu je silnice ve špatném stavu, ale ještě sjíždná.

Stejná rozbitá silnice pokračuje na západ přes Šibirghán do Majmane, střediska provincie Fárjáb, kde prakticky končí. Dál už vede jen jako prашná nebo blátivá polní cesta přes Kalaje Nou v provincii Bádghís do Herátu (455 km). Tam narazíme na silnici A1 přicházející z Íránu a dáme se po ní do Kalarámu (325 km), Geríšku (117 km) a Kandaháru (110 km); pak už přes Kaláte Ghilzaj (130 km), Mokor (114 km) a Ghazní (104 km) do Kábulu (134 km). Posledních 50 km kupodivu jedeme po bezchybném asfaltu.

Nikde není radno scházet se silnice, protože okolní terén může být zaminován. Nebezpečná místa bývají označena červeně natřenými kameny.

Turistické cíle

Afghánistán má různé přírodní zajímavosti a stavitelské památky z různých dob. Za zhlédnutí stojí například:

Kábul: pevnost Bálá hisár, hrobka mughalského císaře Bábura († 1530) v nově upravené zahradě, mauzoleum emíra Tímúra, hrobka krále Nádira, mešita Pole chiští a zbytky letoviska Paghmán, zničeného v občanské válce

Bamján: výklenky v pískovcových skalách, kde stály sochy Buddhy v nadživotní velikosti, než je tálibánští fanatici dali v roce 2001 rozstřílet

Ghazní: pevnost s hrobkou sultána Mahmúda z Ghazny (12. století) a jeho vítězná věž

Herát: Velká mešita, mauzoleum královny Gauharšád (15. století), v Gázorgáhu hrobka šejcha Abdulláha Ansářího z roku 1429

Mazáre Šaríf: Modrá mešita s údajnou hrobkou chalífy Alího, poutní místo šíitů

Kandahár: hrazené město, mauzoleum zakladatele afghánského státu Ahmada šáha Abdalího (18. století), nová mešita postavená za vlády Tálibánu v roce 2000

Džalálábád: hrazené město, královská zimní rezidence

Samangán: zříceniny buddhistické stúpy, jeskynní buddhistický klášter

Hotely a restaurace

V Kábulu je několik hotelů evropské úrovně pro cizince. Nejdražší je Kabul Inter-Continental (pokoj s koupelnou 100–200 USD), lacinější je starší Kábul (50 USD) a Spínzar (dříve s českým vedením, 40 USD). Nocleh v menších prostých hotelech pro místní obyvatele je mnohem levnější.

Restaurace evropského typu kromě největších hotelů prakticky neexistují. V čajovnách podél cest lze vždy k čaji dostat něco k jídlu, především afghánské chlebové placky (*nán*), jogurt (*dógh*) nebo rýži vařenou s kousky skopového masa (*puláo*). Po večeři se můžeme přímo v jídelně uložit ke spánku na stole nebo na zemi.

Péče o zdraví

Místo mnoha moudrých rad si stačí uvědomit, že cesta do Afghánistánu je cestou do hlubokého středověku, jakoby

někam do husitských časů. Tehdy také ve městech neexistoval kanalizační systém. Většina obyvatel vypouští splašky rourou před dům do otevřených stružek, odpad rychle vysychá a vítr roznáší prach po ulicích. S ním se zpátky do domů dostávají nejrůznější bacily. Podle českých mikrobiologů z 6. polní nemocnice na čtvereční metr spadne za pět minut až 70 000 mikrobů způsobujících nejrůznější nemoci. Také mnohé studny jsou kontaminovány. Buď leží v blízkosti odpadních stružek nebo u míst, kam si lidé chodí vyprazdňovat útroby.

Nebezpečné může být i ovoce, zvláště červené melouny hnojené fekáliemi, neboť jejich krátký kořenový systém nasává nejen bakterie, ale třeba i velmi odolné viry žloutenky. Podobně v broskvích a na povrchu meruněk žijí původci zánětů mozkových blan, otravy krve, průjmů a infekcí močových cest. Ani chléb není zdravotně nezávadný, protože kvůli primitivnímu zařízení pekáren se rychle vytvoří silná kůrka chránící bakterie uvnitř placky, takže chleba může obsahovat původce otrav, zánětů a průjmů. Neméně nebezpečné bakterie byly objeveny v mouce a v ovčím mase. A tak by se dalo pokračovat do nekonečna. Hygienické návyky lidí jsou na velmi nízké úrovni a nejméně polovina obyvatelstva je napadena červy a parazity a trpí různými chorobami.

Velký problém představuje nedostatek vody, který vede k tomu, že lidé pijí téměř cokoliv a v potocích a řekách umývají zeleninu vedle motorových vozidel.

Důležité informace pro cesty do Afghánistánu

Zastupitelské úřady

VELVYSLANECTVÍ ISLÁMSKÉHO STÁTU AFGHÁNISTÁN V ČESKÉ REPUBLICCE

Embassy of the Islamic State of Afghanistan

Na Kazance 634/7

171 00 Paha 7-Troja

telefon: 233 544 228

telefon + fax: 233 542 009

e-mail: afghanistan.ambasada@tiscali.cz

Velvyslanectví bývalého Československa v Afghánistánu bylo v roce 1992 zrušeno a zastupitelský úřad České republiky v Kábulu dosud nebyl zřízen. Pro Islámský stát Afghánistán je zatím akreditován český velvyslanec v Pákistánu:

EMBASSY OF THE CZECH REPUBLIC

P. O. Box 1335

House No. 49, Street 27, Sector F 6/2

Islamabad

telefon: 0092 51 227 4304

fax: 0092 51 282 5327

e-mail: czembisb@isb.compul.com

Internetové adresy

www.afghanistan-online.com

www.afghan-web.com/facts.html

www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/af.html

www.virtualafghans.com/music/ahmad.zahir/index2.html

Jazyková první pomoc

Nejdůležitějších deset frází

Mateřským jazykem většiny afghánského obyvatelstva je paštúnština (*paštó, pachtó*), ale dorozumívacím jazykem mezi jednotlivými národnostmi zůstává spíše kábulská perština čili darijština (*fársí kábolí, dari*). Ovládá ji každý jen trochu vzdělaný člověk. Většina novin přináší články v obou jazycích.

česky	darijsky	paštúnsky
ano	bale	hó
ne	(na)chejr	na
nerozumím	naméfahmam	napohégem
potřebuji lékaře	daktar zarúrat dáram	dáktar máta zarúrat da
mám hlad	gorosnam hast	z wegaj jem
mám žízeň	tašnam hast	z tegaj jem
přišel jsem o peníze	púl gom kardam	pajsé né wreka švé
přišel jsem o doklady	asnád gom kardam	asnád né wreka švé
kde je nemocnice?	šefáchána kodžá hast?	róghtun čérta da?
zabloudil jsem	az ráh dar raftam	lára rána wreka šva

Slovníček darijských a paštúnských výrazů

Číslovky:

1	jak	jau
2	do	dva
3	se	dré
4	čahár	calór
5	pandž	pindze
6	šeš	špag
7	haft	ówe
8	hašt	ate
9	noh	ne
10	dah	las
20	bist	šel
100	sad	sel
1000	hazár	zel

Názvy dnů v týdnu a základní pozdravy jsou v obou jazycích shodné:

pondělí	dušamba
úterý	sešamba
středa	čaháršamba
čtvrtek	pandžšamba
pátek	džuma
sobota	šamba
neděle	jekšamba

pokoj vám (dobrý den) as-salám alajkum
 i vám pokoj (odpověď) va alajkum as-salám
 sbohem! chodá háfez

Další pozdravy (první darijsky, druhý paštúnsky):

na shledanou!	be amáne chodá / chudáj pe amán
dobré jitro!	sobh ba chajr / sahár pe chajr
dobrá večer!	šám ba chajr / máchám pe chajr
dobrou noc!	šab ba chajr / špa pe chajr

Nejběžnější výrazy:

dobrý, dobře	chúb / che
špatný, špatně	bad
voda	áb / óba
čaj	čáj
kde, kam	kodžá / čérta
tady	índžá / delta
tam	ándžá / halta
daleko	dúr / lírí
blízko	nazdík / naždé
vpravo	samte rást / chej chvá ta
vlevo	samte čap / kíní chvá ta
přímo	mostaqím / sam
prosím	chváheš mékonam / chváheš kavem
děkuji	tašakkor / manena
mockrát děkuji	besjár zijád tašakkor / déra zijáta manena

drahý gerán / qímatdár
 laciný arzán / arzána

Několik užitečných vět:

děkuji za vodu	az áb tašakkor / d úbu na manena
není zač	qábele tašakkor nést / d manené war ne daj
jak se máte?	četour hastéd? / cenga jást?
chválabohu,	alhamdolella, chúb hastam / alhamdulella,
dobře	še jem
pane	áqá (nebo: sáhab) / šághelja
paní	chánom / šedza
promiňte	bebachšéd / webašej
dovolte	edžáza dehéd / idžáze rákrej
lituji	motáasef hastam / motáasef jem
to nevadí	parvá nadárad / parwá nekaví
jsem cizinec	man cháredží hastam / ze cháridžej jem
jak se jmenujete?	náme šomá číst? / ce nům larej?
jmenuji se Novák	náme man Novák hast / z má nům Novák daj
kde bydlíte?	kodžá zendagí mékonéd? / čérta úségé?
bydlím v hotelu	dar hotele Spínzar zendagí mékonam /
Spínzar	pe hotel Spínzar ké úségem
Mluvíte anglicky?	ba englísí gap mézanéd? / tásé englísí ghagégaj?
Ne, jen málo	na, serf kam / na, serf lag
Prosím, mluďte	lotfan áhesta sohbat konéd! / wró wró
pomalu!	chaberé kawej!
Co si přejete?	če méchóhéd? / ce ghwáré?
Co se stalo?	če šoda? / ce vošva?
Co je to?	ín číst? / dá ce daj?
Co potřebujete?	če zarúrat dáréd? / ce zarúrat laré?
Kdo jste?	kí hastéd? / cók jé?
Máte průkaz	kárte hovjat dáréd? / d péžandgalvije
totožnosti?	kárt laré?
Počkejte, prosím	lotfan entezár bekašéd / intezár vebása, chwáheš kawom
Kolik je hodin?	čand badža hast? / sáat có daj?

Afghánistán

Jan Marek

První vydání. Vydalo nakladatelství Libri, Hořejší nábřeží 17, Praha 5, e-mail: libri@libri.cz, <http://www.libri.cz>, v roce 2003 jako svou 216. publikaci (7. svazek edice Stručná historie států) v nákladu 1 500 výtisků. Odpovědný redaktor Jaroslav Richter. Obálka Lukáš Honzák. Mapa Jolana Malátková. Grafická úprava a sazba z písem JohnSans Text a Týfa Text studio Lacerta.

Tisk PBtisk, Prokopská 8, Příbram VI.